

Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab

Store Nordiske Krig og tiden derefter

September 2012

Denne særudgave af Chakotens septemberudgave 2012 udgøres af en antologi med titlen Store Nordiske Krig og tiden derefter. I efteråret 2010 opstod ideen om at markere 300 årsdagen for slaget ved Gadebusch i Nordtyskland den 20. december 1712 med en artikel, men gradvist dukkede flere ideer til artikler op, og dermed opstod muligheden for at udgive denne antologi. Af hensyn til de med udgivelsen af et særnummer forbundne betydelige omkostninger og det deraf afledede behov for ansøgning om fondsstøtte blev der i slutningen af 2010 nedsat en redaktionskomité bestående af Henrik Denman, Claus Mogensen og Finn Hillmose. Herefter blev processen med artikelskrivning og produktion af illustrationsmateriale i form af tegninger og fotografier af til lejligheden fremstillede figurer planlagt og iværksat.

I starten af 2012 havde arbejdet nået et sådant kvalitetsmæssigt stade, at de 5 valgte artikler med tilhørende illustrationsmateriale kunne præsenteres til bedømmelse i en ansøgning til Helen og Ejnar Bjørnows Fond. Ansøgningen blev ledsaget af en bemærkning om, at illustrationsmaterialet ville blive justeret i takt med, at vore kunstnere fik yderligere materiale færdigt. Vi takker fonden for støtten til udgivelsen af nærværende særnummer. Det bemærkes i den forbindelse, at beløbet dækker udgiften til trykkeriet, og at alt arbejdet med at skrive og tegne er udført con amore af medlemmer. Fonden støtter ikke udgivelse af foreningsblade. Som følge heraf er der tale om en særudgave uden angivelse af nummer og uden det traditionelle foreningsstof. Så det er vigtigt, at du gemmer din juni-udgave af Chakoten, så du kan følge med i mødekalenderen.

Indholdet i antologien består af følgende fem artikler skrevet af Jens Kristian Boll, Otto Vaupell/Claus Mogensen og Torstein Snorrason samt museumsinspektør Karsten Skjold Petersen, Statens Forsvarshistoriske Museum.

De tre første artikler drejer sig om Store Nordiske Krig 1700-1721, hvor der bl.a. fokuseres på, hvorledes en dansker, Poul Vendelboe, født i Horsens og af borgerlig herkomst tilegnede sig færdigheder og foretog en satsning og lod sig hverve til den russiske hær. Det gjorde det muligt at sprænge de ellers snævre rammer for social opstigning i den tidlige enevældes samfund. Først ved det russiske hof og siden ved det danske. Han er således med både ved

*Poul Vendelboe Løvenørn
(1686-1740)*

slaget ved Lesnaya og Poltava i Rusland og siden ved Gadebusch og Stresow som adjutant for Frederik 4.

Artiklen om slaget ved Gadebusch markerer 300 året for en markant svensk sejr over en dansk-saksisk hær. Den danske hær var dog ikke tilintetgjort og kunne trods betydelige tab trække sig tilbage og reorganiseres. Efterfølgende indesluttedes den svenske hær i fæstningen Tønning i Holsten, hvor den måtte overgive sig til en allieret hær bestående af russere, sachsere og danskere efter tre måneders belejring.

Iden 3. artikel følges krigshandlingerne i Svensk-Pommern med belejringen og erobringen af Stralsund og slaget ved Stresow på Rügen i 1715. Her slog Danmark i alliance med Preussen og Sachsen tropper ført af Karl 12. efter, at han var returneret fra sit asyl i Tyrkiet, hvortil han flygtede efter slaget ved Poltava i 1709. En af de meget få gange, om muligt første gang, at svenske tropper ført personligt af Karl 12. tabte. Det er i øvrigt et ofte overset slag i dansk militærhistorie.

Artiklen om optræk til krig med Rusland i 1762 følger en dansk vinkel på, hvorledes storhertugen af Holsten-Gottorp blev zar af Rusland og ønskede at tilbageerobre slægtens tabte godser i Slesvig. I realiteten også et forhold afledt af Store Nordiske Krig, hvor hertugen af Holsten-Gottorp allierede sig med svenskerne og åbnede fæstningen Tønnings porte for dem. Herved mistede hertugen sine områder til den danske konge ved freden i 1721. Artiklen fokuserer primært på de store danske forberedelser for at imødegå truslen om en krig med Ruslands store, veltrænede hær, der netop havde klaret sig godt i den preussiske syvårs-krig. En vigtig dansk indsats var ansættelsen af den kompetente franske general, Saint-Germain, som feltmarskal for de danske styrker.

Artiklen om Husarregimentets uniformer indtil 1816 markerer 275-året for husarkompagniets oprettelse i 1737 samt 250-året for husarregimentets oprettelse i 1762. Sidstnævnte årstal hænger igen sammen med emnet for artiklen om optræk til krig med Rusland, hvor behovet for let rytteri blev accentueret for at have et modstykke til de russiske kosakker.

Lige som artiklerne er en stor del af illustrationerne udført af Selskabets medlemmer enten i form af tegninger udført af Christian Würgeler Hansen og Søren Henriksen eller figurer udført af John Winther Hansen, og fotograferet af Finn Hillmose. John Winther Hansen vil på en senere udstilling fremvise sine flotte figurer.

Der er tale om billeder af centrale personligheder, uniformsplancher eller scenerier, som aldrig har været vist før, og hvoraf flere er helt i særklasse. Kombinationen af tekst og illustrationer i form af historiske malerier, ny tegninger af historiske situationer og billeder af figurer af periodens personkreds skaber en særlig nærværende effekt, som er Selskabets spidskompetence. For langt den overvejende del af de øvrige illustrationer af uniformer, er der tale om primære kilder udført af tidens uniformsplanchemalere.

Det er lidt af et vovestykke at forsøge at illustrere begivenhederne i Store Nordiske Krig, da der ikke findes mange primære kilder. For Danmarks vedkommende er der tale om stukloftet på Rosenborg og det kendte stik med Christian Gyldenløves begravelse i 1703. Ved 1700-tallets begyndelse var de fleste danske regimenter iklædt lysegrå uniformskjoler. De kongelige livregimenter havde gule kjoler og røde kasakker, medens Grenaderkorpset fik rød kjole allerede ved oprettelsen i 1701. I oktober 1711 besluttede Frederik 4. imidlertid, at hele den danske hær fremover skulle have røde uniformer. Uniformer udskiftes ikke fra den ene dag til den anden. Denne usikkerhed fremgår f.eks. af uniformsplancherne for danske infanteriregimenter ved Gadebusch, som er udtrykt ved, at der for alle regimentet er tegnet 2 uniformer, den fra før 1711 og den som regimentet fik på et tidspunkt efter 1711.

Et andet forhold er, at datoerne for en række hændelser herunder slag afviger fra kilde til kilde. Det betyder ikke, at der er uenighed om datoerne, men at de forskellige lande brugte forskellige kalendere. Russerne benyttede den julianske kalender, som på denne tid var 11 dage bagud for den af Danmark/Norge anvendte gregorianske kalender. For at komplicere det hele yderligere brugte svenskerne en kalender, der var 1 dag forud for den julianske, men 10 dage bagud for den gregorianske. *CM*

Chakoten

INDHOLD

- 4 Jens Kristian Boll: Poul Wendelboe de Løvenørn, kongens skrubhøvl**
- 14 Claus Mogensen: Slaget ved Gadebusch 20. december 1712**
- 26 Jens Kristian Boll: Da Gud blot så på. Slaget ved Stresow 16. november 1715**
- 34 Torstein Snorrason: Optræk til krig mod Rusland 1762**
- 48 Karsten Skjold Petersen: Husarregimentets uniformer indtil 1816**

Forsiden.

Kong Frederik 4. med sin liveskadron af Livgarden til Hest modtager den sachsiske general grev Flemming, der ankommer ledsaget af kyrasserer fra Kyrasserregiment Prins Alexander ved 10-tiden ved Gadebusch den 20. december 1712. Figurer udført af John Winther Hansen. Foto: Finn Hillmose.

**Udgivet af Chakoten
– Dansk Militærhistorisk Selskab
September 2012. 67. årgang nr. 3**

Ansvarshavende redaktør:

Henrik Denman

Billedredaktør: Claus Mogensen

Layout: Finn Hillmose.

Tryk: PE Offset & Reklame,
6800 Varde

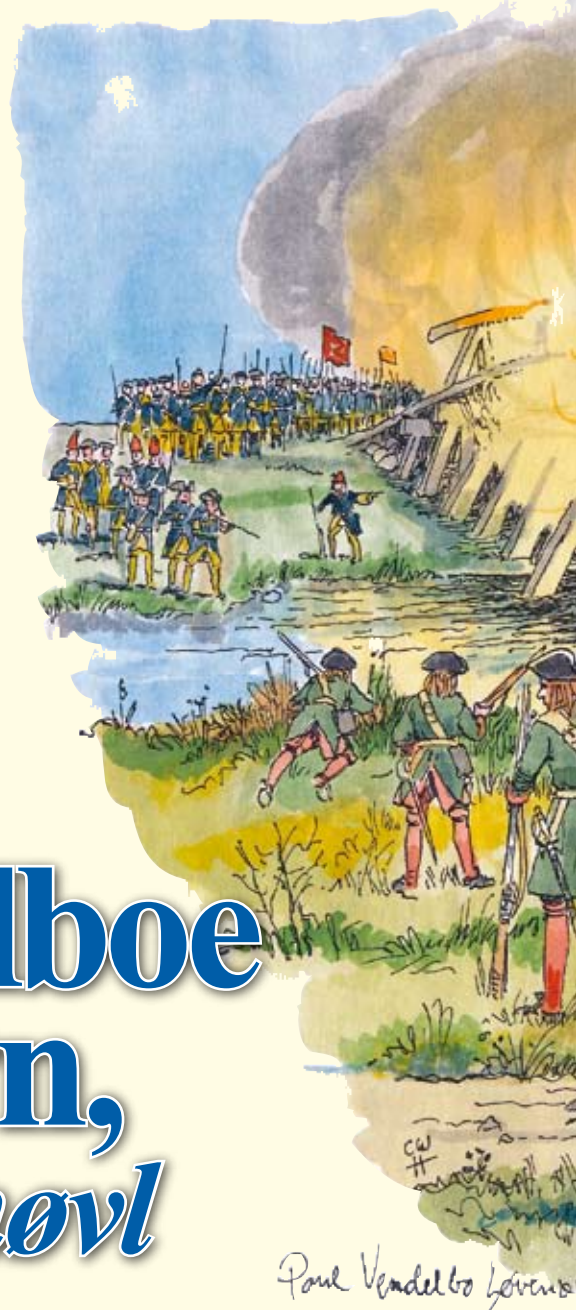
CHAKOTEN 2012 ISSN 0901-4799

Poul Vendelboe Løvenørn (1686-1740)

Købmands- og bedemandssønnen fra Horsens svingede sig fra en beskeden stand op til de højeste poster alene ved duelighed og troskab mod kongen og fædrelandet. Han endte som elefantridder, gehejmeråd, general, krigsminister og godsejer. I 1707 lod han sig lokke væk fra teologistudiet i København og hverve som russisk soldat. Han kom til at deltage i bl.a. slaget ved Poltava, og de

efterfølgende forhandlinger, men vendte i 1712 hjem efter at have fået dansk adelskab. Samme år deltog han som oberst i hestgarden i slaget ved Gadebusch, og i 1714 spillede han en hovedrolle i Tønnings overgivelse, og i 1715 var han med som Frederik 4.'s adjutant under belejringen af Stralsund. Han bestred i resten af Frederik 4.'s levetid talrige diplomatiske hverv, men karrieren kronedes først under efterfølgeren, Christian den 6., der i 1730 gjorde Løvenørn til overkrigssekretær (krigsminister). Det var Løvenørn, som i 1733 stod bag genindførelsen af landmilitsen, der indtil 1788 betød stavnsbinding af bondebefolkningen. Maleri på Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

Poul Vendelboe de Løvenørn, kongens skrubhøvl

Af Jens Kristian Boll

Den, der vil forbedre/beherske verden, bør begynde med sig selv.

Når en mand bærer navnet Poul Vendelboe de Løvenørn og er samtidig med Ludvig Holberg, tror man måske, at man møder en af de karaktertyper, som Holberg svinger pisken over i sine komedier. Hos Holberg forsluger ellers brave folk sig på udenlandske vaner og gør sig naragtige: En Rasmus Berg opsluges af akademikerhovmod og kalder sig Erasmus Montanus, en Hans Frandsen slår sig op som Jean de France, og en stortalende soldat kan ikke nøjes med mindre end Jacob von Thyboe. Vi overser ofte, at Holberg ikke afviste det nye, som han om nogen selv var en del af, men kun satiriserede over dem, der forslugte sig på skallen og overså kernen. Holberg vidste om nogen, hvor nødvendigt det var for Danmark, at nogen tilegnede sig den moderne tids

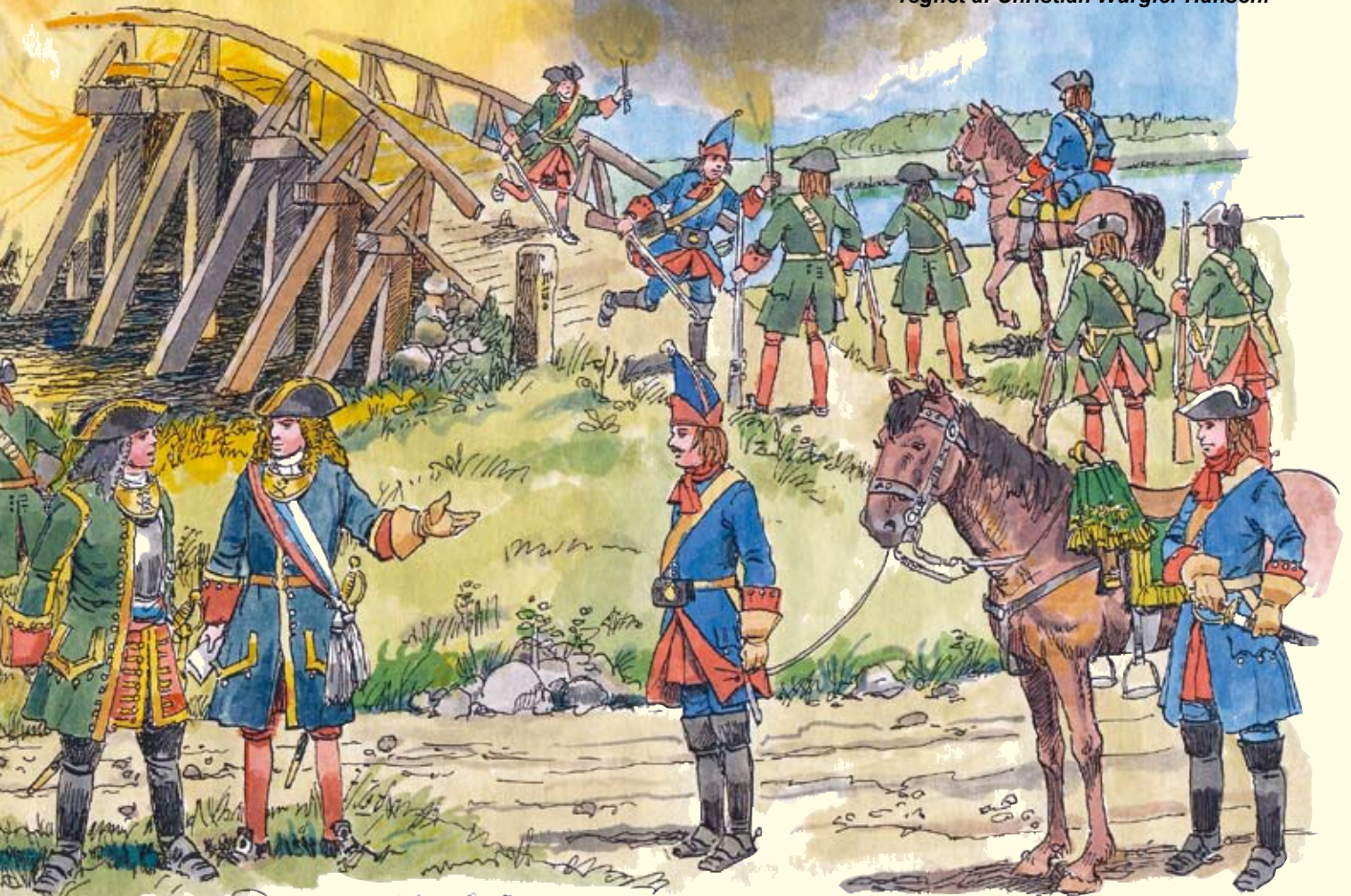
færdigheder, og hvor langt en sådan tilegnelse kunne bringe de rette mænd. Tiden prægedes af energiske unge mænd, der tilegnede sig de nye strømninger og formidlede dem inden for forvaltning, militær, kirke og kulturliv. I kraft af deres færdigheder sprængte disse unge mænd alle rammer for social opstigning i den tidlige enevældes samfund: Brødrene Brorson besætter landets bispesæde, Holberg får sit baroni, Tordenskjold når adelstand og udødelighed, mens Løvenørn også når adelstand og får et langt liv, hvor han møder mange af tidens store og interessante skikkelser.

Fælles for de ovennævnte er, at de lever i den periode, hvor magtforholdet mellem Europas lande bliver radikalt omfordelt, og spiren til det moderne Europa lægges, samtidig med at de kulturelle idealer og omgangsformer forandres lige så radikalt i det, der kaldes "den store civilisationsproces".

Civilisationsprocessen

Civilisationsprocessen foregik samtidig på flere planer. Fællesmålene var fornuft, kontrol og selvbeherskelse såvel på det statslige som det personlige plan. På det statslige område var målet en stærk og velorganiseret stat, hvor en anarkistisk krigeradel blev til en loyal embedsadel, og embedsmænd var loyale over for staten og i det mindste holdt korrupsion i tømme, fordi staten takket være regelmæssige skatteindtægter kunne lønne dem nogenlunde regelmæssigt. På samme måde blev middelalderens krigerkarer og landsknægtenes ad hoc-hære erstattet af stående hære under stram disciplin, hvor officeren mere var strateg end bersærk. Mens en succesrig adelsmand i middelalderen og renæssancen var et følelsesmenneske, der aldrig forsømte nogen lejlighed til at trække blankt og ivrigt kiggede efter forsmædelser, der burde hævnes, blev denne

Slaget ved Lesnaya 28. september 1708. Løvenørn i grøn russisk officersuniform lægger forhindringer i vejen for den svenske forstærknings- og forsyningshærs fremrykning ved Lesnaya-Propoisk ved at beordre sine soldater til at brænde broen over floden i september 1708. Tegnet af Christian Würgler Hansen.

Slaget ved Lesnaya-Propoisk oktober 1708

adfærd ved de nye hoffer nu politisk og fysisk selvmord. Det nye menneskeideal blev den elegante hofmand, der kunne lægge en langsigtet strategi og følge den, mens han bevarede masken, viste urokkelig høflighed udadtil, uanset om han kogte indadtil, godt hjulpet af en detaljeret hofetikette. Man hævned sig selvklart stadig, men først når tiden var inde til det. Havde ridderens våben været slagsværdet, var hofmandens våben kården og den elegante og ikke mindre dødbringende fægtekunst. Det er symptomatisk, at Peder Tordenskjold, der med sin fornyelse af søkrigen lignede ældre tiders bersærk, mødte sin skæbne, da han i en duel sprang ind i modstandernes paradestød.

Kravene om civiliseret adfærd synker ned i borgerskabet af underordnede embedsmænd, præster, akademikere, købmænd og håndværkere. De religiøse vækkelser efter 30-årskrigen i form af

pietisme og metodisme lægger vægt på selvkontrol, hvor de religiøse følelser flyttes ind i det enkelte menneske som personligt oplevet virkelighed. Udadtil tilegner man sig samtidig troens dyder ud fra deviser om, at den, der vil forbedre verden, bør begynde med sig selv, og at et godt eksempel er et bedre argument end voldsanvendelse. Da de dyder, vækkelserne anbefaler, er de samme, som staten foretrækker hos sine borgere; flid, pålidelighed, hæderlighed, fredsommelighed, og vækkelserne ofte kan tilbyde effektive undervisningsprogrammer og stort set aldrig anfægter den jordiske øvrighed, støtter mange stater vækkelserne, så man ser rationalisme, pietisme og absolutisme i en yndefuld og effektiv pas de trois.

De nationer, der opbyggede en solid statshusholdning, udviklede militær og civil infrastruktur og valgte deres krige med omhu, skulle vise sig mange gamle

stater overlegne. I tiden fra 1620-1750 ændres Europakortet radikalt. Den gamle supermagt Spanien forblødte trods/på grund af transfusioner af ædelmetal fra Sydamerika, mens Holland etablerede sig som en økonomisk supermagt, og England og Frankrig lagde sig i position til kampen om verdensherredømmet. Det tyske Rige ophørte at være et rige, mens magten fortrak i retning af Østrig, der fra at være et tillokkende mål for osmanniske hære og slavejægere nu blev en stormagt, der satte Stortyrken betingelser, mens Brandenburg fra at være et ubetydeligt fyrstendømme voksede til en rationelt drevet militærstat. I Østeuropa blev de store tabere Osmaneriget og Polen-Lithauen, der havde strakt sig fra Østersøen til Sortehavet, men nu lå klemte mellem Østrig, Preussen og den nye supermagt Rusland. Sverige skulle i kraft af en skrap statshusholdning opnå en kort, men katastrofal stormagtsstatus. ▶

Poul Vendelboe de Løvenørn, kongens skrubhøvl

Danmark havde mistet sin stormagtstatus under Christian 4. og oplevet, at svenskekrige fra at være noget, Danmark førte i Sverige, nu var svenske invasioner i Danmark, ja Danmark undgik kun udslettelse, fordi stormagterne i 1658 foretrak at have to forskellige magter på hver side af Øresund. Takket være civilisationsprocessen og de rette mænd forbliver Danmark blandt spillerne i det europæiske magtspil og undgår som Polen at ende blandt spillepræmierne.

Barndom og opvækst

Poul Vendelboe blev født den 5. april 1686 i Horsens som søn af handelsmand, auktionarius og bedemand Thomas Poulsen Vendelboe og Anne Nielsdatter. Poul var deres andet barn, storebror Niels Thomsen Vendelboe (1680-1731) blev siden rådstueskriver i Skien i Norge. At faderen var bedemand betyder ikke nødvendigvis, at sønnen voksede op i en dyster atmosfære, eller at hans senere militære karriere blev opmuntrret af en barndom, hvor man også gjorde sit for at sende andre til en bedre verden. Bedemand betød dengang en underordnet embedsmand, der var udnævnt lokalt i modsætning til de, der kunne støtte sig til en kongelig bestalling. Bedemandens opgave var at overbringe officielle og mindre officielle meddelelser, især indbydelser, deraf navnet, så bedemanden kunne lige så godt indbyde til barnedåb og bryllup som begravelse. Bedemændene havde en vis tilknytning til kirken, da de også kunne ordne mindre formaliteter omkring kirkelige handlinger. Thomas Vendelboe døde i 1693, hvorefter Anne Nielsdatter året efter giftede sig med ølbrygger, brændevinsbrænder og konsumptionsbetjent Stephan Jacobsen (1664-1728). Da konsumptionsbetjentenes opgaver især var at skride ind mod ulovligt brændevinsbrænderi, har Stephan Jacobsens erhverv betydet et interessesammenfald, der sikrede en vis ildhu, og da han siden købte sig ind som medforpagter af konsumptionen, må man antage, at Horsens oplevede en nidkær indsats mod ulovlighederne.¹ Poul Vendelboe voksede øjensynligt op i et vågent borgermiljø, hvor man havde øjnene åbne for de uligheder, der bød sig.

I 1705 blev Poul Vendelboe immatrikuleret ved Københavns Universitet, hvor han læste teologi, der stort set var det eneste fag, man kunne læse. I 1706 tog han 2. eksamen og i 1707 teologisk embedseksamen for samme sommer

Frederik 4. Civile kongeattributter dominerer portrættet af den danske konge, der dog samtidig er iført brynje som tegn på sin rolle som øverste feltherre, Rosenborg slot. Johan Salomon Wahl i 1720'erne.

at gå i russisk militærtjeneste. Et digt om, at han tog dette skridt for at gøre sig værdig til at kunne fri til Ingeborg Dorothea Vinding, datter af professor, godsejer og sprogforsker Poul Vinding, betragtes som en romantisk myte, der tilskrives digteren Carl Ploug.²

Den store nordiske Krig

I 1699 udbrød Den store nordiske Krig. Sverige havde samlet sig et østersøimperium og opbygget en stående national hær af bondesoldater, der i fredstid hver boede på sin mindre gård (soldatertorp), men i krigstid skulle give møde. Selv med en veludrustet og trænet hær led Sverige af det problem, at der simpelthen ikke var svenskere nok til at forsvare det geografisk set omfattende rige, der foruden Sverige-Finland omfattede store dele af Baltikum, og spredte områder i det nordlige Polen og Nordtyskland. Eneste forbundsfælle var

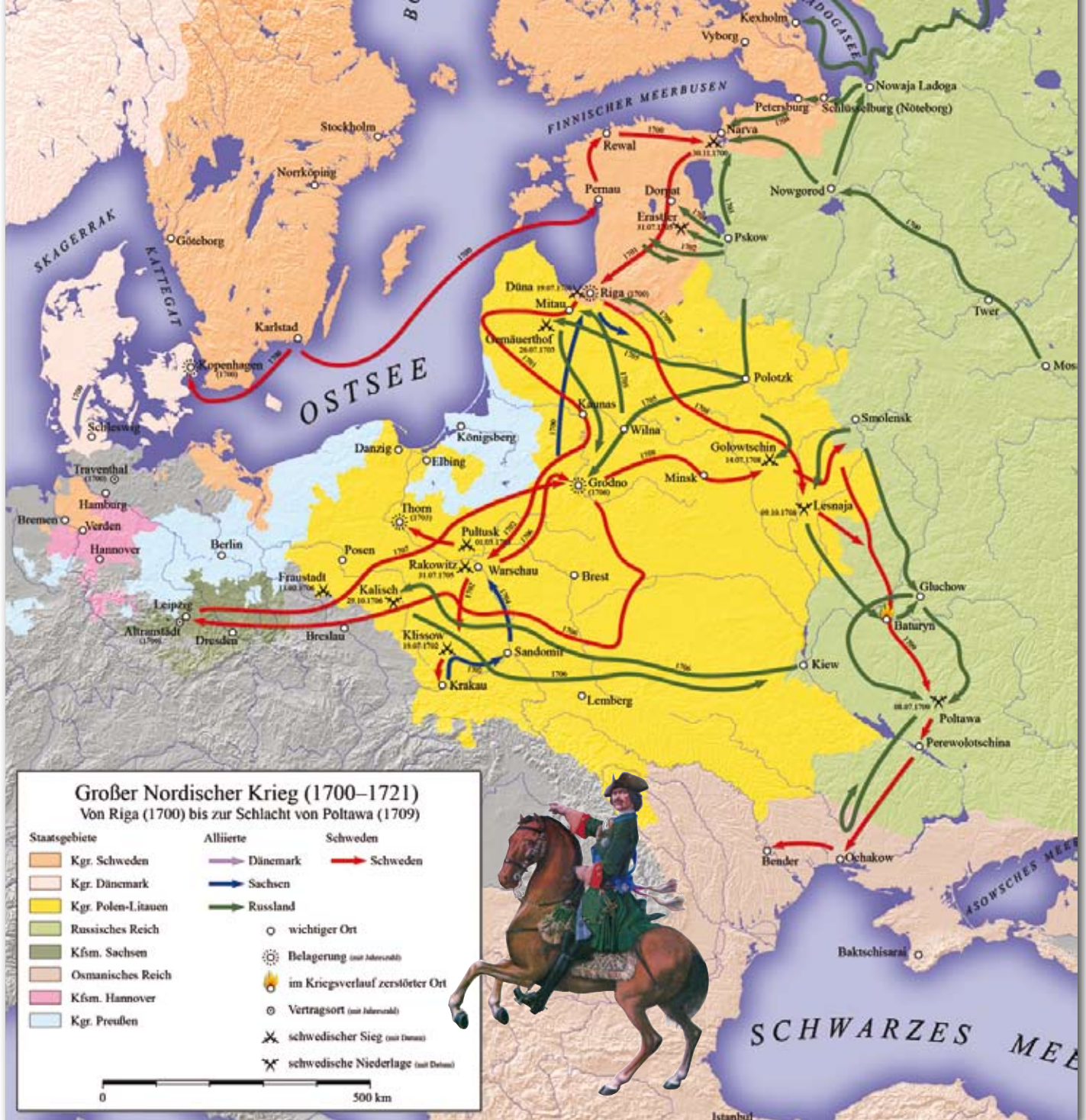

August 2., den Stærke af Sachsen-Polen (1670 - 1733). Han var i familie med det danske kongehus, idet Fredrik 3. var hans morfar. Han var kurfyrste af Sachsen fra 1694. I 1697 blev han valgt til regent i den polsk-litauiske realunion, men var afsat af svenskerne i perioden 1704-1709.

hertugdømmet Gottorp, mens Danmark, Brandenburg, Polen og Rusland ikke uden grund hver især betragtede den svenske stormagt som en direkte og overhængende trussel. De svenske forsvarsplaner byggede på, at Sverige militært kunne besejre hver nabo for sig i en kort krig, da man betragtede det som usandsynligt, at naboerne kunne enes om at angribe på samme tid og totalt umuligt, at enigheden ville vare en hel krig igennem, da deres interesser efter et svensk nederlag simpelthen ville være for forskellige. I 1699 løb Sveriges held ud, da zar Peter 1. fik Frederik 4. og August den Stærke af Sachsen-Polen med på at angribe et Sverige, de troede svækket med Karl 11.'s død. Danmark åbnede krigen ved at invadere Gottorp. Holland og England, der ikke ønskede Øresund tilbage under dansk kontrol, sendte en flåde på fredsgenoprettende mission. Den blokerede den danske

Medens svenskerne er optaget i Sachsen og Polen, generobrer Peter 1., den Store (1672-1725), Narva i 1704. Peter blev kronet til zar af Rusland som 10 årig fra 1682. I starten regerede han sammen med sin halvbror Ivan under ledelse af sin halvsøster Sofia. Sofia blev tvunget fra ledelsen og sat i kloster i 1689. Ivan døde i 1696.

flåde, mens den unge Karl 12. gik i land med en hær på Sjælland og tvang Danmark til en hurtig og ydmygende fred. Danmark holdt sig uden for krigen de næste 9 år, men udlejede store dele af hæren til den tyske kejser og skaffede den dermed træning. Karl 12. førte sin hær over Østersøen og tilføjede Peter et ydmygende nederlag ved Narva, hvor 10.000 svenskere løb 40.000 velforskannede russere over ende. Derefter gik Karl mod Polen-Sachsen og nye bedrifter, men gav utilsigtet zar Peter tid til at genopbygge sin hær.

Gyldne løfter og vrede kreditorer

Peter 1. havde før Narva forsøgt at modernisere den russiske hær ved at ansætte vesteuropæiske officerer. Desværre var størstedelen folk, der ikke kunne

Kort over 1. del af Store Nordiske Krig (Riga 1700 – Poltava 1709). Bemærk at datoerne for en række slag afviger fra, hvad der er oplyst andetsteds i teksten. Det skyldes forskellen på den af russerne benyttede julianske kalender, som var elleve dage bagud for den af Danmark/Norge anvendte gregorianske kalender. For at komplicere det hele yderligere brugte svenskerne en kalender, der var 1 dag forud for den julianske, men 10 dage bagud for den gregorianske. Wikipedias hjemmeside over Store Nordiske Krig.

gøre sig håb om ansættelse andetsteds, og deres foragt for russerne, hvis fremmedhad var en del af nationalkarakteren, bevirkede, at de færreste overlevede nederlaget ved Narva, da deres egne soldater gjorde kort proces med dem.

På den baggrund er det forståeligt, at

kaptajn Niels Lange strøede om sig med løfter om højtagerede officersbestallinger og med penge, da han udstyret med en russisk oberstrang dukkede op i København for på Peters vegne at ”formå en dygtig dansk general til at træde i russisk tjeneste” (Tuxen 3). Erfarne danske generaler, der var ledige, fandt det mere sikkert at kæmpe under Marlborough og prins Eugen frem for at betro deres liv til zarens soldater. Lange og den russiske gesandt Ismailoff antog så i stedet unge mænd, der havde mod på en officerskarriere, uden smålig skelen til, hvorvidt de havde officersrang eller erfaring. En af dem var den unge Poul Thomsen Vendelboe. Lange stolede på, at zaren ville blive overbevist om rekrutternes kvalitet, når han så, hvor meget de stod ham i. Zaren fandt på sin side, at Lange havde udbetalt alt for meget, ▶

Poul Vendelboe de Løvenørn, kongens skrubhøvl

men lovede, at de hvervede ville blive foretrukket frem for andre udlændinge ved udnævnelser, mens de godt kunne glemme alt om særlige gager. Zaren sendte 6000 rigsdaler til deres rejse, hvorimod Lange først ville få dækket sine udgifter, når han havde leveret et regnskab. Lange undlod at levere noget regnskab og måtte søge asyl for sine danske kreditorer i Ismailoffs residens i København, formentlig Møntmestergården i Borgergade,³ hvorfra han tog flugten til Rusland. I 1711 dukkede Lange op i Hamborg, hvorfra han bønfaaldt Frederik 4. om økonomisk hjælp. Lange modtog øjensynligt midler fra kongen, men måtte i 1723 igen gå i skjul for kreditorer, hvilket han gjorde så effektivt, at man siden ikke har set spor efter ham.

Oberst Lange kigger ned på sine kreditorer fra førstesalen i den russiske gesandt, Ismailoffs residens i København, hvor han søgte asyl for sine danske kreditorer. Oberst Lange hvervede danskere herunder Løvenørn til russisk tjeneste. Der er formentlig tale om møntmestergården i dens første byggefase. Tegnet af Christian Würgler Hansen.

Fra hovmester til officer

Poul Vendelboe og hans kammerater opdagede, at skulle man gøre karriere i zarens hær, forudsatte det, at man knyttede sig til en mægtig og indflydelsesrig mand. Officersgagerne var nemlig beskedne, og en officer forventedes selv at bekoste sit udstyr. I det mindste var konkurrencen fra russiske adelsfolk begrænset, da de foretrak at leve som godsejere frem for at vove livet. De menige var samtidig skeptiske over for fremmede officerer og betragtede efter

Alexander Danilowich Menshikov, Løvenørns velgører og chef, Peter den stores ven og fortrolige. Deltog i Peters uddannelsesrejse til Holland. Oprindet fra beskedne kår blev han russisk statsmand, prins, feltmarskal, gennemkorrupt, elsker og de facto regent under Katharina 1., Peter den Stores enke 1725-1727. Han kom i unåde efter hendes død i 1727 og blev frataget alle sine rigdomme og titler og sendt til Sibirien.

Narva nærmest deres tyske officerer med glødende had. Poul Vendelboe var så heldig at blive hovmester for fyrst Alexander Danilowich Menshikovs (1673-1729) børn. Menshikov var zarens drikkebror og arbejdskammerat under dennes praktikophold ved de hollandske skibsværfter under zarens store europarejse.⁴ Der skal intet siges om, hvorvidt det var forholdene i fyrstens hjem eller Vendelboes vilje til at lære russisk og evne til at komme godt ud af det med russerne, der i Menshikovs øjne kvalificerede Poul Vendelboe, men kort efter blev han løjtnant ved fyrst Menshikovs dragonregiment. Da fyrsten samtidig var chef for den eskadron, der skulle beskytte hovedkvarteret, var dragonregimentet det nærmeste, man kom på en

bereden garde, hvorfor en løjtnantsplads svarede til en kaptajnsrang i det øvrige rytteri.

Zar Peter havde efter Narva ændret den overordnede russiske strategi, således at han "ædelmodigt" overlod sin allierede, August den Stærke, at møde Karl 12. i de store slag, der sikrede Karls berømmelse. Samtidig trængte og udmattede den russiske hær i stedet med mindre styrker de svenske garnisoner i Baltikum og stykke for stykke sikrede den sig kontrollen over landet. Det var en udmærket strategi, hvis man ikke lige som russer var så uheldig at stå i de regiment, der blev sendt som hjælp til August den Stærke og fik del i hans uundgåelige nederlag.

Lesnaya og Poltava

I 1708 besluttede Karl 12. sig for at gøre det af med Rusland, men måtte sande, at de russiske hære var af andet format end dem, han havde besejret ved Narva og i Polen. Samtidig viste de russiske afstande og den brændte jords taktik sig at være en uventet formidabel modstander. Kongens hær blev så svækket, at han måtte sende bud efter general Lewenhaupt med forstærkning og forsyninger. Zar Peter og Menshikov angreb Lewenhaupt med et flyvende korps af dragoner og beredent infanteri ved Lesnaya 28. september. Der fulgte en serie voldsomme træfninger, hvor begge parter blev hindret af dårlige veje. Ved aftenstide trak russerne sig tilbage, så Lewenhaupt beholdt valpladsen og fik en taktisk sejr. Strategisk var kampen imidlertid en sejr for russerne. Ikke alene var den svenske undsætningsstyrke på 13.000 halveret; den havde også mistet sit artilleri, og de forsyninger, den skulle bringe hovedhæren, var

Slaget ved Lesnaya 28. september 1708. I forgrunden Peter den Store, som var til stede, men delegerede kommandoen til prinserne Repnin og Menshikov som med 18.000 mand angreb den 13.000 mand stor svenske forstærknings- og forsyningshær under general A. L. Lewenhaupt. Svenskerne mister artilleri og træn med alle forsyningerne og kun 6000 mand får kæmpet sig igennem til Karl 12.s hær i Ukraine. Slaget styrker den russiske selvtillid betydeligt. Malet af Jean-Marc Nattier i 1717.

Slaget ved Poltava 27. juni 1709 med Peter den Store og hans stab i forgrunden. Kunstner ukendt.

Karl 12., blev født i 1682 og var konge fra 1697-1718. Han var i familie med det danske kongehus, idet Fr. 3. var hans morfar. Malet af J. H. Wedekind.

gået tabt. Poul Vendelboe udmærkede sig i kampene, hvor han med en deling dragoner forsinkede svenskerne ved at holde og siden afbrænde en strategisk vigtig bro, og blev muligvis forfremmet til major ved den lejlighed. Det følgende år forsøgte Karl 12. at kæmpe sig forbi en firdobbelt russisk overmagt ved Poltava, men led et knusende nederlag. Poul Vendelboes ven, Helt, blev dødeligt såret, men nåede at lægge flere erobrede svenske faner for Peter 1., der på samme tid viste sine tyskkundskaber og gav den netop afdøde det fornemme skudsmål, at det var smukt endelig at se en mand, hvis navn svarede til, hvad han var. Poul Vendelboe fungerede dels som adjutant, dels som kommanderende officer i et af Menshikovs regiment, der havde mistet hovedparten af sine befalingsmænd. Vendelboe må have haft en vis position i den russiske generalstab, for da Menshikovs tropper indhentede den flygtende

svenske hær, var det Vendelboe, der blev sendt til Lewenhaupt som parlamentær. Det er uvist, om Menshikov har vidst, hvor alvorlig den svenske hærs situation var. Karl 12. var flygtet mod den tyrkiske grænse. Hæren manglede proviant og ammunition, men den svenske hærs preussiske militærattache, oberst Siltman, havde aflagt besøg i den russiske lejr og forespurgt om en våbenstilstand. På det grundlag gav Menshikov Vendelboe ordre om at forlange en overgivelse inden for 24 timer. Vendelboe strammede på eget initiativ kravet til, at de svenske havde straks at give sig til fange, da de ellers måtte vente at blive massakreret, som de gik og stod! Lewenhaupt spurgte sine soldater, og de valgte overgivelse. Vendelboe var også inddraget i den formelle overgivelse, da han sidenhen blev rost fra svensk side for at have udarbejdet en fortegnelse over fangerne og gøre, hvad han kunne for at lette den skæbne, de svenske krigsfanger gik ind til.⁵ Vendelboe blev nu forfremmet til generaladjutant hos Menshikov.

En blå løve og en gylden ørn

Det svenske nederlag gav Danmark lyst til at træde ind i krigen igen, mens Preussen vejrede morgenluft og lovede en partisk neutralitet. Den danske ruslandsambassadør Just Juel anbefalede i et brev af 6. marts 1710 Vendelboe til kongen og førsteminister Sehested som "un tres honnête et joli garçon", der havde udmærket sig i russisk tjeneste, men ønskede at genindtræde i dansk tjeneste, såfremt kongen ville adle ham. Den danske regering havde en klar fornemmelse af, at enhver, der havde kendskab til den russiske ledelse, ville være uvurderlig, da man var sig tydeligt bevidst, at Ruslands og Danmarks interesser ikke altid var identiske, og forbundet var på Ruslands betingelser. Vendelboe styrkede sin sag, da Frederik

4.s generaladjutant Meyer ankom for at overrække Menshikov elefantordenen og få bindende russisk tilsagn om en fælles dansk-russisk offensiv mod Svensk Pommern og/eller Skåne. Meyer og Juel pointerede i rapporter hjem, at Vendelboe kunne stemme Menshikov i Danmarks favør, hvorfor "når han sker en dusør som at nobilere ham, meget godt kan udrettes". Vendelboe og Meyer blev sendt til Danzig for at bistå med koordineringen af ekspeditionen. Planen blev dog forpurret ved søslaget i Køge Bugt, hvor den overrumplede danske flåde kun undgik et ødelæggende nederlag, da Ivar Hvidtfeldt og hans besætning på Dannebrogsejlede ind i berømmelsen og heldedøden. Vendelboe og Meyer blev i stedet beordret til København, men da Østersøen var behersket af svenske kapere eller snarere kapere i svensk tjeneste, måtte de tage vejen over land. Både Preussen og Hannover forenede dog hensynet til sundheden med ønsket om at opretholde streng neutralitet, til man så, hvad vej krigen gik, hvorfor de nægtede Meyer og Vendelboe gennemrejse under henvisning til smittefaren fra den orientalske byldepest. Efter store besværligheder nåede de København ved årsskiftet. Den 14. januar blev Poul Vendelboe adlet som de Løvenørn med et våbenskjold i det oldenburgske hus' farver, rød og gul, med en blå løve på gul bund og en gul ørn på rød bund adskilt af et sværd i sølv. Kongen lovede "os elskelige, ædle og velbyrdige Poul Vendelboe de Løvenørn, Hans czaristiske majestæts oberstløjtnant og generaladjutant en virkelig oberstløjtnantscharge, når krigen er endt" (Tuxen 12), ligesom han blev udnævnt til kongelig generaladjutant med ret til fire tjenere og otte heste, omend de nyudnævnte adelsmænd skulle opdage, at kongens betalingsevne ikke stod mål med hans gode hensigter. ▶

Poul Vendelboe de Løvenørn, kongens skrubhøvl

Blot jeg kommer herfra med æren og begge øren i behold

Poul Vendelboe de Løvenørn tilbragte de næste år som diplomat og kurer mellem det danske og det russiske hof og følte uden tvivl, at denne karriere var mindst lige så farlig som tiden som aktiv officer. Rusland satte den finansielle bistand til de danske rustninger i bero med henvisning til de udgifter, den russiske krigsindsats kostede. Samtidig betingede Rusland militær hjælp til Danmark af, at Danmark selv tog initiativet. Danmark gjorde imidlertid gældende, at hærens størrelse var ved at ruinere landet, og at det ikke mindst skyldtes den danske flådeblokade, at de svenske garnisoner langs Østersøen kunne udsultes og isoleres. Poul Vendelboe de Løvenørns interesse for en fortsat karriere i Rusland kølnedes, da hans ven og våbenfælle, Kruse, der havde udskiftet en dansk ritmesterpost med en bestalling som chef for et dragonregiment, trods danske protester blev henrettet i 1711 for en lidt for frimodig kritik af fyrst Menshikov.

Vendelboe de Løvenørn tog del i slaget ved Gadebusch i 1712, hvor en dansk-saksisk hær lærte, at man ikke ustraffet ændrer frontopstilling med den svenske general Magnus Stenbock i nærheden. Stenbock anvendte med held og dødbringende effektivitet sit lette artilleri offensivt, da kanonerne blev rullet frem sammen med de svenske stormkolonner og med kardæskskud blæste brecher i den tætpakkede danske front, inden svenskerne gik på med bajonetterne. Det lykkedes dog det dansk-saksiske kavaleri at holde stand, til de måtte overlade svenskerne valpladsen og sejren ved aftenstide.

Alliancen med Rusland knagede. Peter 1. ønskede sig Baltikum og et stærkt Rusland med Sverige, Danmark, Polen og Preussen som klientstater, og var Sverige parat til at afstå Finland, ville Rusland gerne kompensere med Norge.⁶ Danmark havde efter ydmygende nederlag opgivet tanken om at generobre Skåne og koncentrerede sig om at sikre sig svenske enklaver i Nordvesttyskland som bytteobjekter over for Hannover og Preussen for at sikre deres godkendelse af en dansk likvidering af Gottorp. Vendelboe de Løvenørn var sig tydeligt bevidst, at en diplomat levede livet farligt. Som mulig overbringer af utilfredsstillende nyheder ville han være den første, zaren kunne vise sin utilfredshed mod, hvorfor han i en rapport anbefalede

en hurtig hjemkaldelse med ønsket om at kunne vende hjem med æren og ørerne i behold. En diplomatisk kurer nød i krigszoner kun den beskyttelse, hans eskorte og våbenfærdighed kunne yde. Således døde Vendelboe de Løvenørns kollega, generaladjutant Klepping, af de sår, han pådrog sig i kamp med en svensk strejfpatrulje. Det var derfor med en vis lettelse, at Vendelboe de Løvenørn i december 1713 kunne tage afsked fra zarens tjeneste i nåde og med rige gaver.

Til Tønning og ad Svensk Pommern til

Vendelboe de Løvenørn blev nu tilknyttet Frederik 4.s stab, tog en vis Montague i sin tjeneste som sekretær og fransklærer og ægtede Dorothea Vinding. Militært havde situationen i Nordtyskland udviklet sig derhen, at Stenbock efter sejren ved Gadebusch gik ind i Gottorp for at true Jylland i håb om, at de allierede ville lade Frederik 4. i stikken, så Danmark måtte trække sig ud af krigen. Alliancen holdt, og Stenbock blev belejret i Tønning. Frederik 4. lod Vendelboe de Løvenørn føre forhandlingerne om en overgivelse med Stenbock, der kapitulerede 7. februar 1714, hvorved Vendelboe de Løvenørn havde været med til at forhandle sig frem til de to afgørende svenske kapitulationer i krigen.

Opmuntret gik Frederik 4. af Danmark og Friedrich 1. af Preussen nu løs på Svensk Pommern, hvor Karl 12. i Stralsund søgte at reorganisere sin krigsmagt. Den danske flåde sikrede søherredømmet, hvorefter en allieret hær invaderede Rügen. Friedrich stillede med overgeneralen, fyrst Leopold af Anhalt-Dessau (1676-1747) (siden kendt som ”der alte

Leopold von Anhalt-Dessau, Der alte Dessauer, 1676-1747 i sit regiments uniform. Chef for Altpreussisches Infanteriregiment nr. 3. Udnævnt til generalfeltmarschall. Udviklede tæt fortrolighed til Frederik Wilhelm 1. og selv om han var "ikke ryger" var han et fremtrædende medlem af Tobakskollegiet. Adolph Menzel.

Dessauer”), en af Europas mest kompetente feltherrer. Karl 12. prøvede at overrumple invasionshæren ved Stressow den 16. november, men stod denne gang over for en rutineret modstander, hvor de danske soldater dækket af brystværn standsede de svenske stormkolonner, mens preussiske dragoner i et flankeangreb kastede det frygtede svenske kavaleri tilbage. Karl måtte såret forlade slagmarken og Rügen i en lille båd, mens Vendelboe de Løvenørn i Stralsund for tredje gang overtalte en svensk kommandant til at overgive sig og sin hær.

I 1719 blev Vendelboe de Løvenørn sendt til Sverige for at undersøge fredsmulighederne efter Karl 12.s død ved

Stenbocks kapitulation til Frederik 4. Skitse til et vægbillede i riddersalen på Christiansborg, der gik tabt ved slotsbranden i 1794.

Stenbock overrækker kongen fortegnelsen over hæren; bag ham ses Poul Vendelboe Løvenørn, der havde forhandlet overgivelsen.

Nicolai Abildgaard 1787, Statens Museum for kunst.

Frederikshald. Karls efterfølger, Frederik 1. af Sverige, havde allerede vist sin fredsvilje ved at lade svogerens krigs- og finansminister, Görtz fra Gottorp, dømme og halshugge for højforræderi. England-Hannover, der havde sluttet sig til Sveriges fjender i irritation over Karl 12.'s åbenlyse sympati for huset Stuart, godtog Danmarks likvidering af Gottorp mod at få overladt et par erobrede svenske enklaver. Gottorps forhandlingsposition var svag, da det eneste, de nu modtog fra Sverige var den arme Görtz' jordiske rester i en rejsekuffert. I 1720 var Vendelboe de Løvenørn medunderskriver af Frederiksborgfreden, hvor Danmark tilbageleverede de dele af Svensk Pommern, Preussen ikke allerede havde sikret sig, og mod at få frie hænder i Gottorp og en kontant sum, indstillede kampen mod Sverige og lukkede danske havne og farvande for russiske flåder og kapere. For os kan det synes manglende takt at bruge en mand, der var knyttet til tre store svenske nederlag, som forhandler, men Vendelboe de Løvenørn nød en vis velvilje, da han ved kapitulationsbetingelserne havde gjort, hvad han magtede for at sikre de svenske krigsfanger rimelig behandling.

Tobaksrøg og kongegunst

Vendelboe de Løvenørn fejrede freden med et kurophold i Frankrig, ligesom han også fik tid til at støtte sin tidligere sekretær Montague, da denne sammen med en hr. Holberg forsøgte at få et dansk teater på benene i København. Vendelboe de Løvenørn hjalp også førsteskuespilleren Henrik Wegener, der efter sine præstationer som Henrik nok kunne have behov for en mægtig mands

Kronprins Frederik, den senere Frederik den Store bliver introduceret i Tobakskollegiet af sin far Frederik Wilhelm den 1. Frederik 1.'s Tobakskollegie bestod af en kreds af fortrolige, især officerer som samledes under Frederik Wilhelms præsidium og over ølkander og tobakspiber drøftede regeringssager og skandalehistorier. Tegnet af Carl Röchling i "Der alte Fritz in Fünzig Bildern".

hjælp.⁷ I samme periode stod digteren Ambrosius Stub også i Vendelboe de Løvenørns tjeneste.

Herefter var Vendelboe de Løvenørn gesandt i Berlin, hvor han og Leopold af Anhalt-Dessau begge blev medlemmer af Friedrich 1.s tobakskollegie, en blanding af kongelig inderkreds og tænketank, selv om begge befandt sig bedre i krudtrog end tobaksrøg. Hjemkaldt i 1725 mødte Vendelboe de Løvenørns

karriere et tilsyneladende stop, da han i stedet for at få sæde i regeringen blev stiftamtmand for Aarhus og amtmand over Havreballegård og Stjernholm. Også denne opgave løste han effektivt i samarbejde med borgerne og benyttede lejligheden til en alliance med amtmanden over Viborg, Iver Rosenkrantz, der var ven af kronprinsen.

I 1730 var Vendelboe de Løvenørn igen i Berlin som dansk deltager i mæglingen mellem Preussen og England-Hannover, der følte, at Hannover modsat De britiske Øer forholdsvist let kunne invaderes og bruges som afpresning over for England. Forhandlingerne forstyrredes af, at den preussiske kronprins Friedrich (siden der Grosse) søgte at flygte ud af landet for at komme væk fra sin militæristiske far. Prinsen og hans venner gjorde ingen dyd af hemmelighed, så planen blev hindret af den opbrugte konge, der især var vred over at være blandt en af de sidste, der hørte om den. Friedrich lod sin søn indespærre og hans bedste ven halshugge og lod Vendelboe de Løvenørn og tobakskollegiets øvrige medlemmer høre for, at de ikke havde røbet planen for ham. Det lykkedes Leopold at gøre kongen begribeligt, at lod han sønnen henrette, ville det skade Preussens anseelse ubodeligt.⁸ Det passede derfor Vendelboe de Løvenørn godt, at han blev hjemkaldt ved Frederik 4.'s død, og at Christian 6. modtog ham med udnævnelse til overkrigssekretær (krigsminister) og medlem af Gehejmerådet.

Christian 6. gjorde god brug af Vendel-

Efter Tønnings overgivelse 17. maj 1713, blev de svenske krigsfanger spredt ud over landet, bl.a. hos præsterne. Her ses en fynsk præstegård, hvor præsten vægrer sig ved at skulle modtage en tambur fra Vestmanlands regiment, men den jyske landkyrasser insisterer. Grundet de hårde tider slap præsterne, der ikke var så velbeslæede, ofte med at få indkvarteret en ½ fange, hvad der ikke betød en etbenet, men en trommeslagerdreng eller officerselev. Tegnet af Søren Henriksen

Poul Vendelboe de Løvenørn, kongens skrubhøvl

boe de Løvenørns evner som kongelig skrubhøvl eller problemknuser. Således fik han uden at besidde nogen viden om arkitektur sæde i Bygningskommissionen for Christiansborg, da han i modsætning til arkitekterne formåede at omgås

Grenader fra Grenaderregiment General Wiede. Lige som i Danmark, valgte man på et tidspunkt at samle grenaderkompagnierne fra de forskellige infanteriregimenter og slå dem sammen til grenaderregimenter. Musketer fra infanteriregimentet Ingermanlandska, som kæmpede ved Poltava. Det blev også kaldt Prins Menshikovs regiment. Soldaterne var håndplukkede fra de andre infanteriregimenter og -var bedre lønnede og ligestillet med garderegimenterne.

Officer fra garderegimentet Semjonovska, som også kæmpede ved Poltava. Oprettet i 1683, sammen med Preobrajinsky garderegimentet fra Peter den Stores "legekammerat bataljon". Regimentet bestod af 3 bataljoner og et bombarderkomp. med 6 stykker 3-pundige regiments-kanoner.

Kanoner fra Artilleriet. Artilleristerne var udrustet som musketerer bare med bæltetaske. Overmunderingen bestod af en blå kappe med ærmer. Artilleriet blev først organiseret som et regiment i 1712. Det bestod af et bombarderkomp., et minørkomp. 6 stykkomp., 25 ingeniører, 40 pionerer samt en stab, alt i alt ca. 1000 mand.

og motivere håndværkerne. Som krigssekretær genoplivede han landmilitsten, der også betød stavnsbånd, da bønderne nu ikke uden tilladelse kunne forlade det område, hvor de stod i militskompagni. Ideen med militsten var at sikre en national, billig og nogenlunde øvet hær efter svensk og preussisk forbillede. Så længe Vendelboe de Løvenørn levede, var eksercitsreglementerne rimelige, forfremmelser fulgte evner i stedet for forbindelser og egnede officerer blev sikret en forsvarlig uddannelse. Flere godsejere skulle ærgre sig over landmilitsten, da initiativrige bønderkarle med udlængsel fandt, at de altid kunne stikke af og melde sig til den nærmeste hvervesergent.

I en tid, hvor intrigespil var en del af hoffets liv, er det forbløffende, at Poul Vendelboe de Løvenørn ikke lader til at have haft andre fjender, end hvad der var erhvervsrisiko for en officer og kurerdiplomat. I tilgift lader han til at have stået på god fod med sine kolleger og være blevet accepteret som ligemand i de højeste cirkler. En del af forklaringen ligger måske i tilnavnet "kongens skrubhøvl", da en skrubhøvl gør det nødvendige forarbejde, inden det råuhugede tømmer bliver til planker: Poul Vendelboe de Løvenørn havde en vis flair for at omgås "ubehøvede" mennesker og var ikke den, der veg tilbage for en vanskelig opgave, men løste den. Han synes at have besiddet en sjælden blanding af dygtighed, situationsfornemmelse, held og sans for, hvor langt han burde gå, som sikrede et godt resultat. Det var også hans held, at hans

Officer fra Preobrajinskyregimentet 1704-1712. Kunstner ukendt.

medspillere havde øjnene åbne for, at hans evner og erfaringer gjorde ham til en værdifuld allieret

Poul Vendelboe de Løvenørn døde afholdt og respekteret den 27. februar 1740 og med Stubs ord:

Her blev så dansk en mand lagt hen i denne kiste som Danmark nogen tid har ejet og måtte miste, han var en engel for monarken og hans land en LØVE i sit bryst, en ØRN i sin forstand

Tegnet af Søren Henriksen.

Tambur fra dragonregimentet Archangelgorodska, som kæmpede ved Poltava og Dragonflankør fra Dragonregimentet Ingermanlandska, som kæmpede ved Lesnaya. Ganske få mænd ved hvert regiment blev udrustet med rifler, men for det meste var det officererne, der havde disse våben. Tegnet af Søren Henriksen.

Underofficer ved Gemenovskiregimentet 1709 og grenaderofficer fra Preobarjinskyregimentet 1712-1720. Kunstner ukendt.

Musketer fra Semyonovskiregimentet 1702-1708, og grenader og oboist fra Preobarjinsky garderegimentet 1708-1712. Kunstner ukendt.

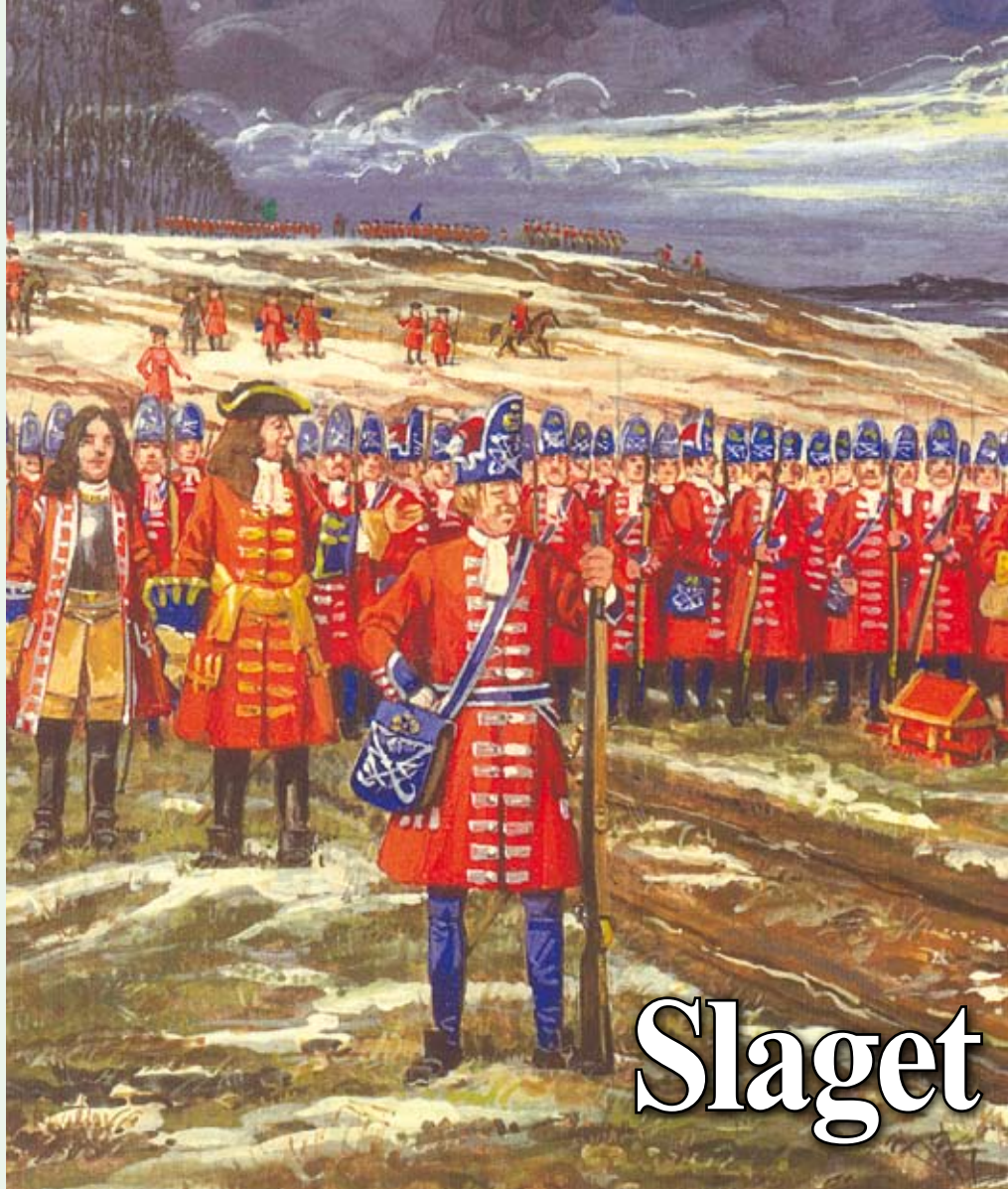
Noter:

1. Consumption eller accise var den afgift, kongen lagde på købstædernes ind- og udførsel af udenlandske og indenlandske produkter, hvad enten kongen ville beskytte indenlandsk produktion eller blot trængte til penge.
2. Når Poul Vendelboe læste teologi, er det ikke nødvendigvis udtryk for åndelig søgen, da universitetet var bygget op omkring teologistudiet, så de første teologiske grader så at sige var den nødvendige adgang til enhver senere akademisk karriere.
3. Møntmestergården kan nu ses i Den gamle By, Danmarks Købstadsmuseum i den skikkelse, den fik efter sin hovedbygning i 1760'erne.
4. Menshikov var en mand af fysisk formåen. Da han omsider blev forvist til Sibirien, byggede han således egenhændigt en trækirke.
5. Det lykkedes generelt de svenske krigsfanger at holde sammen, hvorfor antallet af krigsfanger, der overlevede og vendte hjem var meget højt sammenlignet med den skæbne, der ellers blev krigsfanger til del.
6. Karl 12. afviste zarens forslag, siden blev det genfremsat under Napoleonskrigene, hvor Bernadotte ikke havde de samme følelsesmæssige bånd til Finland og slog til.
7. Henrik Wegener udtalte således i afskedsforestillingen "Den danske Komedies ligbegængelse", at han ikke havde turdet gå til barberen, siden han og Holberg havde skænket københavnere "Gert Westphaler eller den meget talende barber" (1722).
8. Friedrich blev skånet mod at love bod og bedring og tillagde sig faderens militaristiske stil og blev Europas frygtede krigerkonge. Han viste dog ingen taknemmelighed mod der alte Dessauer, måske fordi han under Friedrichs krig var den eneste, der kunne gøre majestæten rangen som Preussens bedste general stridig.

Litteraturliste:

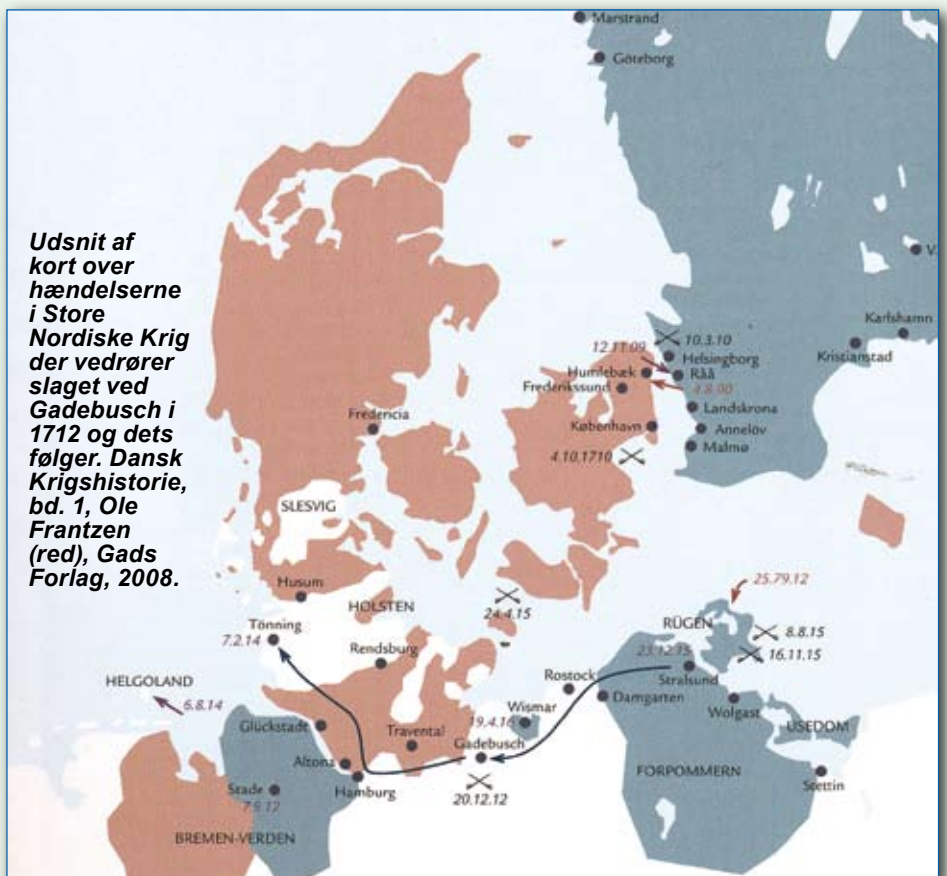
H.C. Bjerg og Ole Frantzen: Danmark i krig, Politikens forlag 2005 ISBN 978-87-567-7269-3
 Lars Ericson: Svenska knektar, Lund 1997, ISBN 91-88930-07-6
 Ole Frantzen (red) Danmarks krigshistorie bd. 1, Gads Forlag 2008, ISBN 978-87-12-04336-2
 A. Tuxen: Poul Wendelboe Løvenørn i russisk tjeneste 1707-1712 (1921-1923) Tuxen.

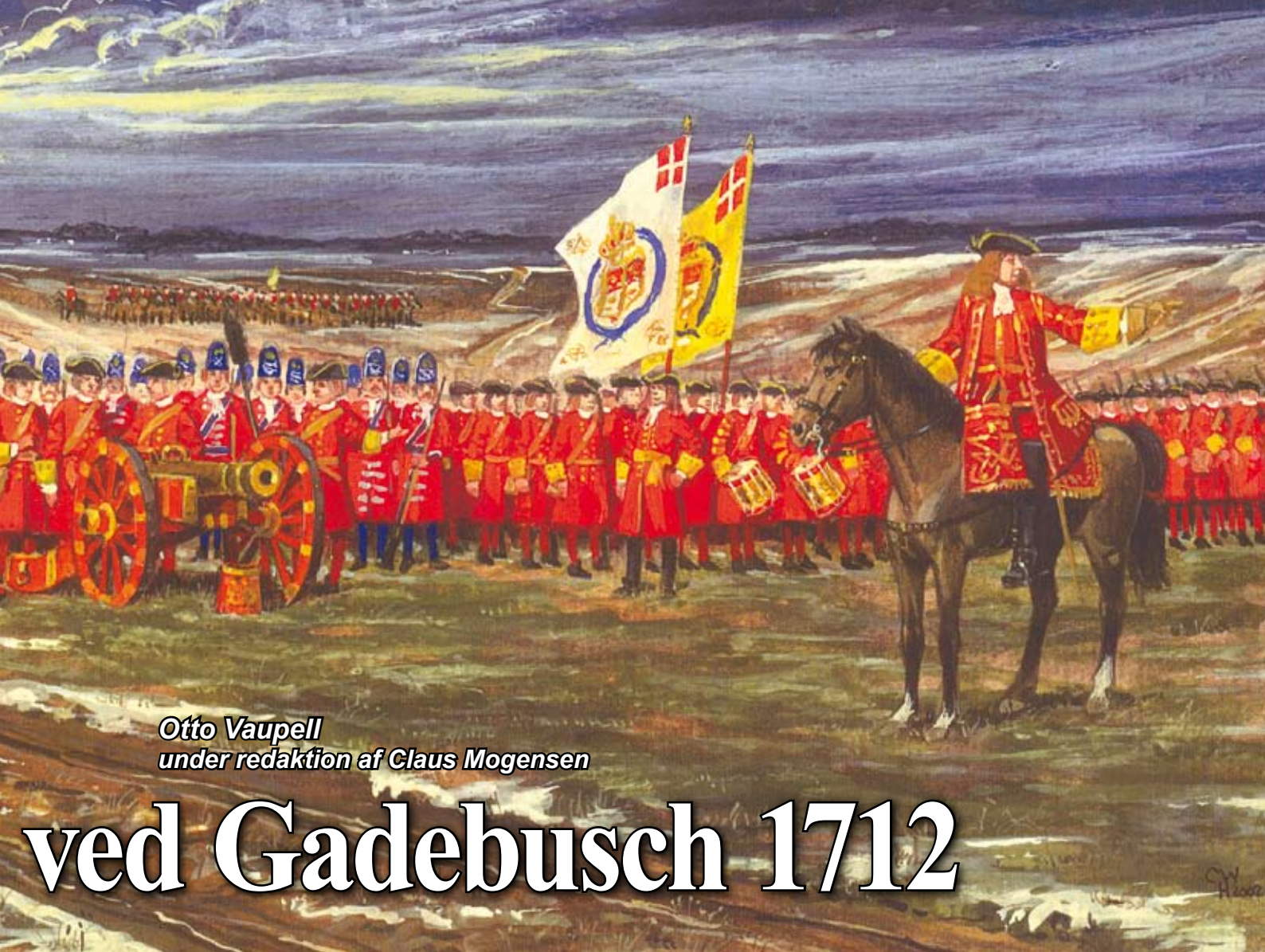
■ Den 20. december 1712 stod den danske hær ved Gadebusch. Svenskerne kunne ventes hvert øjeblik, så de danske tropper gik i stilling før daggry, i øsregn og tøsne, på bundløst plørede marker. Her kom de til at stå til hen ad middag, gennemblødte og ødelagte af kulde. Opstillingen var, som man på den tid efter traditionen stillede op: rytteri på fløjene, fodfolk i centrum. Bag hærlinjen lå en lille landsby, Wakenstädt. Byen Gadebusch lå tre kilometer mod nord. Klokken fire morgen var tropperne brudt op, så de stod nærmest stivnede i deres mudder. Chef for den danske hær var general Jobst von Scholten, født i Amsterdam. Med ham kom slægten til Danmark. Han var født i 1644 og havde været med i Skånske Krig og var nu hen ved 68 år gammel. Han var en dygtig og trænet officer. Han havde stillet den danske hær op, så han var nogenlunde sikker på, at Stenbock måtte angribe lige forfra. Han anede ikke, om det sachsiske rytteri nåede frem i tide, så han måtte regne med de danske tropper alene.

Baggrund

Sverige havde i 1712 mistet næsten alle sine besiddelser syd for Østersøen til Danmark, Sachsen og Rusland. Wismar og Stettin var belejrede. Sverige så det som yderst vigtigt ikke at miste Stralsund ved Rügen, hvor de allierede havde samarbejdet om belejringen. Derfor førte den svenske general Magnus Stenbock en svensk armé til Pommern. I september blev soldater sendt over fra Karlshamn til Rügen med skibe, men forrådene forblev på skibene, som blev angrebet og erobret eller sænket af den danske flåde. Det varede fire uger inden, at den svenske armé kom over fra Rügen til fastlandet. I stedet for at angribe en stærk russisk-sachsisk armé syd for Stralsund, besluttede Stenbock at drage vestover mod Mecklenburg, Derved kunne han vælge mellem at holde styrken samlet eller dele den op og forhindre de allierede styrker i at blive forenede. I begyndelsen af november slog svenskerne lejr vest for Rostock. En fjorten dages våbenstilstand blev indgået, hvorved Stenbocks armé genvandt kræfterne, mens den danske armé under

Otto Vaupell
under redaktion af Claus Mogensen

ved Gadebusch 1712

Frederik den 4. til hest ved slaget ved Gadebusch 1712 (1671-(1699-1730)). Figur udført af John Winther Hansen.

Foto: Finn Hillmose

Den 68 årige general for den danske hær, Jobst von Scholten 1644-1721. Kunstner ukendt.

general Jobst von Scholtens ledelse rykkede nærmere de russisk-sachsiske hære.

De indledende begivenheder

Planen var, at den danske hær ville bryde op fra Oldesloh den 5. december og stå ved Gadebusch den 9. december. Efter russernes anmodning blev fremrykningen udsat i nogle dage på grund af den indgåede våbenstilstand. Den danske general, hollænderen Jobst von Scholten skrev til de to danske adjudanter, Løvenørn og Meyer, der var ansat ved zar Peters og kong Augusts hovedkvarter,

Den danske opstilling med Grenaderkorpset til venstre i billedet og til højre Dronningens Livregiment og Feltmarskal Jobst von Scholten. I denne slette stilling stod nu hæren opstillet time efter time. Kl. 7 begyndte sneen at falde, temmelig tæt endogså, men snart gik den over til regn. Marken blev opblødt, folkene frøs, det gode humør svandt, og kongens forsøg på at opmuntre soldaterne ved gentagne gange at ride op og ned af linjerne frugtede intet (Torm, Erik Jensens optegnelser. Kgl. Lakaj, borgmester i Kbh., etatsråd, forhenværende politimester, 1684-1764). Situationen er kaotisk, for midt på formiddagen bliver det, efter stor uenighed i staben, besluttet at flytte fuldstændig rundt på tropperne. På samme tid kommer svenskerne til syne på bakkerne mod øst. Malet af Christian Würghler Hansen.

at han ville stå ved Gadebusch den 14. med 18 bataljoner, 48 eskadroner og 20 kanoner.

Først den 12. afgang den danske hær imidlertid, efter at kongen dagen i forvejen ankom fra Oldesloh til Stecknitz, den 13. til Ziten i det Lauenburgske, den 14. til Dassow i Mecklenburg og den 15. til Gadebusch. Samme dag som den danske hær kom til denne by, brød den svenske ▶

Slaget ved Gadebusch 1712

hær op fra sin stilling imellem Rostock og Wismar og anvendte ligeledes fire dage på at gå til Gadebusch, hvor der holdtes et blodigt stævne.

I hele november og den første halvdel af december havde Stenbock ventet i Mecklenburg mellem Rostock og Wismar med front mod syd. Han havde ført fredsforhandlinger med russerne og sachserne opnået en våbenhvile fra 1. til 14. december, for at forstærkningerne fra Sverige kunne få tid til at komme over Østersøen og støde til ham. Da vintrens komme tvang ham til at opgive håbet herom, besluttede han at falde over den danske hær og således slå sine fjender enkeltvis, inden de fik tid til at forene sig.

Han traf alle forberedelserne med sin vante hurtighed. Den 15. brød han op fra Schwan, drog vestpå og sprængte broerne over Warnow efter sig, for at bremse sine fjenders eventuelle forsøg på forfølgelse. Den 16., 17. og 18. gik hæren uafbrudt imod vest. Hver rytter havde en fodsoldat bag på hesten, og resten af fodfolket blev kørt. Den 18. om aftenen stod svenskerne i egnen mellem Greifsmühlen og Store Eichen, nordøst for Gadebusch. I stedet for at fortsætte ad vejen lige imod Gadebusch, hvor danskerne ventede ham bag ved Radegastå, foretog Stenbock en omgående yndlingsbevægelse, drejede mod syd, gik forbi Gadebusch og kom om aftenen den 19. til Brütz, 1½ mil sydøst for Gadebusch. Ved at rykke frem fra Brütz mod nordvest omgik han Radegastå, som udspringer en ½ mil syd for Gadebusch

Hærenes sammensætning og styrker Oversigt over den danske hærs slagorden

Kong Frederik 4. med ministrene Eichstedt, Wibe og Holsten samt adjudanterne Grev Frijs, Løvenørn og Meyer. General Jobst von Scholten med generaladjudanter: Motzfelt, Lindau, Lerche og Winding, chefer for forplejningskorpset, Platen og Seidelin, stabslæge: Fischer, generalauditør: Borneman, højst befalende artilleriofficer: Wilster og officer for fortifikationen: Scheel

Infanteri			
	Enhed	Enhedschef	Bat.
1	Livgarden til Fods	Schack de Wittenau	2
2	Grenaderkorpset	Gaffron	2
3	Dronningens Livregiment	von Sponneck	1
4	Prins Christians Regiment	Münster	1
5	Marineregimentet	Audichon	2
6	Zepelins Regiment	Zepelin	2
7	1. Danske geworbne Regiment	Arnoldt	1
8	2. Danske geworbne Regiment	Frijs	2
9	3. Danske geworbne Regiment	Staffelts	1
10	4. Danske geworbne Regiment	Krag	2
11	Viborg Nationale Regiment	Maisner	1
12	Århus Nationale Regiment	P. Rosenørn	1
I alt infanteri			18
Kavaleri			
	Enhed		Esk.
1	Livgarden til Hest	Oertzen	3
2	1. Sjællandske Rytterregiment	Brockenhus	3
3	3. Sjællandske Rytterregiment	Donop	3
4	1. Fynske Rytterregiment	Juel	5
5	2. Fynske Rytterregiment	M. Rosenørn	3
6	1. Jydske Rytterregiment	H. Eiffler	3
7	Jydske Nationale Kyrasserer	Lewetzau	6
8	Dewitzs Rytterregiment	Dewitz	6
9	Brockdorffs Kyrasserregiment	Brockdorff	4
10	Bülows Dragonregiment	Bülow	6
11	Livregiment Dragoner	Bülow	6
I alt kavaleri			48
Artilleri			
3- og 6-pundskanoner		Wilster	13

I alt bestod den danske styrke af 36 rytter- og 12 dragoneskadroner, 18 bataljoner fodfolk og 13 kanoner. Af de 18 bataljoner blev en af bataljonerne fra 2. Danske geworbne Regiment taget til fange efter slaget under bevogtning af den derværende bro over Radegastå.

Hærens styrke var før indrykningen i Mecklenburg 5760 ryttere og dragoner, 5600 infanteri og 300 artillerister, i alt 11.660 mand. Disse styrketal afviger fra kilde til kilde.

Således opgiver kilde nr. 2 den danske hær til 9350 infanterister og 6300 kavalerister.

De højere tal er, så vidt det kan skønnes, papirmæssigt opgjort efter foreliggende regimentslister, medens de lave tal er de reelle styrkemål opgjort i felten.

Livgarden til Hest, menig. Garden kæmpede i køllert forsynet med 6 sølvknapper og iført kyrras. Tegnet af Søren Henriksen.

Korporal ved Dronningens Livregiment og officer ved Grenaderkorpset. Den 26. 3. 1712 købes det røde klæde til de nye uniformer, men om de er blevet færdige og udleveret er tvivlsomt da en kilde anfører at de var dårligt klædt med op til 40 lapper og nogle endda med svenske uniformer. Grenaderen er tegnet efter Gottfried Fuchs skitse af Gyldenløves begravelse. Grenaderhuen bærer kongens monogram, som efter kort tid udskiftes med en gardersol/ stjerne. Grenaderhue for Dronningens Livregiment 1705. Grenaderhue for Prins Christians Regiment, 1702. Grenaderhue for Prins Christians Regiment, 1705. Tegning af Søren Henriksen.

Grenadertaske for menig, Grenaderkorpset.

Foto: Finn Hillmose

Den sachsiske Feltmarskal og greve Jacob Heinrich von Flemming med kyrasserer fra Kyrasserregimentet Prins Alexander, som tidligere hed Grev Flemmings Kyrasser Regiment. Figurer udført af John Winther Hansen.

Underofficer, 1. Sjællandske Rytterregiment i den gamle uniform og grenader fra Livregiment Dragoner med Granatgevær og faskinkniv. Tegning af Søren Henriksen

Slaget ved Gadebusch 1712

Underofficer og menig, 2. Fynske Rytterregiment i ny rød uniform i henhold til kongens beslutning i oktober 1711. Ændringerne bliver indført i marts 1712 over en årrække. 2. Fynske Rytterregiment fik næppe nye uniformer før en gang i 1714. Tegning af Søren Henriksen.

og flyder lige imod nord, og han tvang dermed danskerne, hvis de da ikke ville fortrække uden kamp, til at indtage en for dem mindre heldig slagstilling, med front mod sydøst.

På fem dage havde Stenbock tilbage-lagt 15 mil. Svenskernes opbrud havde imidlertid bragt sachserne i sadlen. De ville med til Gadebusch, og Scholten, hvis dragoner holdt skarpt udkig med fjenden, underrettede den sachsiske general Flemming om Stenbocks nøjagtige standplads.

Den 19. december skrev Scholten til Flemming: "Med stor fornøjelse har jeg erfaret, at De befinder Dem med 32 eskadroner to mil herfra. Fjenden har lejret sig en 1 mil herfra, ved Lütken-Brütz, og efter alle kendemærker vil slaget blive leveret i morgen tidlig. Jeg beder, at De endnu i denne nat vil rykke nærmere, for at forene Dem ►

Paukeslager og menig kyrasser, Sachsen, Kurprinsens Kyrasserregiment, Sachsen. Tegning af Søren Henriksen.

Musketer i gammel uniform, med bondevest og grå hjemmestrikede strømper fra Viborg Nationale Regiment, Musketer i ny uniform model 1711 fra 4.

Danske geworbne Regiment, Grenader med hue model 1702 med dronningens monogram fra Dronningens Livregiment og håndlanger fra artilleriet. Ifølge 1711-reglementet fik artilleriet røde munderinger med violet for, for igen at få den mørkeblå farve i 1716. Tegning af Søren Henriksen.

Paukeslager fra Pommerske Dragonregiment. Paukefanerne ligger i den danske trofæsamling på Tøjhusmuseet, taget ved Tønning i 1713. Tegning af Søren Henriksen.

Grenader og officer af Livgarden til Fods. I reglement af 1714 anføres 0,07 for grenader- og tømmermandshuer, hvad der koster 0,07 vides ikke. Desuden anføres sølvgaloner til grenaderer, tømmermænd og livkompagniet til huerne og tamburnorene. Det antages derfor at grenadererne og tømmermændene ved Livgarden til Fods var udstyret med huer. Garden er tilsyneladende stadig i paillegul i slaget ved Gadebusch i 1712 idet officererne bærer stygt ved Stralsund i 1711 da de skifter til ny uniform, som de havde regnet med skulle være rød. Tegnet af Søren Henriksen

Øversigt over den sachsiske hærs ledelse, enheder og styrke

Feltmarskal Jacob Heinrich von Flemming			
Kavaleri			
	Enhed	Enhedschef	Esk.
1	Kurprinsens Kyrasserregiment	Damnitz	4
2	Johnstons Kyrasserregiment	Johnston	4
3	Dronningens Kyrasserregiment	Lützelburg	4
4	Prins Alexanders Kyrasserregiment		4
5	Brauses Dragonregiment	Brause	4
6	Bayreuths Dragonregiment	von Dünewald	4
7	Weissenfels Dragonregiment	Weissenfels	4
8	Baudissins Dragonregiment	Baudissin	4
I alt kavaleri			32

De 32 sachsiske eskadroner, svarende til omkring 3500 ryttere, stødte til hæren ved slagets begyndelse, og bragte det samlede tal op til hen ved 15.000 mand.

Øversigt over den svenske hærs ledelse, enheder og styrke

Feltmarskal, Grev Magnus Stenbock og Generalløjtnant Dücker			
Infanteri			
	Enhed	Enhedschef	Bat.
1	Sødermanlands Regiment	Schlippenbach	2
2	Elvsborgs Regiment	Lillie	2
3	Nerke Vermlands Regiment	Adlerfeld	2
4	Schulz Fodregiment (Stralsunds Garnisonsregiment)	Schwanlod	1
5	Ekeblads Fodregiment (Elbings Garnisonsregiment)	Ekeblad	2
6	Vestmanlands Regiment	Falkenberg	2
7	Vestgøta-Dals Regiment	Palmfelt	2
8	Dalregimentet	de la Gardie	2
9	Østgøtalands Regiment	Stjerncrantz	2
10	Helsinges Regiment	Horn	2
I alt infanteri			19
Kavaleri			
	Enhed	Enhedschef	Esk.
1	Bremerske Dragonregiment	Stromfeld	10
2	Vestgøta Rytterregiment	Wulfrath	6
3	Bremerske Rytterregiment	Fersen	4
4	Pommerske Dragonregiment	Mardefeld	10
5	Enkedronningens Rytterregiment	Aschenberg	8
6	Verdiske Dragonregiment	Marschalk	10
7	Pommerske Rytterregiment	Rosen	4
8	Bassewitz Dragonregiment	Bassewitz	4
9	Smigilskys Polske Dragoneskadron	Stenflycht	1
I alt kavaleri			57
Artilleri			
1	3-punds kanoner	Carl Cronstedt	28
2	Haubitser		2
I alt artilleri			30

Da den svenske hær rykkede ud af Stralsund, var den på over 16.000 mand. Den havde forstærket sig i Wismar med Bassewitz's Dragonregiment, og antageligvis et antal rekrutter fra Kronobergs Fodregiment som hjælpere til artilleriet. Dette erstattede dem, som var blevet syge i de gode kvarterer langs Warnow og på rejsen til Gadebusch. Den svenske hær havde i alt 30 kanoner, 57 rytter- og dragoneskadroner og 19 bataljoner infanteri. De svenske rytterskadroner havde mindst samme styrke som de danske eskadroner.

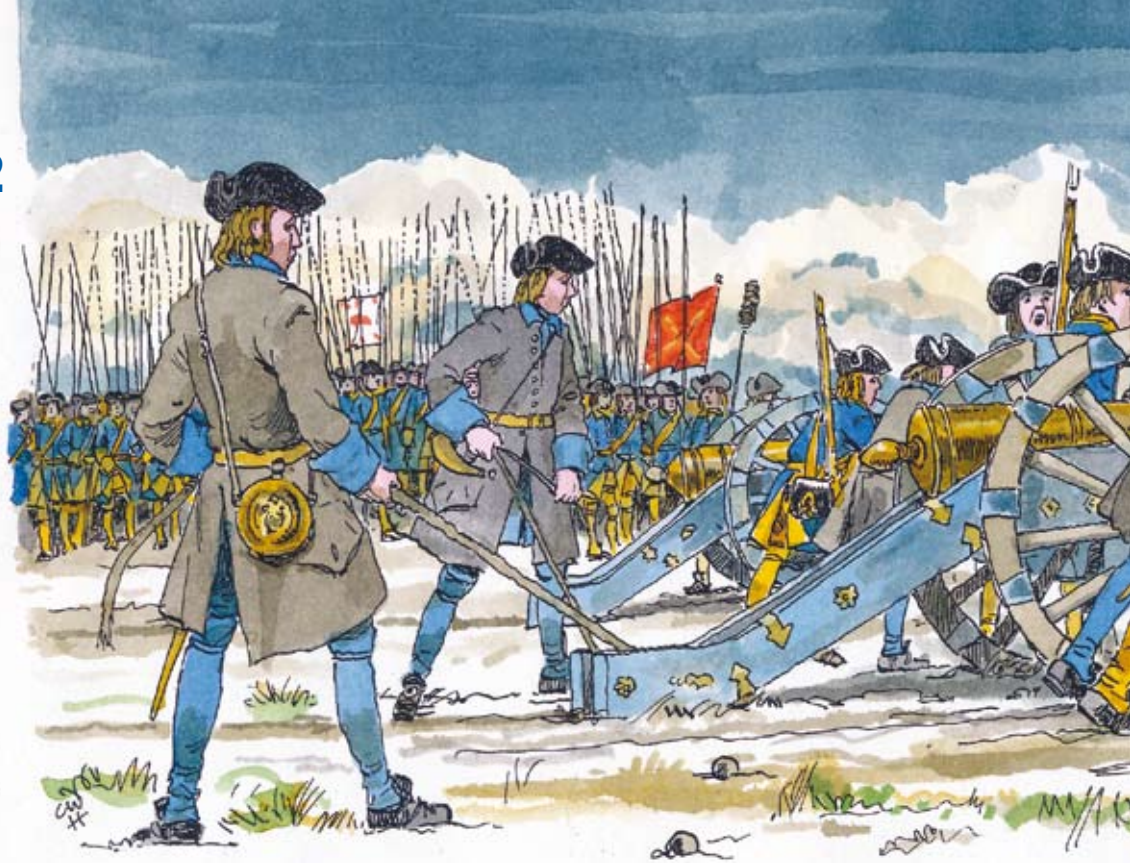
Slaget ved Gadebusch 1712

med denne hær kl. 7 eller 8 i morgen formiddag. Dersom foreningen ikke kan ske så tidligt, beder jeg Deres excellence dog at være så nær, at De kan angribe fjenden i siden, når han er i kamp med os. Det fordelagtigste er naturligvis, at De forener Dem med os, inden slaget tager sin begyndelse, da man så tør love sig et lykkeligt udfald."

Den danske placering og slagorden

Den 20. december kl. 4 om morgenen purrede den danske hær ud af sine telte vest for Gadebusch, hvor den havde sin lejr, og gik mod syd til landsbyen Wackenstädt, hvor den blev stillet i slagorden på en ujævn mark oversået med små høje. Højre fløj støttede sig til en stor mose, og imellem den venstre fløjs linjer Wackenstädt. Foran den højre fløj var der en lille skov, og 2000 alen foran stillingen udspringer Radegastå og flyder imod nord i en sumpet eng. Jordsmonnet falder temmelig stejlt ned mod engen, til hvilken danskernes venstre fløj skulle støtte sig. Vejen fra Uhlenkrug og Brütz til Wackenstädt, som den svenske hær drog frem ad, førte lige ind mod stillingens venstre fløj. Broen over åen blev derfor ødelagt, og en bakke ved siden af besat med et dragonregiment, af hvilket halvdelen stod af hestene for at kæmpe til fods.

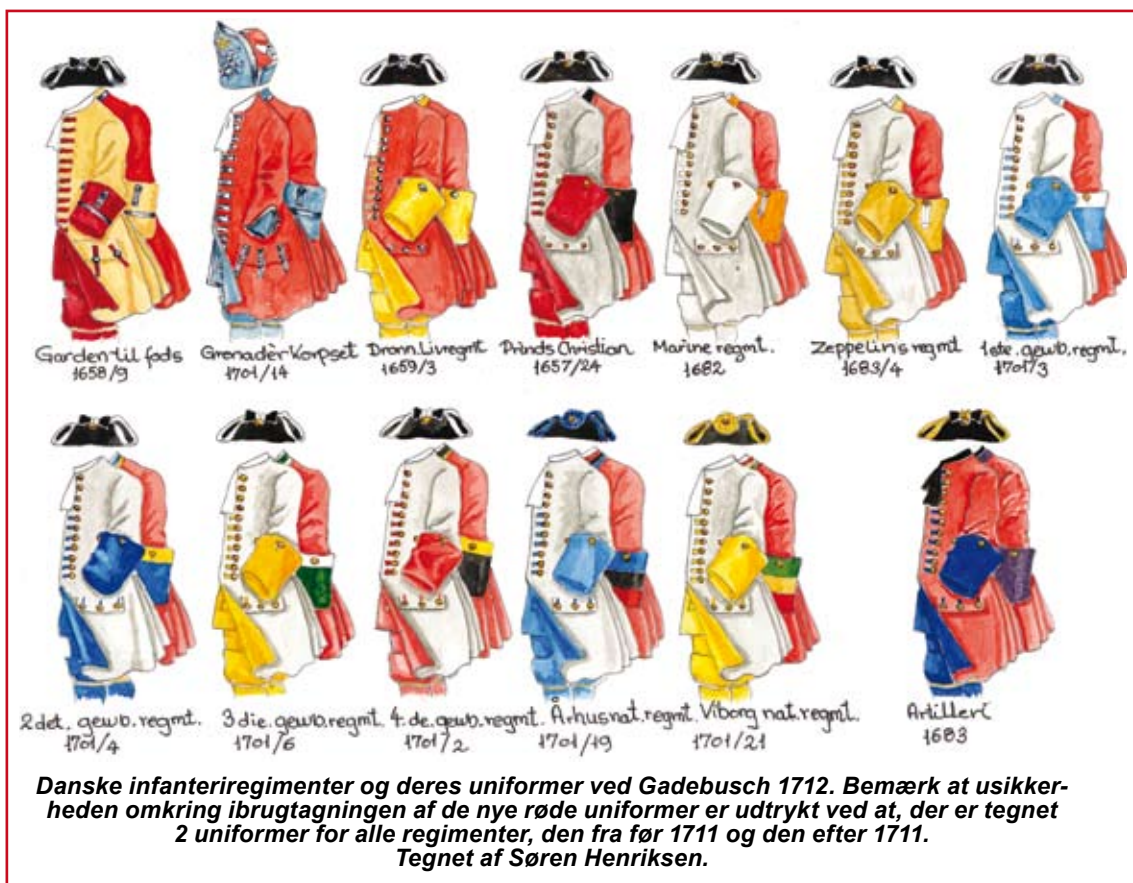
General Scholten, der var meget metodisk og aldrig afveg fra de vedtagne former, stillede sin hær op på gammel vis i to rækker. Rytteriet på fløjene og infanteriet i midten, med kanonerne i mellemrummene i første række. Men næppe var tropperne blevet ordnede i to snorlige rækker, før der udspandt sig en heftig strid mellem overgeneralen og førerne af rytteriet. De var meget misfornøjede med den plads, der var anvist. På den ene fløj havde de en skov foran sig og på den anden en landsby mellem eskadronerne, og påstod

derfor med rette, at de ikke havde plads til at tumle sig. General Dewitz foreslog, at hele hæren skulle rykke tilbage til Roggendorff, en lille mil vest for Gadebusch, hvor der var en bedre stilling. Scholten afslog og fik medhold af kongen og hans råder, indtil den sachsiske General Flemming, der var ilet forud for sine eskadroner, nåede frem. Klokken var 10 formiddag, og spidserne af de svenske kolonner begyndte at blive synlige på den modsatte dalrand. Sachseren forkastede ikke den valgte

plads, men slagordenen, og drog kongen over på sin side. Forgæves modsatte Scholten sig: "Vi tror nu engang altid fremmede bedre end vore egne."

Hele opstillingen forandrede, og den stilling, der valgtes, blev lige så slet, som den man forlod. Højre fløj blev fremskudt til skoven, venstre fløj trukket tilbage hen mod Wackenstedt, og hæren kom til at stå i flugt med åen, uden at være nær nok til at forhindre fjendens overgang. Da forandringen måtte ske

Svenske feltartilleri 1712

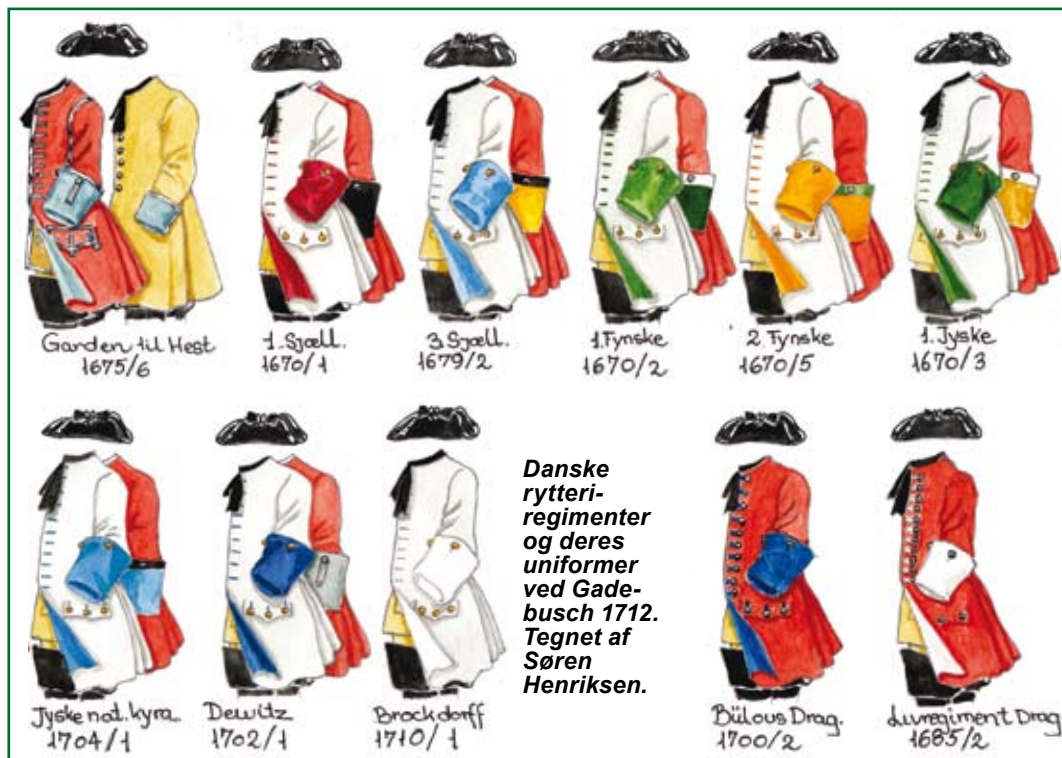
Svenskerne havde over dobbelt så mange kanoner med i slaget end danskerne. Den svenske artillerichef Carl Cronstedt lod sine artillerister ved hjælp af fremmarch-bomme dristigt trække og skubbe kanonerne med frem i første angrebslinje med munden vendt mod den dansk-sachsiske hær. Med mellemrum standsede man op for at affyre kanonerne mod de tætpakkede tropper. Selv om denne angrebsmåde eksponerede artilleristerne var det været for intet at regne mod de ødelæggelser det forvoldte på den dansk-sachsiske hær.

Tegnet af Christian Würgler Hansen.

Överstelöjtnant for artilleriet Carl Cronstedt (1672-1750).
Kunstner ukendt.

i en fart, gik alt hulter til bulter. Fire bataljoner af Dronningens, Århus', Viborgs og Staffelts regimenter blev taget ud af anden linje, for under Sponeck at besætte skovranden foran den højre fløj. Grenaderkorpset og Prins Christians Regiment besatte Wackenstedt. Rytteriet rykkede nogle hundrede skridt frem og dannede alene de to første linjer. Bagved stod resten af infanteriet ligeledes i to linjer. Artilleriet samledes i 2 batterier på seks og syv kanoner foran midten. De sachsiske eskadroner skulle efter Flemmings forslag stilles i to linjer på venstre fløj; men da de kom kl. 12 middag, foretrak han at klemme dem ind i mellem det danske rytteri og fodfolk, hvor de dannede den tredje linje. Hæren stod nu i fem linjer næsten uden mellemrum, og infanteristerne, der stod bagest ▶

Slaget ved Gadebusch 1712

og var ude af stand til at bruge deres skydevåben, var navnlig uheldigt stillet. For at gøre ulykken fuldkommen, glemte man ved et særligt korps at beskytte den meget udsatte fløj mod angreb fra den fremrykkende fjende, som ufortøvet rykkede frem med hele sin styrke, da han iagttog den forvirring, der herskede i modstanderens rækker.

Den svenske placering og slagorden

Om morgenen havde Stenbock ladet oberst Bassewitz undersøge danskernes stilling med 200 dragoner. Denne berettede, at de havde forladt deres lejr ved Gadebusch og nu stod på nogle højder, med højre side støttende sig til en skov, til venstre side til en flod, og at der kun var en mose med en bredde på omkring 1,2 km. foran dem, igennem hvilken man kunne nærme sig dem. Stenbock overbeviste sig personlig herom. Han ytrede, at hvis den danske hær havde besat skoven og bakken foran deres fløj med tilstrækkeligt fodfolk og kanoner, ville hans halve hær blive nedskudt, inden den kom over mosen. Men med sit feltherreblik iagttog han, at danskerne stod så

sammenstuede, at de ikke kunne røre sig, og at de intet artilleri havde på deres fløje. Han påskyndede derfor sin hærs afgang. Kl. 11 formiddag rykkede han artilleriets 28 kanoner og 2 haubitser, fulgt af en bataljon, op lige over for den danske hær. Under artilleriets dækning stillede han fodfolket i to linjer, hver på seks bataljoner, og ved hver fløj tre bataljoner i kolonne bagved hinanden, for at dække de lange linjer mod rytterangreb fra siden. Rytteriet, der talte 57 eskadroner, blev ligeledes stillet i dybe kolonner bag fløjene. Det fik befaling til at rykke frem på linje med fodfolket og udbrede sig efterhånden, som det fik plads. Kl. 12 middag var hæren opstillet, og artillerichef Carl Cronstedt blev sendt frem til dalranden med to batterier, et på 12 og et på 8 kanoner, for derved at forberede overgangen.

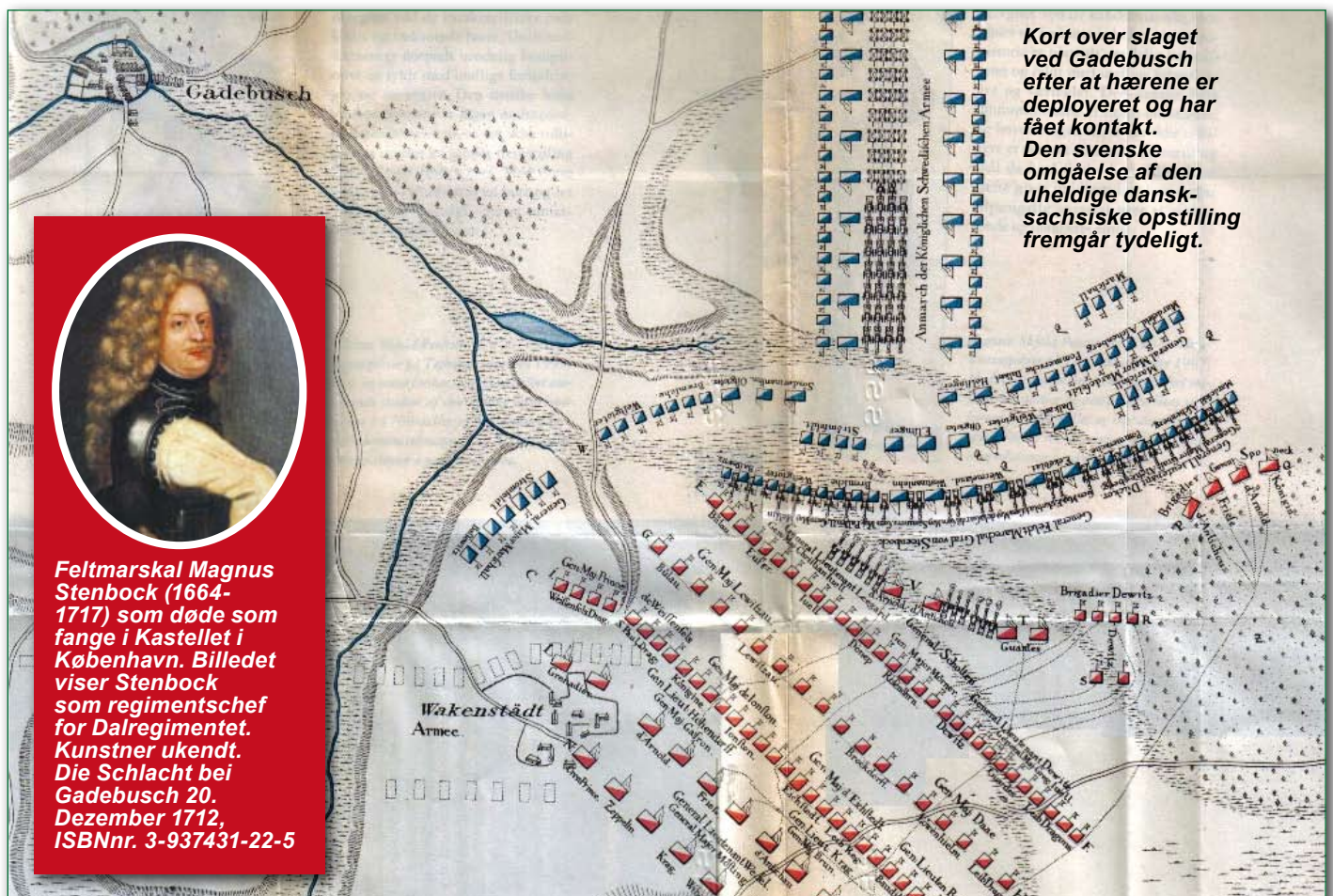
Svenskerne indleder angrebet

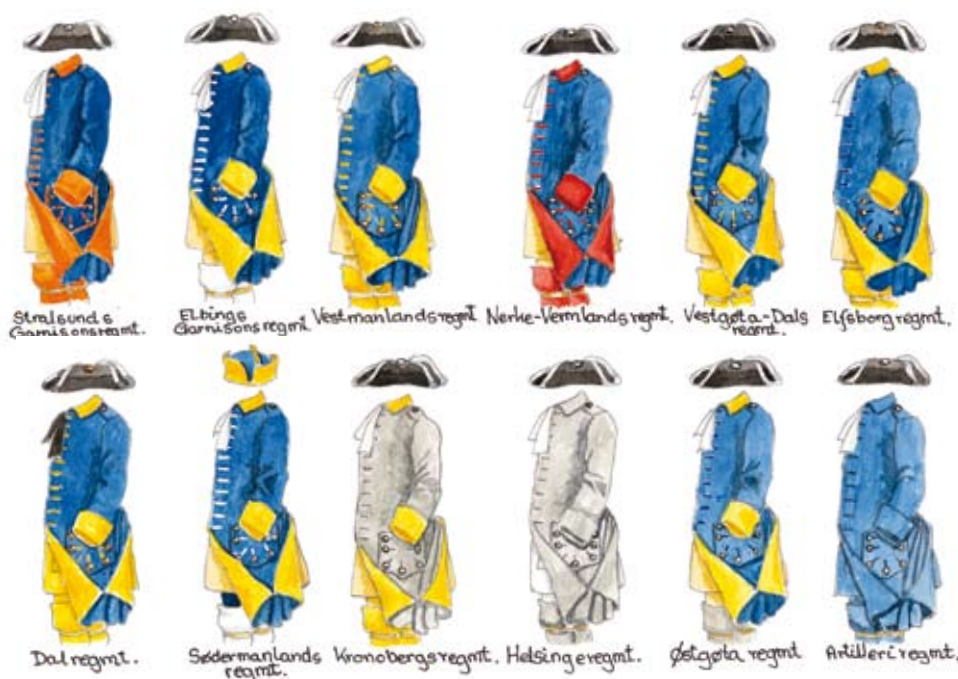
Det svenske artilleri, der både i tal, kvalitet og betjening var det danske betydeligt overlegent, åbnede ild mod vore tæt sammenpakkede ryttermasser og det i skoven stående fodfolk. Under beskyttelse af denne ild sendte Stenbock sine kolonner frem gennem dalen imod vor midte og venstre fløj. Den danske overgeneral befalede sine kanoner at besvare den ødelæggende ild, og da han iagttog, at det fjendtlige fodfolk bevægede sig fremad, uden at han dog lagde mærke til,

at faren særlig truede hans venstre fløj, sendte han en af sine adjutanter tilbage til fodfolket med befaling om, at en brigade skulle rykke frem midt for stillingen. Generallojtnant Kragh rykkede ufortøvet frem med Schack deWittenaus Brigade, bestående af Garden til Fods og Marineregimentet, gennem rytteriets to træfninger og tog stilling mellem vore batterier. Vel i halvanden times tid blev der opretholdt en heftig skydning tværs over dalen. De svenske kolonner gik, uden at ænse de huller, som kuglerne rev i deres rækker, i lange marchkolonner med fire mands front, langsomt og i udmærket orden over mosen. Artilleriet var i spidsen, bestandig trukket frem med munden vendt mod fjenden, så kanonerne undervejs hele tiden kunne skyde hurtige skud. Tæt efter fulgte infanteriet og til sidst rytteriet, som lidt efter lidt udbredte sig til siderne. Sne og storm ramte svenskerne lige i ansigtet, og på grund af krudtrøg kunne man intet se for sig. Desuagtet rykkede fodfolket med geværet på nakken frem med kanonerne, der på kort afstand ved hurtig skydning overoste det ubevægelige, stående danske rytteri med kugler og skrå.

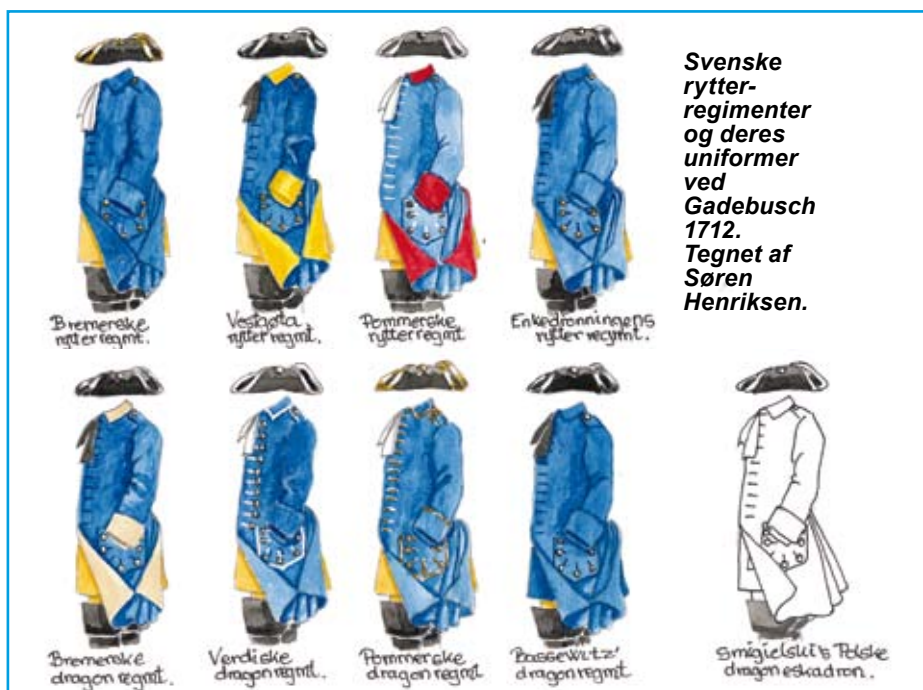
Kampen på den danske venstre fløj

Fodfolket formerede linje i løb, og så snart den højre fløj var kommet op på bakken, brød både det svenske fodfolk

Svenske infanteriregimenter og deres uniformer ved Gadebusch 1712.
Tegnet af Søren Henriksen.

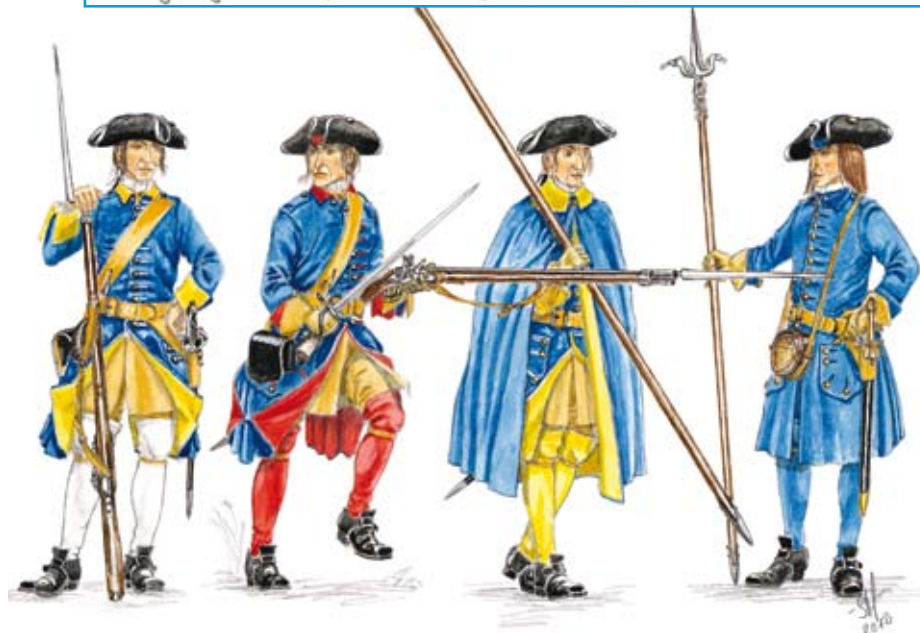
Svenske rytterregimenter og deres uniformer ved Gadebusch 1712.
Tegnet af Søren Henriksen.

og rytteri ind mod danskernes venstre fløj. For bedre at kunne modstå disse masser havde Scholten sendt bud efter to fodregimenter af brigaden Hohendorff, som han ville opstille ved siden af garden, men det faldt ham ikke ind at sende infanteri frem til sin truede venstre fløj. Forstærkningen var endnu ikke kommet, da en af hans adjutanter udbrod: ”Så, der løber hele vor venstre fløj.”

Overgeneralen håbede, at det kun var nogle eskadroner, men snart bemærkede han, at hele hans venstre fløj var jaget på flugt af fjenden, der på få minutter nåede Wackenstädt. I den forvirring, som herskede om formiddagen, var Bülow's Regiment blevet trukket bort fra den høj, som forsvarede adgangen til venstre fløj. Uden at møde modstand kom de svenske fodregimenter Schultz og Ekeblad med otte kanoner over dalen, stillede sig i lige linje over for vor venstre fløj og overøste den med kugler og kardæsker. Regiment efter regiment fulgte efter de første afdelinger, Mardefeldt og Bassewitzs Dragoner samt Vestgøtarytterne travede imod nord og udbredte sig bag danskernes venstre fløj, hen i mod Wackenstädt. Den danske konge, som iagttog udviklingen med sine ministre og adjutanter foran den venstre fløj, befandt sig pludselig lige over for svenskerne, i nogle skridts afstand. Han vendte hurtigt sin hest, og var næppe kommen bag ved sine tropper, før de svenske kanoner sendte skud på skud ind i rytteriets sammenpakkede linjer og bragte flere afdelinger til at gøre omkring i stedet for at galoppere frem mod fjenden. Bülow's seks eskadroner dragoner samt halvdelen af det sachsiske rytteri vendte ryggen til fjenden og flygtede som en fåreflok tilbage til Wackenstädt. 1. Jydske Rytterregiment under Eiffler, der stod i første linje ved siden af Bülow's Dragoner, gik efter Flemmings opfordring imod den nærmeste fjendtlige bataljon. Men regimentet tog imod så velrettede salver, at det veg ud til siden og kom imellem det svenske infanteri, der rykkede frem mod midten og de danske kanoner. Regimentet led en så hård medfart, at det i en sørgelig forfatning skyndte sig tilbage til Juels og Levetzaus Rytteri og rev dem med sig på flugten.

Scholten red med hele sin stab i firspring til Wackenstädt, hvor han traf Juels, Eifflers og Levetzaus Regiment samt sit her stående fodfolk i den største uorden. Forgæves søgte han i forening med sine adjutanter og generalerne Levetzau og Juel at bringe orden tilveje. ▶

Musketer fra Elbings ganisonsregiment, musketer fra Nerke-Vermlands Regiment, Pikener fra Vestmanlands Regiment samt kanoner fra artilleriet. Det ser ud til, at man ikke brugte hårpung ved artilleriet.
Tegning af Søren Henriksen.

Slaget ved Gadebusch 1712

En af hans adjutanter blev skudt og to sårede, da de med sablen i hånden ville tvinge mandskabet til lydighed. Generalerne blev revet med på flugten, og først ved et dige knap 2 km. vest for Wackenstädt standsede de flygtende et øjeblik. Svenskerne gav dem dog ikke tid til at ordne sig, og flugten fortsatte til Radegast. Så snart det danske rytteri, som havde stået på venstre fløj, havde rømmet pladsen, omringede svenskerne Wackenstädt, i hvilken by Prins Christians Regiment og Grenaderkorpset havde søgt dækning. Efter en blodig kamp blev disse regimente trængt ud af byen, og omtrent halvdelen blev taget til fange.

Kampen på den danske højre fløj

På højre fløj og i midten var kampene mere jævnyrdige. Vel erobrede Vestmanlands, Nerike og Dalregimentet i første tilløb de danske kanoner på tre nær, men de blev selv angrebet af Garderen til Fods, Marineregimentet og Frijs's Regiment, som lyste alvorligt op i deres rækker. Alene Dalregimentet angiver sit tab til over 200 døde, men de tilbageblevne holdt stand og fyrede med fire geleders ild, indtil de fik understøttelse af Vestgøtadal og Helsing Regiment. Den fremstormende danske garde blev slået tilbage. En af dens bataljonschefer, Glassau, som var i spidsen, faldt tillige med mange af sine officerer, den anden bataljonschef, Lühe, blev såret, og hele det danske fodfolk rykkede tilbage. Garderen trak sig tilbage i god orden, gjorde holdt og fyrede, når fjenden kom den for nær, og efterlod ingen fanger i forfølgerens hænder. Syd for Wackenstedt stødte de slagne bataljoner på Zepelins og Arnoldts Regiment, som med megen tapperhed havde modstået Østgøta og Södermanland Regimenters angreb, men derpå var kommet i stor uorden, da det svenske rytteri huggede ind på dem. Scholten opgav snart håbet om, at den forvirring, som fjendens vellykkede angreb havde voldt, lod sig genoprette. Han befalede generaløjntant Kragh at føre alt det fodfolk, han kunne samle og bringe sammen, til en plads i nærheden af Roggendorf, hvor de to andre infanterigeneraler, Wedell og Hohendorff, senere stødte til overgeneralen, uden at medbringe nogen af deres tropper. Grenaderkorpset blev stående i Radegast for at opsamle de flygtende og dække tilbagetoget.

Samtidig, og efter at den ovenfor beskrevne kamp havde fundet sted, opstod der en hårdnakket træfning på vor højre

fløj. Det svenske rytteri, der under sin fremrykning var udsat for ilden fra Sponnecks brigade, som stod i skovranden, blev ilde tilredt. Desuagtet angreb Aschebergs Ryttere og Marderfelts Dragoner de danske eskadroner under Dewitz og Mørner, som slog dem og det tilstødende svenske infanteri på flugt. 2. Fynske Rytterregiment under M. Rosenørn og de nationale jyske Regimente Århus og Viborg, anført af P. Rosenørn og Maisner, brød frem fra skoven og forfulgte svenskerne tværs over mosen. Men ikke alle danske regimente adlød pligtens stemme. Brockdorffs kyrasserer, der skulle dække den blottede venstre side, vægrede sig ved at gå frem og lod endog kort efter, uden at gøre modstand, en af sine eskadroner omringe af det svenske fodfolk, som kom den slagne fløj til hjælp. Stenbock, der i tide havde erfaret sin venstre fløjs nederlag, ilede den til hjælp med nogle regimente, standsede de flygtende, tvang danskerne til at gå tilbage over mosen og bragte sin venstre fløj i forbindelse med sin sejrende højre fløj og midten, fra hvilken den var blevet fuldstændigt skilt. Han kunne nu, da modstanden var brudt på de andre punkter, med større kraft forny angrebet på danskernes højre fløj.

Stillingen efter to timers kamp

Hele stillingens front var efter to timers kamp forandret. Danskerne stod med front mod Wackenstedt, hvor Stenbock samlede sine kræfter, og hvorfra han rykkede frem uden at skulle passere forhindringer i landskabet. De danske rytterregimente, Garderen til Hest, 1. og 3. Sjællandske, 2. Fynske og nogle sachsiske rytterregimente dannede hærens venstre fløj. Sponnecks Fodbrigade, Livregiment Dragoner og Dewitz's Rytterregiment dannede den højre fløj. Kanonerne var på nær 3 i fjendens hænder. Mørner & Løvenhøj afsløg atter det svenske rytteris angreb og førte derpå

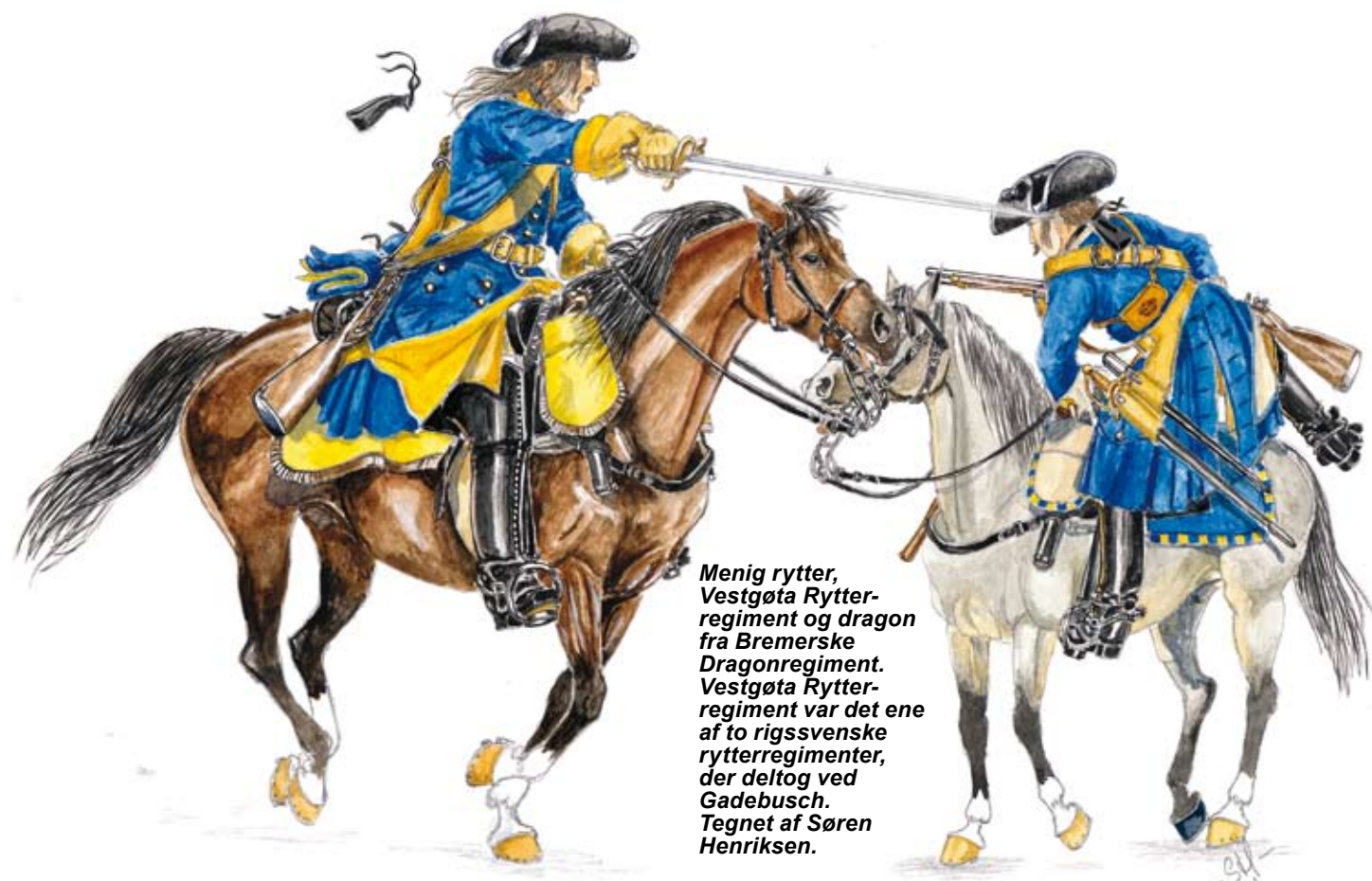

Menig dragon, Pommerske Dragon-regiment. Figur udført af John Winther Hansen.

deres eskadroner ind på det svenske fodfolk og artilleri, der besvarede rytteriets angreb med en ødelæggende ild. Begge de danske officerer fik hestene skudt under sig, blev såret og taget til fange. Gregers Daa, der anførte rytteriets anden linje, stillede det på linje med den første linje, og førte på ny eskadronerne frem til angreb. Men hans ryttere kunne ikke bryde igennem de tætte rækker med lange spyd, bag hvilke artilleristernes og musketerernes ild uafbrudt lynede dem i møde. Den kække Daa faldt, truffet af en kanonkugle, og hans ryttere spredte sig over marken. Frederik 4. var vidne til disse angreb. Han havde begivet sig herhen fra sin slagne venstre fløj. Selv ville han føre sin garde." Ich will bei meinen Leuten bleiben und sein", ytrede han. Men da der, trods rytteriets uforsagte angreb, ikke indtrådte nogen vending i kampen, forlangte hans råder på det indstændigste, at han skulle bringe sin person i sikkerhed. Han gav efter og forlod valpladsen og med ham en mængde flygtninge. Forrest af alle var Brockdorffs Kyrasserer og sachsere. Kongens adjutanter befalede dem at gøre front mod fjenden, men de svarede, at adjutanterne intet havde at sige over dem. Da adjutanterne trak pistolerne frem for at give orden vægt, tog kyrassererne også til pistolerne. Efter flere gange at være faret vild kom kongen i mulm og mørke til Møln.

Danskerne og sachsere forlader valpladsen

Efter Daas fald søgte Flemming, brødrene Dewitz samt Sponneck og Bülow med hidsige angreb at fravriste svenskerne sejren, men svenskerne var ikke til at rokke. Bülow blev såret. De nævnte generaler, der rådede over 50 eskadroner, som endnu var i god stand, besluttede derfor at bevare disse til en kommende dag, og overlade valpladsen til svenskerne, der på ny rykkede frem. Sammen med Brigaden Sponneck trak de sig i god orden tilbage og nåede om aftenen kl. 7 landsbyen Gantzau, en fjerdingvej sydvest for Radegast, hvor de blev en del af natten, da Sponneck erklærede, at hans infanteri måtte have nogen hvile. Henad morgentunden drog de til Roggendorf, hvor de fik befaling om at fortsætte tilbagetoget til Ziten, knap fire km. øst for Ratzeburg, hvor hele hæren skulle samles. Fjenden forfulgte ihærdigt de bageste tropper til Radegast, som blev stormet af det forfølgende svenske infanteri, der tog en stor del af Grenaderkorpset og begge dets bataljonschefer til fange. Forfølgelsen fortsatte ikke ud over Radegast. Stenbock trak atter sine afdelinger tilbage til Wackenstedt, hvor de hvilede om natten. Den næste dag blev de indkvarteret i Gadebusch og i de omliggende byer, hvor de forblev i flere dage.

Menig rytter, Vestgøta Rytterregiment og dragon fra Bremerske Dragonregiment. Vestgøta Rytterregiment var det ene af to rigssvenske rytterregimenter, der deltog ved Gadebusch. Tegnet af Søren Henriksen.

Danskernes og svenskernes tab og fanger

Danskernes tab beløb sig til 2500 døde og sårede samt hen ved 3000 usårede fanger. Mere nøjagtigt kan det ikke opgives, da de fleste tabslistes er forsvundet tillige med navnene på de fleste af de faldne og sårede befalingsmænd. Den 24. april 1713 udveksledes 1225 danske underofficerer og menige imod et tilsvarende antal svenske fanger. Den 15. januar 1714 udveksledes 115 danske officerer, der var taget til fange ved Gadebusch, imod et lignende antal svenske officerer af samme grader, der var taget til fange ved Wismar og Stade. Efter denne udveksling var der endnu 40 svenske landofficerer i dansk fangenskab. Svenskerne tab ved Gadebusch beløb sig til 1500 døde og sårede.

Deltagernes evaluering af slaget

Scholten tilskrev slagets tab de forandringer, der imod hans vilje var foretaget i slagordenen. Dragonregimentet Bülow's fjernelse fra sin vigtige plads foran den venstre fløj og denne fløjs paniske flugt i begyndelsen af slaget. Han erklærede, at han aldrig før havde oplevet så hastig en flugt og slig forvirring som den, der fandt sted på venstre fløj. Forvirringen var så stor og kom så pludselig, at det var umuligt at afhjælpe den. - Hertil kan føjes, at Scholten anså det moralske, fjenden gik over, på vor venstre fløj for ufremkommeligt. Mange danske officerer mente, at årsagen til det svenske fodfolks overvægt lå i, at den svenske linje var seks mand høj, og at de to første ge-

leder var bevæbnet med otte alen lange piker, medens den danske linje kun var fire mand høj og ikke benyttede piker mere. I 1714 blev piker på ny indført ved flere infanteriregimenter. Nogle, der kom sandheden nærmere, forklarede, at svenskernes overlegenhed skyldtes den strengere mandstugt. Rykkede de frem, tilbage eller stod stille, hørtes kun de højst befalendes stemmer, og ikke andre lyde. Med spændt opmærksomhed passede alle på officerernes vink. Tavse og alvorlige udførte underbefalingsmændene og straffede øjeblikkelig med stokken ethvert brud på orden og tavshed. Der anføres udtrykkeligt, at sergenten pryglede korporalen, når han blev højrøstet. I den danske hær derimod en uafsluttelig snakken, nationen var livligere, og der vågedes langt fra med strengthed over, at underbefalingsmænd og mandskab holdt munden lukket. I den spanske arvefølgekrig, hvor danskerne gjaldt for tavse over for de snakkesalige franskmænd, var deres tavshed og orden blevet beundret, men sammenlignet med svenskerne var danskerne franskmænd i munden.

Hvad der videre hændte

Slaget ved Gadebusch var i første omgang en triumf for Sverige i Den store nordiske Krig. Men sejren fik ingen strategisk betydning for svenskerne bortset fra et pusterum, og slaget blev ikke en afgørende sejr. De danske og sachsiske styrker blev ikke tilintetgjort, og den svenske hær var ikke i stand til at gennemføre et nyt angreb.

Slaget ved Gadebusch var afslutnin-

gen på en række betydelige sejre under den svenske stormagtstid. Den erfarne svenske general, Magnus Stenbock, som blev udnævnt til feltmarskal, havde endnu engang demonstreret sit feltherretalent, godt hjulpet af sine disciplinerede og krigsvante soldater og sit veltrænede artilleri, som offensivt rykkede frem i forreste linje med kanonerne.

I håbet om at russerne og sachserne ville forblive passive i Pommern, rykkede Stenbock langsomt frem efter de danske styrker, som var i gang med en reorganisering i Holsten. Det lykkedes imidlertid Frederik 4. at få sine allierede til at følge efter svenskerne ind i Holsten. Herved tvang de Stenbock vestpå, hvor han indkvarterede sine styrker i hertugen af Gottorps fæstning Tønning ved Ejderens udløb.

Efter tre måneders belejring af de overlegne allierede styrker kapitulerede Magnus Stenbock med hele sin hær den 16. maj 1713. Han tilbragte de sidste år af sit liv som fange i Kastellet i København, hvor han døde den 6. marts 1717. ■

Kildeoversigt:

1) Den danske hærs historie til nutiden og den norske hærs historie indtil 1814, Otto Vaubell, første del, 1872, Den Gyldendalske boghandel, København

2) Die Schlacht bei Gadebusch 20. Dezember 1712, 3. überarbeitete Fassung vom September 2005, Wolfgang Neumann, Karl Heinz Molkenhuth und Ingrid Pietsch, Kulturhistorischer Verein 1712 e. V. Gadebusch cw Nordwest Media Verlagsgesellschaft mbH, Grevesmühlen.

3) Palle Laurings Danmarkshistorie, bind 10, Krig, comedier og enevoldspragt (1683-1746), Det Schanbergske Forlag, København 1979

4) <http://www.tacitus.nu/karoliner/slag/Gadebusch/danskar.htm>. Danska, Svenska och Sachsiska uniformer i slaget vid Gadebusch.

5) Danmark i Krig. Hans Christian Bjerg og Ole L. Frantzen, 2005, JP/Politikens Forlagshus og Publisher Produktion.

■ Slaget ved Stresow den 16. november 1715 bliver ofte overset i dansk militærhistorie, selv om det har mange spændende aspekter. Slaget var det landmilitære højdepunkt i den sø- og landmilitære kampagne, der førte til overgivelsen af Sveriges militære støttepunkt, Stralsund, lillejuleaften 1715. Stresow er det eneste slag, *Karl 12.* selv var i stand til at anføre, som han tabte¹, og kritikere vil måske tilføje, at det også var det eneste slag, hvor han var oppe mod en kompetent modstander i form af fyrst *Leopold von Anhalt-Dessau*, siden kendt og frygtet som "Der alte Dessauer". Endelig viser den danske flåde sig fra sin bedste side, med notabiliteter som Gabel, Sehested og Wessel, mens de danske soldater viste, at de kunne holde de frygtede karoliner stangen.

Vejene er snævre, og farten er gram imellem de væbnede volde

Stralsund var hovedbyen i Svensk Pommern og det svenske Østersøvældes vigtigste militære støttepunkt. Byen var velbeskyttet med voldgrave og bastioner og lå ud mod Strelasund dækket mod overraskelsesangreb af øen Rügen, mens byen mod øst var beskyttet af Oderflodens delta med øen Usedom, ligesom garnisonen kunne forsynes og forstærkes fra den svenske flådehavn Karlskrona i Blekinge. En hær, der opererede fra Stralsund, kunne angribe Polen, true Berlin, undsætte de svenske enklaver i Nordvesttyskland, Werder-Bremen og Sveriges allierede Gottorp og derfra invadere Jylland.

Stralsund blev uden held belejret 1711 af en russisk-polsk/saksisk/dansk hær, fordi angriberne forsømte at sikre sig Rügen, der forblev en åben side i belejringen. Denne undladelsessynd blev dyrt betalt, da den svenske general *Stenbock* landede, sprængte belejringen, brød ud, slog den dansk/saksiske hær ved Gadebusch, raserede Altona og truede med at invadere Jylland, inden han blev tvunget til overgivelse i Tönning.

Da Gud blot så på

Slaget ved Stresow

16. november 1715

Af *Jens Kristian Boll*

Sveriges konge, Karl 12., født 1682, konge 1697-1718, tegning af Richard Knötel.

Da kongen fik tanker til Pommern at gå

Da Karl 12. i november 1714 vendte tilbage fra sit ufrivillige eksil i Tyrkiet, drog han sporenstregs til Stralsund og forberedte en ny kampagne. *Frederik 1.* af Danmark og *August den Stærke* af Sachsen/Polen havde ikke til hensigt at give ham tid, men drog i felten mod ham. *Friedrich Wilhelm 1.* af Preussen indtog velvillig neutralitet, da man klogeligt havde overladt ham de dele af Svensk Pommern, det var lykkedes at erobre under felttoget i 1711. Preussens nyhvervelser blev sikret med diminutive garnisoner i Wolgast og på Usedom. Karl 12. tog sporenstregs sine tabte domæner igen og befalede de preussiske garnisoner at gå et andet sted hen og være neutrale. Da preussisk territorium og våbenære således var krænket, kunne *Friedrich Wilhelm 1.* med god samvittighed lade neutraliteten fare og gå mod Stralsund med en hær på 32.000 mand. Sachsen stillede 8000 mand, mens *Frederik 4.* mødte op med 24.000 mand og beseglede våbenbroderskabet ved at forære *Friedrich Wilhelm 1.* 8 kæmpesoldater til preusserkongens nye gardegrenaderregiment, *Die langen Kerls*.² Såvel det preussiske som det danske kontingent talte regimenter og officerer, der havde praktisk kamperfaring i Den spanske Arvefølgekrig, hvor Danmark og Preussen havde udlånt dele af deres hær til Marlborough og prins Eugen. Overgeneral for de allierede blev *fyrst Leopold von Anhalt-Dessau* (1676-1747), der allerede var noget af en legende. I perioden 1701-1712 havde han anført de preussiske tropper i Den spanske Ar-

Leopold 1. Prins af Anhalt-Dessau, (1676-1747) kendt på det markante overskæg, angriber i spidsen for preusserne i 1706 de franske styrker, der belejrer Turin under den Spanske Arvefølgekrig. På sine gamle dage kendt som "Der alte Dessauer". Udsnit af billede fra "Belejringen af Turin". Kunstner ukendt.

DRONNINGENS
LIV-
REGIMENT
1709

Officer, musketer og grenader fra Dronningens Livregiment 1709. Regimentet deltog såvel i landgangen på Rügen, som i forsvaret af lejren mod det svenske angreb. I 1715 var kjolen også rød og krave, rabatter og ærmeopslag gule. Tegnet af Christian Würgler Hansen.

vefølgekrig og tjent under Marlborough og prins Eugen ved Hochstädt, Tournais og Malplaquet. Han havde været med til at reformere den preussiske hær, og øvet så mange bedrifter, at kejseren i 1701 ophøjede hans borgerligt fødte hustru, Anne Louise Fröber, til rigsgrevinde og deres to sønner til ægtefødte og dermed arveberettigede. Han havde et personligt gudsforhold, der klart kommer til udtryk i hans berømte bøn før slaget: "Kære Gud, stå mig nådig bi, og vil du ikke det, så hjælp i det mindste ikke de skurke til fjenden, men nøjes du så bare med at se på, hvad der nu sker."

Han sendte de fjender så træffende bud, at maste og stænger om borde fløj ud

Alle vidste, at søhæredømmet ville blive afgørende. Fra Karlskrona afsendtes en eskadre på 4 linjeskibe og 2 fregatter under scoutbynacht *Wachtmeister* for at

drive de danske flådeenheder bort fra Rügen. Det lykkedes *Wachtmeister* at rense farvandet mellem Femern og Lolland. Den svenske fregat, *Vita Örnen*, hvis skæbne blev symbolsk for kampagnens gang, erobrede sin danske navnefælle, *Ørnen*. Ideen var, at den svenske göteborgeskadre nu skulle bryde ud og slutte sig til *Wachtmeister*, men i stedet blandede den danske Kattegateskadre sig under scoutbynacht, *Christian Carl Gabel* (1679-1748) med 8 linjeskibe og 3 fregatter, og en af fregatterne var *Løvendahls Galej*, ført af *Peder Wessel* (1690-1720).

Peder Wessel lokaliserede *Wachtmeisters* eskadre ved Femern/Kolberger Heide, og den 24. april angreb *Gabel*. *Wessel* indførte i sin logbog "det 4. glas lod scoutbynachten blodflaget vaje og fyrede nogle kanonskud, da begyndte hele eskadren at fyre". ▶

Da Gud blot så på. Slaget ved Stresow 16. november 1715

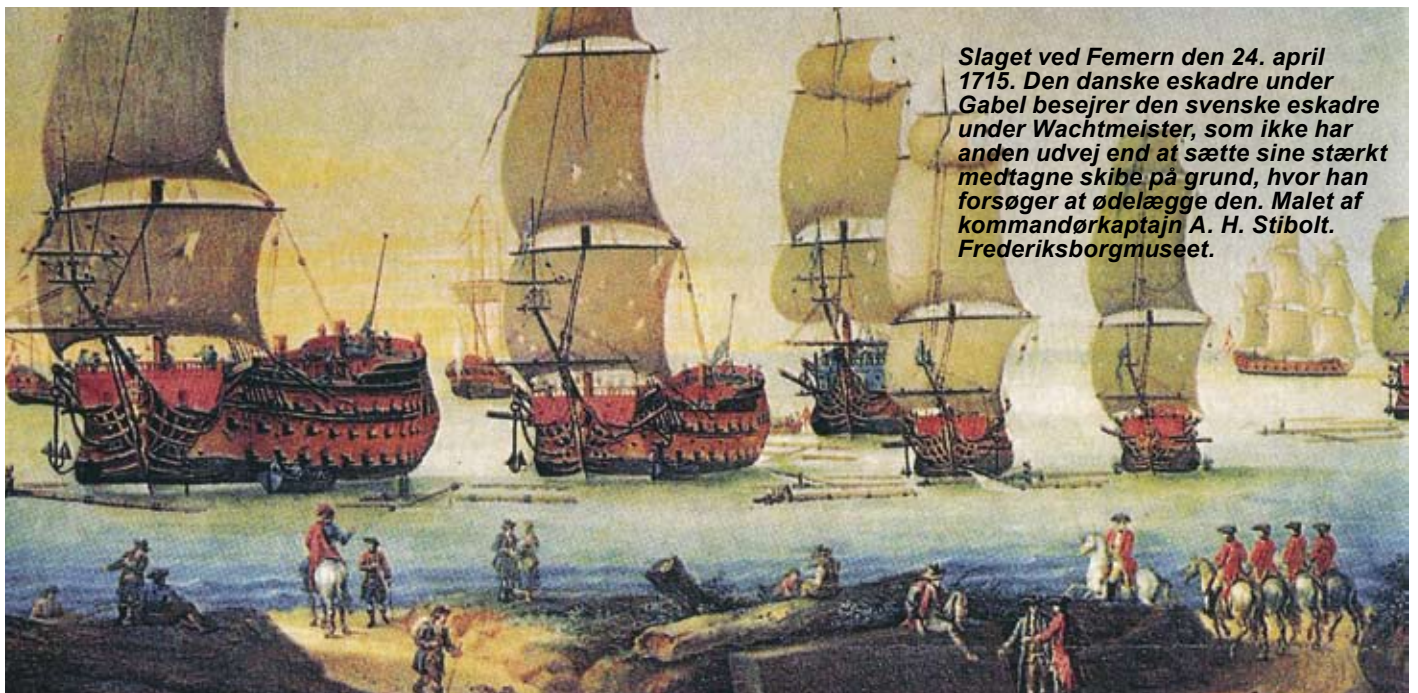
Karl den 12.'s modstandere, de tre allierede konger, Frederik 4. af Danmark, Frederik Wilhelm 1., konge af Preussen og kurfyrste af Brandenburg samt August den Stærke, konge af Polen og kurfyrste af Sachsen.

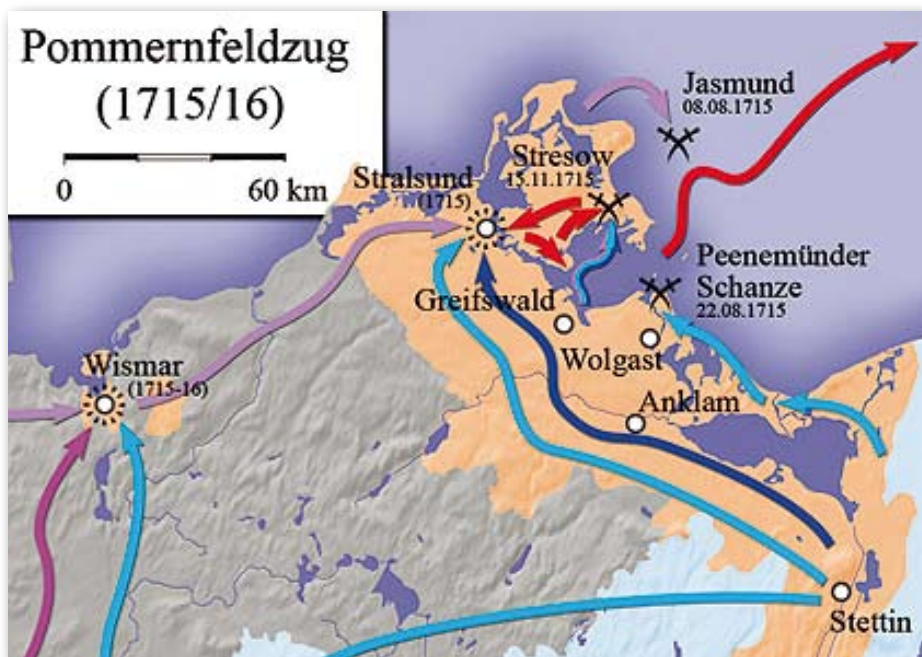
Kaptajnløjtnant Wessel på Løvendahls galej, malet af Chr. Mølsted.

Begge flåder kæmpede i kølvandslinje, indtil det svenske linjeskib Södermanland blev så beskadiget, at det faldt ud af linjen fulgt af Wachtmeisters eder, forbandelser og kanonkugler. Den svenske eskadre tog nu flugten ned i Kielerbugt. Vita Örnen

forsøgte at undslippe mod Storebælt, men blev afskåret og skarpt forfulgt af Løvendahls Galej ned i Kielerbugt. Her var de svenske skibe sejlet på grund, idet Wachtmeister havde beordret, at man i tilgift skulle skyde hul i egne skibe for at gøre dem ubrugelige for danskerne.

Slaget ved Femern den 24. april 1715. Den danske eskadre under Gabel besejrer den svenske eskadre under Wachtmeister, som ikke har anden udvej end at sætte sine stærkt medtagne skibe på grund, hvor han forsøger at ødelægge den. Malet af kommandørkaptajn A. H. Stibolt. Frederiksborgmuseet.

Aktionen blev afbrudt, da Peder Wessel improviserede og sendte en parlamentær med besked om, at "ruineredes skibene, blev ingen pardon givet", ligesom Wachtmeister skulle "forføje sig" til Gabel. Wachtmeister adlød, den danske flåde blev forøget med 3 linjeskibe og 2 fregatter, og Wessel kunne flytte sin kommandostander fra Løvendahls Galej til Hvide Ørn og med begge skibe bringe sejrskudsbudet til København.

Den 12. juli blev Stralsund indsluttet af en preussisk-dansk-saksisk hær. Inde i byen stod en svensk garnison på 15.000 mand, udenfor lå nu 50.000. Sakserne belejrede byen sydfra ved Frankenfront, preusserne stod vest for byen ved Triebseerwerk, mens danskerne lukkede vejen mod nord ved Knieperfront. Som den erfarne general sørgede *Leopold von Anhalt-Dessau* for, at belejrerne anlagde en sammenhængende belejringsvold. Det betog svenskerne lysten til at gøre udfald. Belejringen var dog hæmmet af, at man ikke kunne føre belejringsartilleri frem fra Stettin, før man havde nedkæmpet de svenske stillinger ved Oder og sikret kontrollen med de lavvandede områder, hvor svenskerne dels stadig havde enkelte skibe, dels havde blokeret sejlruter med vrage.

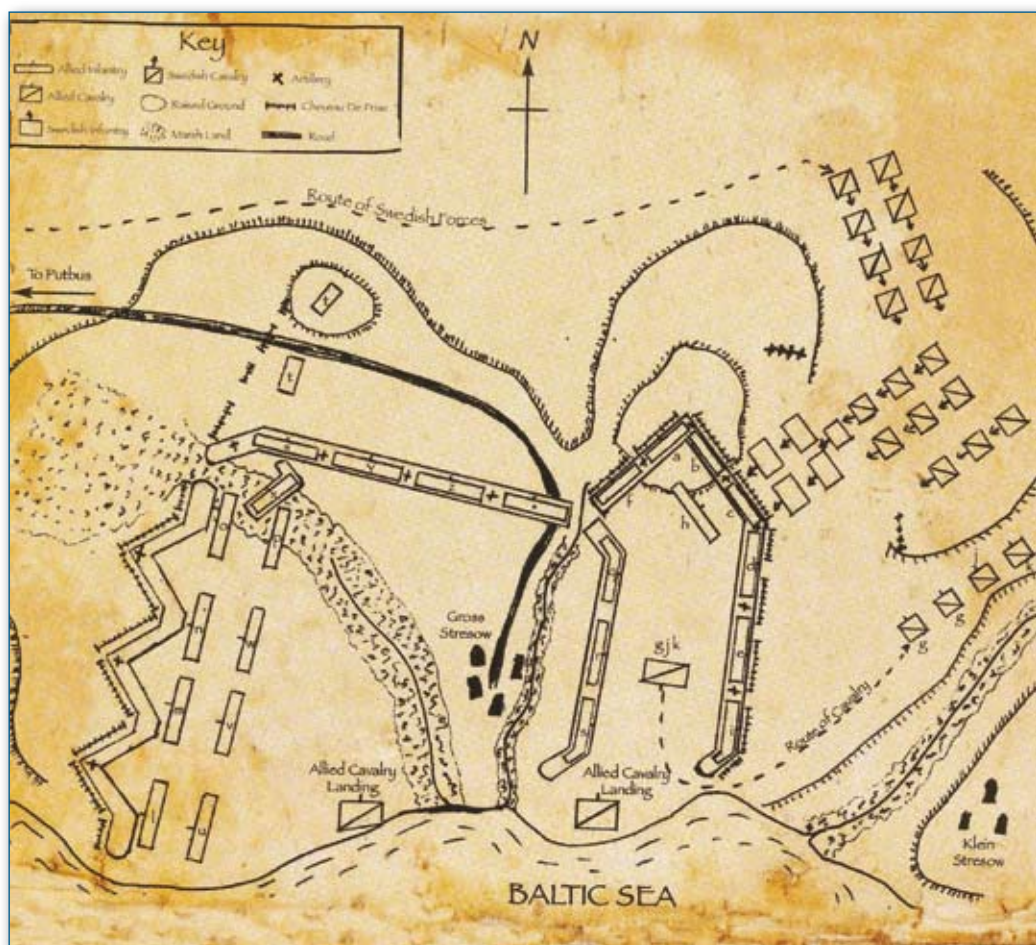
Her måtte arbejdes med blodlig sved og holdes så mange combatter

Da den svenske flåde midlertidigt var fordrevet, blev en dansk flåde af fladbundede fartøjer under admiral *Sehested* sendt af sted for at sikre de lavvandede farvande ved Stralsund og Rügen. Sehested nåede Rügen den 18. juli, få dage før den svenske hovedflåde, Karlskro-

naeskadren under admiral *Erik Sparre* ankom med 21 linjeskibe. Sehested fortrak ind på lavt vand, hvor Sparres skibe ikke kunne forfølge ved Vineta³, og hans stilling blev styrket, da preusserne

invaderede øen Usedom og nedkæmpede den svenske garnison på 600 mand.

Den 8. august ankom den danske hovedflåde under admiral *Peter Raben*, også med 21 linjeskibe. Erik Sparre tog kampen op, og igen mødtes begge flåder i kølvandslinje i det, der blev slået ved Jasmund eller Slaget ved Rügen. Kampen varede 8 timer, og selv om visse af Danmarks allierede fandt admiral Raben for tilbageholdende og bemærkede, at *Raben åbenbart havde svenskerne så meget, han ikke kunne bære blot at være i nærheden af dem* (Bjerg s. 221), blev resultatet, at Karl 12. inde fra Königsstuhl på Rügen måtte se Sparres eskadre forsvinde østpå, hvorefter Rabens eskadre ankrede op ud for Rügen. Blandt de mindre skibe udmærkede Hvide Ørn sig, da Wessel med sin fregat gik løs på det svenske linjeskib *Osel* og "aldeles skød dets agterspejl i laser⁴." Den 1. oktober skulle Wessel vinde endnu en vigtig psykologisk sejr, da Hvide Ørn trods ordre om ikke at indlade sig mod en overlegen fjende, gik løs på det svenske linjeskib, *Öland*, og dets ledsageskib fregatten *Fenix*, med sådan bravour, at kaptajnen på *Fenix* gik i panik og flygtede til ▶

Kort over lejren ved Stresow med angivelse af svenskenes angrebsretning. A, b, c, d og e er de sektorer i lejren, som blev forsvaret af henholdsvis, Dronningens Liv-regiment, Norske Geworbne Regiment, Jyske Regiment, Prins Carls Regiment og Fynske regiment. Som det fremgår, er det i sektorerne b, c og d at det svenske hovedangreb sættes ind og bliver slået tilbage af de danske regiment. Grenaderkorpset og Livgarden til Fods havde ansvaret for sektorerne l og m.

Da Gud blot så på. Slaget ved Stresow 16. november 1715

krigsret og dødsdom. Kommandør Söstierna slap kun med vanskelighed væk med Öland, mens Wessel ifølge traditionen prægede ham og opfordrede ”kaptajn Bengelstierna” til at komme tilbage og slås som en mand.

Femhundrede skibe beladte søgte på Rügen at finde den vig, hvor sikkert var landet at fatte

Med slaget ved Jasmund var den svenske flåde fordrevet. Den 22. august stormede preusserne under general *Arnim* Peenemünder skansen. Tre stormkolonner blev anført af grenaderer, der kastede håndgranater ind i skansen, som blev taget efter en blodig kamp, der kostede størstedelen af forsvarerne og 155 angribere livet. Admiral Sehested fik i mellemtiden sikret og ryddet farvandene for svenske orlogsskibe og vragspærringer, så det svære preussiske belejringsartilleri kunne føres frem til belejringen fra Stettin. Den sidste svenske position uden for Stralsund var nu Rügen.

Musketer fra Furstenbergers infanteriregiment og grenader fra 2. Sachsiske Garderegiment. Enhederne deltog i belejringen af Stralsund. Tegnet af Søren Henriksen.

Musketerer fra Prins Christians Regiment, Prins Carls Regiment og Prins Georgs Regiment. De 2 sidstnævnte regimenter deltog i landgangen på Rügen og Prins Carls Regiment deltog også i forsvaret af lejren mod det svenske angreb. De danske tropper havde ikke krumme sabler, men lige kårder. Sablerne indføres først efter 1753. Prins Christians Regiments kendingsfarve i 1715 var sort. De lyseblå opslag med orange striber på prins Carls regiment indføres først i 1716. Det samme gælder for Prins Georgs Regiments opslag i aurora med blå stribe. Tegnet af Valdemar Møller, Tøjhusmuseet.

FYNSKE
NATIONALE
INFANTERI - RGT.
1711

Officer, musketer og grenader fra Fynske Nationale Infanteriregiment 1711. I 1715 havde regimentet rød kjole og grønne kendingsfarver. Regimentet deltog i landgangen på Rügen og befandt sig tæt på den sektor svenskerne angreb. Tegnet af Christian Würgler Hansen.

Rügen blev holdt af en svensk garnison på 4500 mand, og så vidt de allierede vidste, blev den anført af Karl 12. personligt. Sehested samlede sin flåde med transportfartøjerne ved Greifswald, hvor invasionshæren indskibede sig og stak til søs den 11. november. Hæren var under anførsel af fyrst Leopold von Anhalt-Dessau med den danske general *Dewitz* som kommandør over kavaleriet. Det var planen at lande på Rügens sydspids og måske komme mellem Karl 12. og Stralsund. Karl 12. forudså en sådan landing og samlede sine tropper ved Palmer Ort. Vejruderne blandede sig nu upartisk i spillet, da storm tvang invasionsflåden til at ligge underdrejet i 4 døgn. Da stormen løjede af, valgte Sehested og Leopold von Anhalt-Dessau at stå mod nordøst med infanteriet, mens bådene med kavaleriet blev liggende, så svenskerne kunne tro, at man splittede flåden som afledningsmanøvre. Flåden stod ind ved Stresow (eller rettere landsbyerne Gross Stresow og Klein Stresow), og man skyndte sig at få de uden tvivl godt søsyge soldater i land. Leopold von Anhalt-Dessau satte straks soldaterne i gang med at rejse forskansninger forstærket med fremskudte spanske ryttere, ligesom der blev tændt store bål, så soldaterne kunne få tørret deres tøj. I alt 10.000 mand infanteri kom i land, og i løbet af aftenen landede en god del af kavaleriet.

Betrægter man kortet over Dessaus lejr/slagmark, er det bemærkelsesværdigt, så stor lejren er. Dessau havde lært af andres dyrekøbtte erfaringer, at en for snæver lejr er en fælde for sine egne beboere: angribes den, er der ikke plads til at manøvrere, og trænger fjenden ind, mases forsvarsstyrken til en panikslagen horde. At en så stor og velbefæstet lejr blev opført under disse forhold, vidner om Leopold von Anhalt-Dessaus evner og soldaternes disciplin og dygtighed.

Kongen af Sverige kom også dertil, han vredelig tordned og lyned

At Karl 12. ved Stresow angreb en lejr på mindst 10.000 mand med 2500 mand, infanteri og kavaleri og 12 kanoner, er ikke så ubesindigt, som tallene umiddelbart får det til at virke. Karl 12. havde tidligere angrebet og vundet mod endnu større odds, ikke mindst ved Narva år 1700, hvor et svensk overraskelsesangreb havde tilintetgjort Peter den Stores første hær. Karl 12.'s foretrukne taktik var at sikre sig initiativet med overrumplende angreb, hvor velrettede kanonsalver, ødelæggende bajonetangreb og rytterindhug med blanke våben ikke levnedes fjenden mulighed for at komme tilbage i kampen.

Det allierede landgangskorps var sammensat af 10 bataljoner og 18 eskadroner danskere, 10 bataljoner og 15 eskadroner preussere samt 4 bataljoner og 2 eskadroner sachserere.

Den danske del af landgangskorpset bestod af:

Infanteri:

- 1 bat. Garden til Fods
- 1 - Grenaderkorpset
- 1 - Jyske Regiment
- 1 - Fynske Regiment
- 1 - Dron. Livregiment
- 1 - Prins Carls Regiment

- 1 - Prins Georgs Regiment
- 1 - Norske geworbne Regiment
- 1 - 2. Tronhjemske Regiment
- 1 - Oldenborgske Regiment

Kavaleri:

- 2 esk. 2. Jyske Rytterregiment
- 2 - 3. Jyske Rytterregiment
- 2 - 2. Fynske Rytterregiment
- 2 - Holstenske Rytterregiment
- 2 - Livregiment Dragoner
- 2 - Dewitz's Kyrasserer
- 2 - Hert. af Württembergs Kyrasserer
- 2 - Jyske Landkyrasserer

Da Gud blot så på. Slaget ved Stresow 16. november 1715

Karl 12. vidste, at besiddelsen af Rügen var afgørende, hvis Stralsund skulle reddes, og at han kæmpede mod uret, da fjenden med kontrol over farvandet kunne overføre endnu flere styrker og forrykke styrkeforholdet endnu mere i hans disfavør. Udnyttede han situationen til et overraskelsesangreb på den hær, der netop var steget i land, kunne en ny sejr styrke den svenske moral og måske få Frederik, Friederich Wilhelm og August til at spekulere på, hvad de dog havde indladt sig på. Han drog op med hovedparten af sine styrker og nåede Stresow på en nattemarch.

Fjendens position var ingen hemmelighed, da en udposteret svensk kavaleri-patrulje ved Stresow havde rapporteret tilbage, ligesom man i mørket kunne se de mange lejr- og tørrebål. Karl tilsigtede formodentlig en overrumpling, da han i stedet for at angribe Leopold von Anhalt-Dessaus lejr fra vestsiden direkte fra marchen førte sine tropper lidt ind i landet uden om lejren for at sætte angrebet ind fra nordøst. Infanteriet gik i spidsen i to stormkolonner bestående af Jönköpings Regiment og Bremiske Regiment fulgt af kavaleriet på venstre flanke, hvor det både kunne beskytte mod eventuelle flankangreb og, så snart infanteriet havde forceret forskansningerne, kunne galoppere ind i lejren og afgøre slaget. Det svenske artilleri stod på højre flanke, hvorfra man håbede, det kunne bestryge forsvarsvolden på langs.

De danske soldaters hu og gevær til morden og dræben var hvæstet

Den svenske hær rykkede frem i to angrebsskolonner mod Leopold von Anhalt-Dessaus lejrs nordøstlige vold, som den nåede kl. 3 om morgenen. Danske forposter opdagede dog angrebet og slog alarm, hvorefter svenskerne løb storm. Det lykkedes forsvarerne fra Jydske Regiment at bemane forskansningerne og modtage svenskerne med velrettede geværskud. Trods tabene fortsatte svenskerne, fældede eller væltede de spanske ryttere, og forsøgte at komme over volden. Nogle beretninger antyder, at soldaterne fra Jydske Regiment blev tvunget tilbage af angrebets voldsomhed, men regimentet holdt formationerne og svarede med velrettede skud, mens deres kammerater fra Prins Carls

Preussisk rytter fra Regiment zu Pferde Graf v. Schlippenbach, 1713. Regimentet deltog i belejringen af Stralsund. Tegnet af Richard Knötel.

regiment og Norske Geworbne regiment gik løs på svenskerne fra hver sin flanke. Angriberne vaklede og blev kastet tilbage, men Karl 12., der var med i angrebet opmuntrede dem til at angribe på ny. Det nye angreb blev mødt og afslået i voldsom nærkamp. Da de svenske officerer ledede deres folk i angrebet, var de fleste svenske anførere nu at tælle blandt de dræbte eller sårede. De svenske tab voksede, og efter en times hård kamp måtte Karl 12. trække sig tilbage, samtidig med at der indløb foruroligende nyheder om, at det denne gang var

Karl 12., der var under angreb, da Leopold von Anhalt-Dessau ikke var tilfreds med at spille rollen som passiv offer. Fyrst Leopold kunne inde i lejren konstatere, at den danske forsvarslinje havde holdt, mens det ikke havde været nødvendigt at sætte det preussiske og saksiske fodfolk ind. Da en bekymret preussisk general spurgte, om han ikke skulle lade sine tropper undsætte Jydske regiment, svarede fyrsten: ”Nej, de har allerede såret og fordrevet svensken, og siden de alene holdt skansen, bør de også have æren.” (Anderson s.44)

Livgarden til Fods deltog i landgangen på Rügen, men ikke i slaget. Underofficer, garder af livkompagniet, tambur og garder fra et af de 5 øvrige kompagnier. Krave, rabatter og opslag skal være paillegule med hvide knaphuller og sølvkant om krave og opslag. Den blå stribe er ikke korrekt. Tegnet af Valdemar Møller, Tøjhusmuseet.

Hr Dewitz anfører de ryttere så, at prinser og helte må falde

Inde i lejren bevarede Leopold von Anhalt-Dessau overblikket og sendte straks general Dewitz med det preussisk-saksiske kavaleri ud af lejren langs stranden med besked om at angribe svenskerne i flanken, så angriberne nu var under dobbeltild.

Dewitz angreb og blev mødt af det svenske kavaleri⁵, der i første omgang kastede angriberne tilbage. Men det preussisk-saksiske kavaleri samlede sig og angreb på ny, og det svenske kavaleri måtte vige. De svenske angrebskolonner var i uorden og havde lidt store tab, og kavaleriet var kastet tilbage. Som følge heraf indså Karl 12., at han måtte trække sig tilbage og redde, hvad reddes kunne. Rasende råbte han: ”Er der da ingen Gud mere på min side?” og blev kastet af sin hest strejft af et musketskud i brystet. Hans folk fik ham til hest igen og bragte ham væk fra slagmarken. Kampen havde varet under en time. De allierede tab var på 178 mand, heraf 93 danskere og nordmænd fra skansekampen. De svenske tab var på 600 mand, heriblandt 4 generaler, og samtlige 12 kanoner.

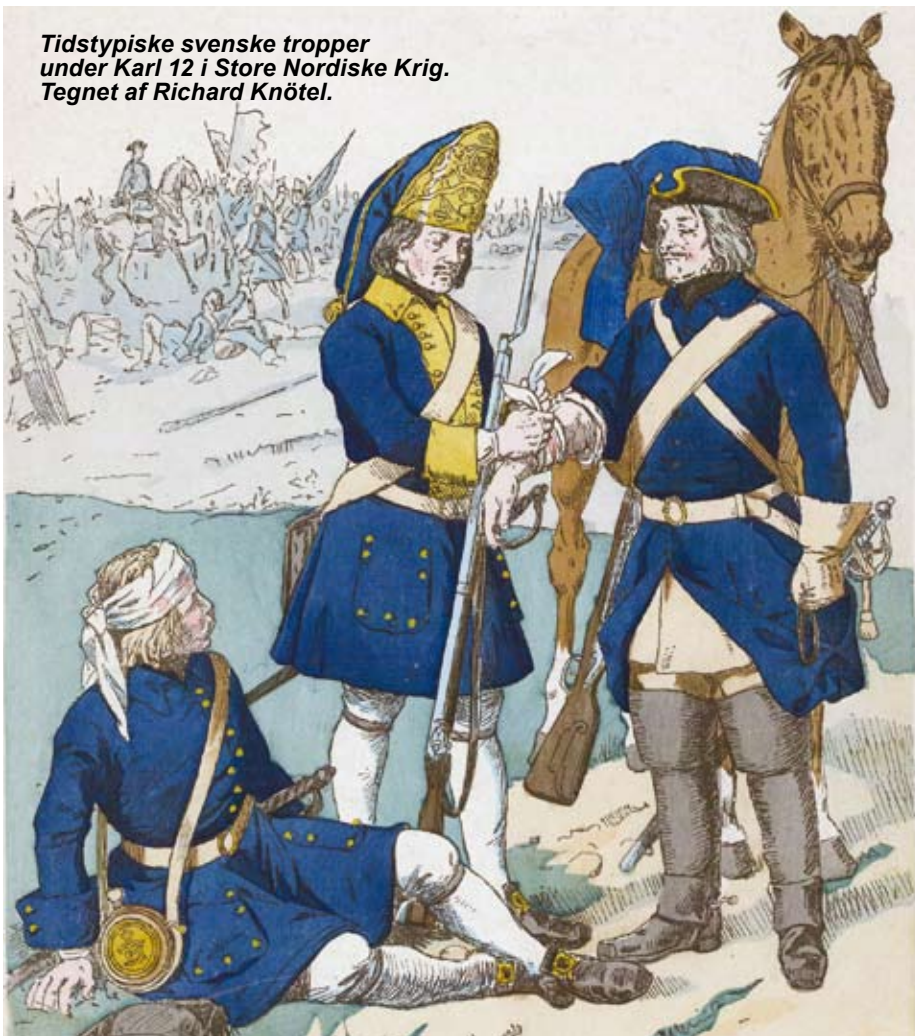
Leopold von Anhalt-Dessau lod de tropper, der ikke havde taget del i kampen, optage forfølgelsen. Karl 12. befalede sine resterende tropper at falde tilbage til en befæstet position ved Altefahr og kæmpe videre derfra og lod sig selv sætte over til Stralsund. Imidlertid havde troen på kongens uovervindelig lidet et knæk, så 1200 soldater havde fået nok, deserterede og overgav sig, så snart de mødte fjenden, mens endnu 642 overgav sig et par dage senere. Rügen var på de allieredes hænder.

De svenske sig skyndte så snart på dør, så måtte Stralsund dem da hytte

I Stralsund var situationen udsigtsløs. Det allierede belejringskyskys gjorde sin virkning, og de jægerkorps, Friederich Wilhelm 1. havde medbragt, gjorde opholdet i de svenske forsvarsløbegrave til en tvivlsom fornøjelse. Den 1. december indledtes et voldsomt bombardement af selve byen, og den 17. december faldt det sidste større forsvarsværk Frankenwerk til preusserne, og da frosten islagde voldgravene, valgte Karl 12. at flygte for at undgå fangenskab. Sammen med to ledsagere slap han ud af den belejrede by i en lille båd for at gå om bord på briggen, Snapp-Upp. Den bragte ham til Sverige, selv om Wessel gjorde, hvad han kunne for at opbringe eventuelle flygtninge.⁶

Tilbage i Stralsund forhandlede kom-

Tidstypiske svenske tropper under Karl 12 i Store Nordiske Krig. Tegnet af Richard Knötel.

mandanten og borgmesteren med den danske udsending Poul Vendelboe de Løvenørn og underskrev 23. december kapitulationsbetingelserne.

Ved de endelige fredsforhandlinger generhvervede Sverige, der havde lagt drømmen om at være europæisk stormagt på hylden, Rügen og Stralsund mod at afstå sine øvrige nordtyske besiddelser, ophæve alliancen med Gottorp og betale økonomisk godtgørelse. Svensk Pommern skulle dog

spille endnu en rolle i Sveriges historie, da Sverige i 1806 sendte et diminutivt hærkorps til hjælp for Preussen mod Napoleon, men i stedet for preusserne blev korpset mødt af en fransk division under Bernadotte, der behandlede svenskerne så venligt, at de svenske officerer nogle år senere foreslog ham som svensk tronfølger, men dette er en anden historie. Området forblev svensk til 1814, hvor Bernadotte overlod det til Danmark i vederlag for Norge, og Danmark mageskiftede med Preussen og fik Lauenburg. ■

Noter:

- 1) Ved Poltava var Karl 12. nødt til at lade sig transportere på bære, og således var hans ledelse af slaget alvorligt hæmmet, og "kabbaliken ved Bender" kan næppe kaldes et slag.
- 2) Modsat romantiske traditioner var Friedrich Wilhelm 1's berømte kongsgrenadiere ikke med i pommernfelttoget. Når kongen oprettede et korps af kæmper, skyldtes det ikke nødvendigvis højdekompleser eller fikse ideer hos kongen, men et forsøg på militærvidenskabeligt at efterprøve, om soldater med særligt lange geværer skød mere træfsikkert.
- 3) Vineta er også kendt fra sagn-historien som Østersøens Atlantis, havnebyen, der for sit overmod forsvandt i havet.
- 4) Under slaget ved Jasmund mistede Peder Wessels ven den ukuelige løjtnant Michael Tønder et ben, uden at det lagde en dæmper på ham. Ved en senere lejlighed kappede en kugle hans træben, og han bemærkede siden, at denne gang gjorde det langt mere ondt i det resterende ben, end dengang han mistede underbenet.
- 5) Da det saksisk-preussiske kavaleri formentlig endnu har været medtaget af sotransporten, og det svenske kavaleri længe havde været henvist til at fylde tab og svind i egne rækker ved at rekvirere de stedlige bønderes heste, har denne rytterkamp formentlig set ret usædvanlig ud.

6) Romantiske traditioner hævder, at Karl 12. kun undslap, fordi Friedrich Wilhelm forhindrede sine allieredes artilleri i at åbne ild mod kongens fartøj ved at beordre sine egne soldater ind i skudlinjen. Men da Friedrich Wilhelm 1. ellers ikke viste sans for overdrevent ædle følelser, må dette henregnes til myterne.

Litteratur:

- Rob Anderson: The battle of Stresse 15. november 1715.; in Wargames Illustrated, February 2010
- Hans Christian Bjerg & Ole Frantzen: Danmark i krig, Politikens Forlag 2005
- Per Eilstrup: Tordenskjold, Peder Wessel og hans tid Union, Lademann, u.å
- Ole J. Frantzen (red) Dansk krigshistorie bd. 1, 700-1814 Gads Forlag 2008
- Rolf Fuhrmann: die langen Kerls, der preussische Riesengarde 1675/1713-1806 Zeughausverlag, Berliner Zinnfiguren 2007
- og en tak til digterpræsten Jørgen Sorterup (1662-1723), fra hvis hyldestdigt jeg har lånt kapiteloverskrifterne: Jørgen Sorterup: Hyldest til danskernes erobring af Rügen, 1715 fra <http://nomos-dk.dk/skraep/1700>

Optræk til krig mod Rusland 1762

Af T. Snorrason

Stridighederne mellem de franske og de britiske nybyggere i Nordamerika og de to landes handelskompagnier i Sydøstasien startede den store kolonikrig.

Den britiske flåde kontrollerede hurtigt havene, og det eneste sted, hvor franskmændene kunne slå igen over for den britiske konge, var i hans tyske kurfyrstendømme, Hannover.

For at imødegå det indgik den engelske konge en fredsaftale med Friederich 2. af Preussen, men det resulterede i en alliance mellem Frankrig, Østrig og Rusland, og i 1757 startede den verdensomspændende krig kaldet Syvårskrigen.

Franske tropper angreb og indtog kort efter Hannover. En fredsaftale blev indgået den 4. maj 1757 mellem Frankrig og den danske kong Frederik 5. for at sikre flankerne og bagsiden mod et engelsk forsøg på at generobre Hannover via et angreb fra Nordsøen, op gennem floden Elben eller fra en base i Ditmarsken eller området Stormarn i Slesvig-Holsten. Ifølge fredsaftalen skulle Danmark placere en styrke på 18.000 infanterister og 6.000 kavalerister i Holsten under påskud af at sikre landets sydlige grænse. Fredsaftalen blev senere i 1757 godkendt af det tyske rige og af Rusland i 1760. Frankrig skulle yde et lån på 6 millioner livres for at opretholde denne styrke.

En anden årsag til fredsaftalen var, at Preussens fjender ønskede at sikre Sveriges bagside mod angreb fra Danmark (for at genvinde landsdele, som var tabt til Sverige i tidligere krige), mens Sverige ventedes at angribe Preussen fra de områder i Nordtyskland, som Sverige havde besat.

En kombineret dansk/svensk og russisk flåde bestående af 18 linjeskibe og 6 fregatter skulle forblive i Østersøen. Danmark accepterede desuden at udstyre og klargøre 10 linjeskibe og 4 fregatter, der skulle sikre Østersøen og hindre den britiske flåde adgang til Østersøen.

Den danske konge, Frederik 5. forsikrede både i smug og offentligt, at han ikke ville bruge sin hær til at støtte Preussen og England, et løfte, som begge lande var noget mistroiske over for.

Rusland blev i 1758 styret af den svagelige og aldrende kejserinde Elisabeth, og det måtte forventes, at Danmark ville løbe ind i problemer, når Peter den Stores dattersøn, den kommende kejser og storhertug Karl Peter Ulrik af Holsten-Gottorp, besteg den russiske trone. Han ønskede ikke blot at generobre området Gottorp i Slesvig, som hans far havde tabt i freden efter Store Nordiske Krig i 1721, men hans mål var at indtage hele Slesvig.

Den danske hær blev gradvist forøget frem til 1762. Denne stående hær skulle

Generalfeltmarskal Claude-Louis, Comte de Saint-Germain (1707-1778), Fransk general. Saint-Germain havde oprindeligt planer om at blive præst men blev udnævnt til underløjtnant af Louis 15. Han kæmpede med succes for forskellige lande i talrige af datidens krige. Ved syvårskrigens udbrud i 1756 blev han udnævnt til generalløjtnant i Frankrig. I 1760 accepterede han udnævnelse til feltmarskal fra Fr. 5. og fik i 1762 til opgave at reorganisere den danske hær. Tegnet i dansk generalsuniform af Søren Henriksen.

■ **I 1762 var der optræk til krig mellem Danmark-Norge og Rusland. I Danmark frygtede man den kommende kamp, og man var især betænkelig ved de russiske lette ryttere, kosakkerne. Artiklen fortæller om balladen med Rusland, ansættelsen af den franske general Louis Saint-Germain som feltmarskal og mobiliseringen af den dansk-norske hær. Alle angivelser af Danmark og dansk i artiklen skal opfattes som Danmark-Norge og dansk-norsk.**

Artiklen rummer en dansk vinkel til Jan Schlürmanns artikel: Det holsten-gottorpske militær 1720-1773, som blev bragt i septemberudgaven af Chakoten i 2010.

Frederik 5. (1723) 1746-1766. Udsnit af maleri af Louis Tocqué, 1758-59, Kilde: Moltke, Rigets mægtigste mand, 2010.

beskytte mod ethvert angreb inden for Danmarks grænser samt Lübeck og Hamborg og de store hertugdømmer.

Frankrig forpligtede sig til at bruge sin indflydelse til at påvirke storhertugen til at bytte sin del af Holsten med grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst. Danske diplomater havde gennem år forsøgt at arrangere en sådan aftale.

Selv om både Frankrig og kejserinden støttede planen, afslog storhertugen helt og krævede i stedet at få Gottorp området i Slesvig samt at få udbetalt alle skatter, som Danmark havde opkrævet i området siden 1714.

Den danske flåde, der var stærk nok til at afvise et sådant krav, sejlede i denne pe-

riode fuldt bevæbnet ud på havet hvert år.

I 1760 blev der underskrevet endnu en pagt mellem Danmark og Rusland, der skulle sikre skibsfarten og handelen i Østersøen, og hvert land bidrog med et antal soldater. Så længe kejserinden levede, havde Danmark ingen problemer med Rusland, men alle vidste, at Danmark og Rusland ville være i krig, så snart storhertugen besteg tronen.

Frederik 5.'s hær til grænsebeskyttelse i Holsten

Den 12. maj 1758 samlede Frederik 5. en hær på 25.000 mand ved Holstens sydlige grænse, og her skulle de blive, så længe den europæiske konflikt varede ved. ►

Øverstkommanderende for hæren var feltmarskal, markgreve Ernst Frederich af Brandenburg-Kulmbach med generalerne af kavaleriet: Samuel Ludvig Kalkreuth, Frederik Ahlefeldt, Ove Juel, Frederik Karl Riepur, Valdemar Schmettau, Johan Georg Moltke og Hans Ernst Lützwow. Desuden generalerne af infanteriet Ferdinand August Dehn, Frederik Kristian af Augustenborg, Ferdinand Vilhelm de la Pottrie, Konrad Ahlefeldt, Nikolaj Frederik Reichwein, Frederik Ludvig Danne-skjold og Emil August af Augustenborg

Infanteri

Livgarden til Fods (1. Bataljon)

Grenaderkorpset (2. Bataljon)
Livregimentet

Kronprinsens Regiment (2. Bataljon)
Prins Frederiks Regiment
Jyske Regiment

Sjællandske Gew. Regiment
Oldenborgske Regiment
Bornholmske Regiment
Slesvigske Nat. Regiment
Holstenske Regiment (1. Bataljon)
Falsterske Regiment

Søndenfjeldske Nat. Regiment
Nordenfjeldske Nat. Regiment
1. Akershuske Nat. Regiment (1. Bataljon)
2. Akershuske Nat. Regiment (1. Bataljon)
1. Oplandske Nat. Regiment (1. Bataljon)
2. Oplandske Nat. Regiment (1. Bataljon)

Kavaleri

Livregiment Ryttere
Sjællandske Regiment Ryttere
2. Jyske Regiment Ryttere
3. Jyske Regiment Ryttere
1. Fynske Regiment Ryttere
2. Fynske Regiment Ryttere
Slesvigske Regiment Ryttere
Holstenske Regiment Ryttere
Oldenborgske Regiment Ryttere
Livregiment Dragoner

Artilleri

Holstenske Artillerikorps (6 kompagnier)

Chefer for enhederne

Frederik Ludvig greve af Danneskjold
Laurvig

Otto Osten
Gustav Frederik greve af Ysenburg-Büdingen

Henrik Gude
Volrath Levin Grambow
Friderich Ernst af Brandenburg-Kulmbach

Emil August af Augustenborg
Frederik af Glücksborg
Ferdinand de la Pottrie
Frederik Kristian af Augustenborg
Karl Gustav Løvenburg

Levin Ludvig Hobe
Kristof Frederik Rømeling
Nikolaj Frederik Reichwein
Mathias Thams
Frederik Heidenreich
David Eimheim
Emahus Albjerg

Greve Valdemar Schmettow
Karl Irminger
Kristian Kristof greve af Holck
Herman Frederik Bendtfeldt
Johan Henrik greve af Schulenburg
Frederik Karl Riepur
Ove Juel
Schenck von Winterstädten
Erhard Wedel
Johan Georg Moltke

Niels Harboe

I alt 30 bataljoner (18.000 infanterister), 40 eskadroner (5.000 kyrasserer og 700 dragoner) og 6 artillerikompagnier (849 artillerister). For ikke at svække forsvaret af København blev der sendt yderligere norske enheder til Holsten. Hertil kom generalstaben (62), befæstning (18), feltforsyningstjeneste (23), auditører (13) og 2 felthospitaler med 30 læger.

Optræk til krig mod Rusland 1762

Norske forstærkninger

Allerede i 1758 blev denne styrke forstærket med 1. Jyske Regiment Ryttere og Norske Feltdragon Korps med 8 kompagnier hentet fra alle fire Søndenfjeldske dragonregimenter. Alle norske enheder skulle efterlade deres musketter, sabler og trommer hjemme, da de ville blive forsynet med nye og bedre i Danmark. De skulle kun medbringe deres bedste udstyr som heste, vogne, telte, kanoner (regimenter/bataljon) og lignende.

Artillerister blev også sendt ned, og mænd fra to Bergenhusiske og to Vesterlenske infanteriregimenter blev sendt til flåden som soldateske, soldater ombord på krigsskibe. Soldatesken havde flere vigtige funktioner om bord på krigsskibene. De skulle bemane kanonerne under ledelse af en af flådens kanonerer; de skulle beskyde fjendtlige skibe med musketter; de skulle deltage i egne entringsforsøg og bekæmpe fjendtlige. Derudover skulle de udgøre en uafhængig styrke, som skibschefen i givet fald kunne bruge mod en opsætsig besætning.

I august 1760 blev yderligere otte norske dragonkompagnier gjort klar til at blive sendt til Danmark for at udgøre 2. norske feltdragonkorps (Ove Brockenhuus) sammen med en bataljon fra hvert af de norske infanteriregimenter, undtagen fra 1. og 2. Akerhusiske og 1. og 2. Oplandske.

Livregiment Dragoner, planche nr. 20, 1760. Fra Carl Julius Bertrams særlige udgave i et eksemplar overrakt kongen af Prins Carl af Hessen, 1760. H. M. Dronningens Håndbibliotek.

En måned senere blev ordren ændret til i stedet at sejle en bataljon af regimenterne 1. Smålenske, 2. Smålenske, 1. Vesterlenske til Danmark.

Grenaderer og tømrere samt et passende antal officerer og trommeslagere fra alle norske regimenter blev sendt ned for at forme grenaderbataljoner.

I foråret 1761 blev fire eskadroner fra Søndenfjeldske dragonregiment sendt ned og navngivet 1. Norske Feltdragon Korps. Dragonerne, som allerede var i Holsten, blev omdøbt til 2. Norske Feltdragon Korps.

I foråret 1762 blev yderligere to bataljoner fra Trondheim sendt ned sammen med grenaderer fra alle tre Trondheim regimenter.

Oprindeligt var det planen, at disse norske tropper skulle have udgjort et reservekorps sammen med de danske nationale infanteriregimenter, men de endte med at være forstærkninger til den stående hær og som soldateske i flåden.

12 nye grenaderbataljoner blev formet ved at forene alle hærens grenaderkompagnier:

1. Grenaderbataljon under Olaus la Batta. (Kompagnier fra Livregimentet, Nordenfjeldske, Slesvigske og Jyske Regiment, i alt 4 kompagnier.)

2. Grenaderbataljon under August Wackenitz. (Kompagnier fra Dronningens Livregiment, Sjællandske, Søndenfjeldske og Kronprinsens Regiment, i alt 3½ kompagnier.)

3. Grenaderbataljon under Frans Arentorff. (Oldenborgske, Holstenske og Falsterske Regimenter, i alt 2½ kompagnier.)

Generaler i galla og daglig uniform, planche nr. 1, 1760. Fra Carl Julius Bertrams særlige udgave i et eksemplar overrakt kongen af Prins Carl af Hessen, 1760. H. M. Dronningens Håndbibliotek.

4. Grenaderbataljon under Frederik Scholl. (Prins Frederik, Bornholmske og Mønske Regimenter, i alt 3 kompagnier.)

(Alle de ovennævnte grenaderbataljoner var dannet fra hvervede regimenter, og bestod fortrinsvis af udlændinge og især tyskere, hvoraf mange havde tjent i mere end 20 år. Mange af dem var så gamle som 50 og 60 år. I juni 1762 blev alle de nævnte bataljoner nedlagt, og soldaterne indgik igen i de gamle enheder for at styrke moralen, da alle de nævnte regimenter led kraftigt under deserteringer og sygdom.)

5. Grenaderbataljon under Johan Kreber. (Fra 1. og 2. Bergenhusiske og 1. og 2. Vesterlenske.)

6. Grenaderbataljon under Johann Koss. (Fra 1., 2. og 3. Trondhjemske plus et kompagni hvervede Oldenborgske.)

7. Grenaderbataljon under Frederik Trolle.

8. Grenaderbataljon under Balentin Beyer.

9. Grenaderbataljon under Grubbe Dietrichson.

10. Grenaderbataljon under Max Haxthausen.

11. Grenaderbataljon under Henrik Perglas.

12. Grenaderbataljon under Karl Bessel.

(Disse sidste bataljoner blev dannet fra danske nationale regimenter.)

Hver grenaderbataljon fik to 3-punds kanoner med to ammunitionsvogne til kanonerne og fire til grenaderernes ammunition samt det almindelige antal

Officer og menig, Danske Artillerikorps, planche nr. 6, 1760. Fra Carl Julius Bertrams særlige udgave i et eksemplar overrakt kongen af Prins Carl af Hessen, 1760. H. M. Dronningens Håndbibliotek.

mandskabs- og forsyningsvogne og trækheste.

Fra Vesterlenske og Bergenhusiske regimenter dannede man 1. Norske Feltregiment under Henrik Gude.

Fra 1. Smålenske og 2. Smålenske blev 2. Norske Feltregiment under Rudolf Rømeling dannet.

Fra Trondhjemske Regimenter blev dannet 3. Norske Feltregiment under Georg Krogh. (Kilderne er ikke helt klare om, hvilke enheder der dannede hvad, men omkring halvdelen af det norske mandskab blev sendt til Danmark.)

I Norge blev fæstningerne Frederikshald, Frederiksstad og Kongsvinger sat i alarmberedskab. På Bornholm blev alle kystbatterier sat i stand, og 30 nye blev bygget.

Der var brug for 3.140 infanterister til at tjene som soldateske. 240 mænd blev hentet fra de danske regimenter Prins Frederik og Holstenske, 1.880 fra det danske nationale infanteri og omkring 1.850 mænd fra de norske Bergenhusiske og Vesterlenske Infanteri Regimenter.

Forsvaret af København blev overladt til en bataljon fodfolk, en bataljon grenaderkorps, to eskadroner hestegarde, borgermilitser og små afdelinger af to norske regimenter og to danske hvervede regimenter. Al tilgængeligt mandskab fra Danmark og Norge blev sendt til Holsten.

For at dæmme op for de udbredte deserteringer, der fandt sted særligt blandt tyske hvervede soldater, som fik gode lønninger af de fremmede hære, og da hele Europa havde brug for soldater, blev

soldater fra de hvervede regimenter placeret i befæstninger med 8.500 i Rendsburg og 3.000 i Glückstadt, mens korps med hvervede regimenter blev opretholdt ved at overføre mænd fra de nationale regimenter. Der blev taget forholdsregler mod desertører, men med lille virkning. Derfor måtte nye mænd i flere omgange indkaldes fra den danske landbefolkning, og man skrabede bunden for at få tilstrækkeligt med soldater.

Hærens tilstand

Den sammensatte hær var i 1758 ikke i nogen god stand hverken med hensyn til ledelse eller udstyr. Den var gammeldags, og mange officerer var oppe i årene uden krigserfaring og i vid udstrækning ude af stand til aktiv tjeneste.

Hærens øverstbefalende, markgreven af Brandenburg, sagde åbent, at han ikke var egnet til at lede tropperne i felten på grund af dårligt helbred. En af de mange preussiske officerer, der samtidig var spion, rapporterede til Frederik den Store med følgende tørre bemærkning: ”Hundene har det fint, men jægerne er ubrugelige.”

Alle våben var gammeldags, og særligt artilleriet var i en ringe tilstand. Kongen og hans nærtstående modtog dagligt rapporter om den dårlige tilstand, men ingen havde styrke eller evner til at gøre noget ved forholdene. Kongen så sig derfor om efter en personlighed i de krigsdeltagende lande, der kunne afhjælpe situationen og stå i spidsen for hæren. Heldigvis var den bedste og mest duelige franske general, grev Louis Saint-Germain, ledig. Han var efter sigende den eneste franske general, som

Frederik den Store havde respekt for. Det lykkedes ham at højne standarden i hæren, han skaffede den nyt udstyr og gjorde den veltrænet til opgaven.

Claude-Louis Comte de Saint-Germain (1707-1778)

Han var bestemt en dygtig general og var tillige meget erfaren. Han havde deltaget i 44 felttog. Han havde mange gange ført franskmændene til sejr og havde adskillige gange reddet dem fra store tab. Alle roste ham som en krigens mester, men han var bestemt også ondsksfuld af natur og var godt skåret for tungebåndet, hvilket gav ham mange fjender. Han satte på ingen måde sit lys under en skæppe, og han undlod ikke at klage over de fjolser, der omgav ham eller var hans chefer. Trods det var hans karriere som et eventyr.

Han havde rejst fra land til land og ofte tjent under skiftende herrer. Han var opvokset hos og uddannet af jesuitter i Sydfrankrig, men han stak af derfra med ét mål for øje, at blive soldat. Han blev officer i dragonerne i den franske militæ, men da han dræbte en rival i en duel, måtte han flygte. Han flygtede til Kurpfalz, hvor han blev udnævnt til oberst. Senere gik han i østrigsk tjeneste og deltog som østrigsk officer mod Frankrig i Den Østrigske Arvefølgekrig.

Senere kæmpede han for Østrig mod tyrkerne, og blev senere bayersk general og kæmpede mod Østrig.

I 1744 gik han i preussisk tjeneste, men kort efter rejste han og indgik på ny i fransk tjeneste. Her tjente han ▶

Officer og menig, Bornholmske infanteriregiment, planche nr. 71, 1760. Fra Carl Julius Bertrams særlige udgave i et eksemplar overrakt kongen af Prins Carl af Hessen, 1760. H. M. Dronningens Håndbibliotek.

Officer og menig, Oldenborgske Kyrasserregiment, planche nr. 20, 1760. Fra Carl Julius Bertrams særlige udgivelse overrakt kongen af Prins Carl af Hessen, 1760. H. M. Dronningens Håndbibliotek.

Officer og menig, Favinske Frikorps, planche nr. 75, 1761. Carl Julius Bertrams standard plancheværk, 1761. H. M. Dronningens Håndbibliotek.

Optræk til krig mod Rusland 1762

som generalmajor for senere at stige til generalløjtnant, guvernør af Hennegau og Flandern. Hans skarpe intellekt og særligt hans bidske og bidende tunge gav ham som nævnt masser af fjender, især blandt franske adelsmænd og højtstående officerer. Det betød, at han ofte blev tvunget bort fra stillinger, overført til andre og ofte også idømt bøder. Hans overordnede brugte gerne deres magt til at tage hævn for tidligere fornærmelser. Til sidst forlod han den franske hær, men ingen kunne anfægte hans store militære erfaring.

Han var iskold på slagmarken og selv i de mest desperate øjeblikke i felten. Ingen oplevede ham panikslagen eller bange. Han tog altid alle tænkelige og gennemtænkte hensyn, så ingen kunne anklage ham for militær forsømmelighed, ligesom ingen kunne overraske ham eller de tropper, han stod i spidsen for.

I slag havde han kontrol over selv de mindste detaljer, og over for tropperne var han på samme tid munter og oplivende og en leder med en fast hånd. Han flyttede og placerede altid tropperne med hast og uden tøven, men når han

oplevede andre officerer tage fejlagtige beslutninger, kunne han ikke holde sine syrlige kommentarer tilbage, hvilket naturligvis blev rapporteret med fryd.

Selv om han aldrig fik kommandoen over mere end 40.000 mand, mente alle, at han kunne have ledet selv de største hære. Hans naturlige talent for krig blev udbygget med grundige studier ikke bare i militære emner, og han konverserede gladeligt og vidende med sine officerer ved fronten om emner som kunst, musik, medicin og lægevidenskab.

En af hans få svagheder var en lille hund, som han bragte med sig til fronten og placerede på sin sadelknap, mens han kærtegnede den selv under heftig beskydning. Så kunne han sidde og rose hunden for sin intelligens, mens han samtidig udbredte sine sædvanlige morsomme og kyniske bemærkninger om dem, der omgav ham. Når han skulle ride videre, blev hunden blot sat ned i et hylster og først taget op igen, når det var mere stille, og så kunne han fortsætte med at fornærme og irritere høj og lav. En ganske ”charmerende” fyr.

Under kampene i 1760 måtte han med bitterhed tage sin afsked fra den franske hær på grund af de fornærmelser og ringeagtende bemærkninger, han fremkom med dagligt. Mange andre lande tilbød ham at blive øverstkommanderende, men han valgte at tjene Danmark, for her var der mindst

sandsynlighed for, at han kunne risikere at komme i krig mod Frankrig. Samtidig kunne han her også opnå den største ære, da landets situation var nærmest håbløs.

Med opgaven at forsvare Danmark-Norge mod mægtige Rusland kunne han for alvor vise og udfolde sit fabelagtige feltherretalent.

En del diplomatiske formaliteter skulle klares først, så det tog mere end et år, fra han var blevet hyret af Danmark, til han kunne overtage kommandoen. Den 1. december 1760 blev han udnævnt til Generalfeltmarskal, men udnævnelsen skulle holdes hemmelig, indtil Frankrig havde godkendt den. Han gjorde dog ikke selv situationen bedre, da han sendte sine franske officerspapirer og sin orden bundet sammen med et rødt bånd til en ven i det franske krigsministerium med besked om at ”overlevere det ved en passende lejlighed til krigsministeren”.

Det fik den franske udenrigsminister, Hertugen af Choiseul, til i vrede vendinger at gøre det klart for den danske ambassadør i Frankrig, at det rygtedes, at generalen allerede havde underskrevet papirerne med Danmark, men det forventedes naturligvis, at intet land, heller ikke Danmark, ville hyre en mand, der på så mange måder på skrift og i tale havde overfuset sine omgivelser og ikke mindst sine overordnede. Det

Officer i Kongens Livregiment, 1757, Gouache af Johan Jacob Bruun. Fra uniformsserie af danske soldater. (Rosenborgsamlingen).

Officer i Kronprins Christians Regiment, 1757, Gouache af Johan Jacob Bruun. Fra uniformsserie af danske soldater. (Rosenborgsamlingen).

var nærmest at betragte som desertering at forlade den franske hær og gå i fremmed tjeneste uden tilladelse. Ministeren advarede om, at Saint-Germain for altid ville være en pestilens for sine omgivelser, uanset hvor dygtig han var som militærperson.

Sluttelig afsluttede den danske konge i marts 1761 sagen ved at sende et brev til den franske konge, og Saint-Germain fik tilladelse til at gå i dansk tjeneste.

I dansk tjeneste

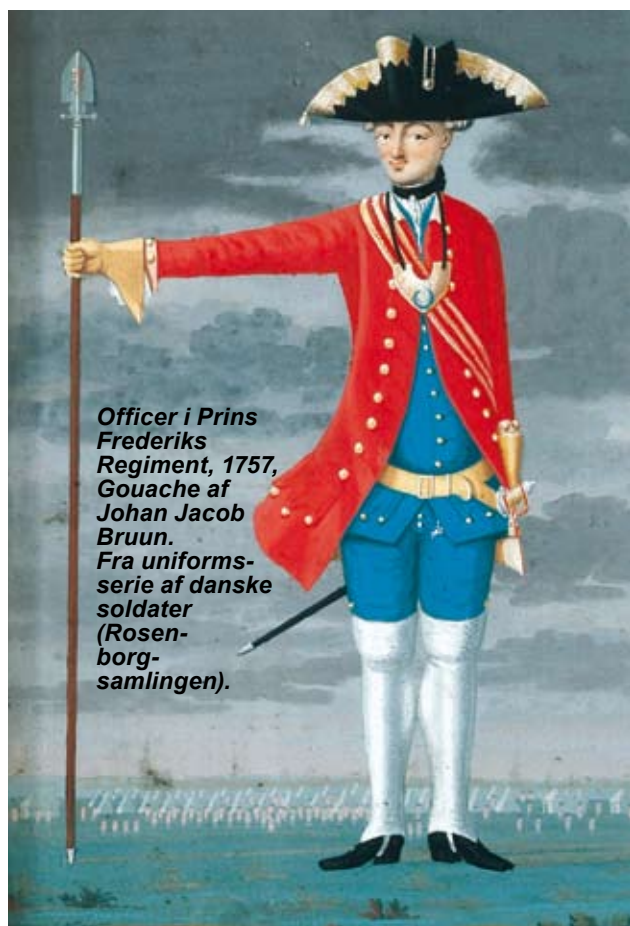
Mens Saint-Germain ventede på officielt at være løst fra den franske hær, brugte han fra december 1760 til juli 1761 tiden på at rekognoscere i Hamborg-området, hvor han siden skulle kæmpe mod russerne i de østlige dele af Holsten og Mecklenburg.

Den 7. august 1761 skrev han fra Itzehoe til København, at det ville blive vanskeligt at finde et terræn i hele Europa, der var bedre egnet til forsvar end det østlige Holsten. Til et forsvar behøvedes en hær på 50.000 mand og en flåde til at hindre fjenden i at gå i land mellem Traves flodudmunding og Kiel vig. Desuden behøvedes en let eskadron af mindre krigsskibe på floden Elben for at tvinge fjenden til at gå gennem Lauenburg, og endelig skulle fæstningen i Rendsburg sættes i forsvarlig stand.

Krigen skulle kæmpes ved angreb, og kun i værste fald skulle hæren trækkes tilbage til Holsten.

Storhertug Peter af Holstein Gottorp, 1728-1762, var zar Peter 3. i 6 måneder. Han var dattersøn til Peter den Store, 1744 gift med Katharina 2., P. A. Rotari sidste halvdel af 1750-erne.

Officer i Prins Frederiks Regiment, 1757, Gouache af Johan Jacob Bruun. Fra uniforms-serie af danske soldater (Rosenborg-samlingen).

Da han ankom til København i vinteren 1761-1762, forklarede han statsrådet, at krigen skulle kæmpes offensivt både på land og på havet, hvis man ville tvinge Rusland til at indgå fred. Det ville ikke være tilstrækkeligt at dræbe nogle tusinde soldater, som zaren har rigeligt af. Krigen skulle derimod føres ind i Ruslands eget hjemland, og man skulle sørge for størst mulig skade og ødelæggelse, så indbyggerne ville skrig og hyle. Den opgave kunne kun den danske flåde udføre.

Når den danske flåde havde rensat Østersøen for russiske skibe (som flåden nemt kunne gøre på det tidspunkt), skulle den ødelægge og rasere Letlands og Estlands kyster og deres rige kystbyer, foretage plyndringstogter i land, ødelægge skibe og befæstninger langs kysten og brænde fjendens magasiner.

Hæren skulle trænge ind i Nordtyskland og hindre russisk fremrykning ind i dansk territorium, så russerne måtte blive i

områder, der allerede var hærget af krig, og have vanskeligheder med at få forsyninger frem fra depoter hjemme.

De fjendtlige styrker ville være stærkere end de danske og især have stærkere lette styrker til at plage vores flanker og bagside. Derfor ville det være nødvendigt at besætte og befæste et begrænset område gennemskåret af floder, moser og andre forhindringer, så man ved hjælp af langtrækkende artilleri kunne hindre fjenden i at udnytte sin overmagt.

Derfor skulle linjerne mellem Wismar og Schwerin Sø og fra søen langs Stør og Elben besættes, før fjenden kunne gøre det. Særligt området omkring Lück skulle sikres. Hvis fjenden fik besat disse områder før danskerne, ville hele Holsten op til Rendsburg være tabt inden nytårsdag.

Den russiske hær var på det tidspunkt mere erfaren og bedre udstyret med artilleri. Derfor måtte artilleriet forstærkes, depoterne ►

Optræk til krig mod Rusland 1762

skulle have flere rekrutter og heste, og på den måde ville det være muligt at kompensere for hærens daglige tab og være lige med fjenden, som havde sine depoter hjemme mange hundreder kilometer væk.

Alt dette skulle sættes i værk med det samme. Officerer skulle lære positionerne at kende og skaffe oplysninger om fjenden. Transport og forsyninger skulle samles fra de besatte områder.

Samtidig skulle et mindre korps gøres klar i Rendsburg til at besætte Kiel og afvæbne og evakuere storhertugens tropper, og derefter kunne forsyninger, der blev indsamlet til magasiner, fragtes til den venstre flanke på havet og til højre flanke på floden Elben.

Saint-Germains planer fra den 12. marts 1762 blev straks godkendt i kongens råd. Ingen fremmede magter tilbød hjælp, alle var trætte af krig. Mange tænkte angiveligt også, at det var på tide, at den danske konge fik en lærestreg.

Forberedelser til krig

Kejsersinde Elisabeth døde den 5. januar, og Karl Peter Ulrik fra Holsten-Gottorp kom på tronen som Peter 3. Han indgik straks fred med Frederik den Store, som glædeligt accepterede og overvejede muligheden af at bruge de russiske styrker mod østrigerne.

Den nye zar forlangte nu ikke kun at få familiens gamle områder tilbage, men krævede hele Holsten med dets fæstninger. Den danske konge besvarede ikke disse krav, men gik med til forhandlinger mellem Rusland og Danmark, som fandt sted i Berlin med Frederik som mægler.

Frederik, som havde sin egen dagsorden, var rasende på danskerne for ikke at acceptere de russiske betingelser og tilbød zaren al den hjælp, han havde brug for, både militært og på anden måde, som hans nye ven måtte få brug for i striden med Danmark.

For egen vindings skyld forsøgte han at forsinke zarens angreb på Danmark, men forgæves. Zaren sendte en hær på 40.000 mand under ledelse af general Romanzov fra Vestpreussen mod Danmark. Den fik følgeskab af en reserve under prins Georg Ludvig af Holsten-Gottorp, som skulle erobre Holsten og Syddjylland, når zaren ankom.

Artilleri og proviant blev sendt med skib fra Reval til den preussiske fæstning Kolberg. Danmark søgte efter allierede, men ingen ønskede at blive involveret i den dansk-russiske strid.

Elizabeth 1. til hest (1709)-1742-1762 datter af Peter den Store og Katharina 1., Udsnit af maleri af G. C. Groth, 1743.

Den øverstbefalende, feltmarskal markgreve Ernst von Brandenburg-Kulmbach, gik af (han døde den 23. juni), og grev Saint-Germain erstattede ham den 15. marts.

På kongens fødselsdag, den 31. marts, blev den dansk-norske hær og flåde sat i alarmberedskab. Alle officerer blev kaldt hjem, hvor det var muligt.

Saint-Germain stod over for en kæmpe udfordring, og havde et stort arbejde foran sig, men heldigvis gav russerne ham fire måneder, inden de begyndte at bevæge sig fra Preussen.

Hæren lå samlet i teltlejr mellem Lübeck og Ratzeburg med kavaleriet på den højre flanke.

Først var der problemer med de mange desertører, særligt i de tyske tropper. Saint-Germain tog det fra starten med ro og sagde, at man blot slap af med uduelige soldater, men beordrede så efterfølgende strenge straffe. Soldaterne på forposterne blev udskiftet med dansk-norske tropper, og antallet af deserterin-

ger faldt mærkbart. Hvor det var muligt, sørgede Saint-Germain for at udskifte udlændinge med den danske konges undersåtter.

Rendsburg var depot for forstærkninger og erstatninger, og i slutningen af maj blev der sendt tropper fra følgende nationale enheder: 400 mand (fire kompagnier) fra Sjællandske, 200 fra Fynske og 1.600 fra Jyske og Slesvigske nationale infanteriregimenter. Fra København sendtes 300 mand fra både Vesterlenske og Bergenhusiske infanteriregiment.

Nær Lübeck lagde man en artilleripark med fuldstændig ammunition. I juni omfattede den 24 lange og 24 korte 6-pundige kanoner. 12 12-punds, 10 haubitsere og 24 pontoner. 15.000 stk. 100 pundes tønder krudt, 20.000 kanonkugler, 1 million musketpatroner og 100.000 franske flintesten. Desuden udstyr til 6.000 mand, 166 vogne til ammunitions og kanonkugler samt hestevogne, 18 reserve-feltkanonlavetter og 1.300 heste klar for kavaleriet.

I løbet af to måneder lovede en leverandør i Hamburg at levere 12.000

Standardbærer, Husarregimentet, 1. eskadron, 1762, Tegnet af Svend Højberg Nielsen.

musketter, og sådan fortsatte det. Reservesadler, pistoler, støvler, karabiner og sabler til 400 mand. 6.000 musketter, 24.000 skjorter og 30.000 par strømper, 20.000 par sko og 30 komplette uniformer til hver bataljon og eskadron.

Hertil kom mad til soldater og dyr, flokke af kvæg, bagerier og magasiner med mel. Der var desuden forsyninger i Rendsburg til at udstyre fire infanteri- og 2 dragonregimenter fuldstændigt med telte og alle nødvendigheder.

Ud fra sine mange erfaringer organiserede og forbedrede Saint-Germain artilleriet, skabte lette tropper, byggede og fyldte flere depoter og magasiner, og han fik orden på vognparken, felthospitaler og forsyninger. Selv en feltpost blev etableret.

Artilleriet

Hæren ved grænsen havde omkring 100 kanoner, hvoraf 44 var 3-pundige, 28 4-pundige og 28 6-pundige kanoner. Mange af feltlavetterne var over 50 år gamle og i dårlig stand. General Ahrenskjold havde allerede i 1736 beordret dem fjernet som ubrugelige, men indtil nu var intet sket. ▶

Kyrasser, 2. Jydske Kyrasserregiment, med skaberak med løvemotiver på, fra det såkaldte Vial-manuskript med dansk-norske uniformer fra 1753.

Dragon, 1. Søndenfeldske Dragonregiment, fra det såkaldte Vial-manuskript med dansk-norske uniformer fra 1753.

Kyrasser, Holstenske Kyrasserregiment, fra det såkaldte Vial-manuskript med dansk-norske uniformer fra 1753.

Optræk til krig mod Rusland 1762

Saint-Germain fik desuden ordnet, at 50 nye 6-pundige kanoner med nye vogne blev leveret allerede i maj fra Frederiksværk, og en leverance på 24 12-pundige fra Mossø i Norge blev lovet i april.

I feltartilleriet var kun syv kanoner ordentligt bemandede, og til de 36 kanoner i artilleriparken var der kun 80 artillerister til stede. Krigsministeriet ønskede at erstatte de manglende artillerister med soldater fra det nationale infanteri. ”Under ingen omstændigheder”, lød Saint-Germains svar. Infanterister er ikke artillerister, og straks blev to officerer, 10 underofficerer og 160 artillerister sendt fra Danske Artilleri sammen med fem officerer og 40 mand fra Norske Artilleri. Byer blev beordret til at sende 400 håndværkere, hvoraf 279 blev trænet og sendt af sted som underkonstabler til feltartilleriet.

Et pontonkompagni på 60 mand under ledelse af to marineofficerer og fire bådsmand blev etableret med håndværkere. Til artilleri og vognpark blev der udkommanderet 6.000 heste og 1.500 kuske.

Ved udgangen af juni kunne artilleriet fremvise 120 kanoner med dertil hørende heste, betjent af 1.200 trænedes artillerister og 1.066 artillerikuske. Den officer, som bragte orden i det kaotiske artilleri, var oberst Huth fra Hessen-Kassel, og den 17. april 1762 blev han udnævnt til general for infanteriet og øverstbefalende for det Danske Artilleri Korps.

Kavaleriet

Saint-Germain valgte den danske greve Valdemar Schmettau til at bringe orden i kavaleriet. Han havde siden 1760 tjent i både den franske og preussiske hær sammen med oberst Karl Frederik Görtz fra Hessen.

Kavaleriet bestod først og fremmest af tungt kavaleri med kyrasserer. Tidligere havde de som beskyttelse jernføjinger indeni eller udenpå deres trekantede hatte, og de blev erstattet af moderne jernkors. Desuden blev gamle rygplader udskiftet med nye.

Dragonerne, som tidligere havde brugt sko med gamacher, fik nu støvler, mens de beholdt deres trommer. De blev trænet i skydefærdighed og hurtighed.

Livregiment Dragoner blev styrket med et 9. grenaderkompagni. Et korps med beredne guider (en kaptajn, en

Oversigt over den danske hærs slagorden juni-juli 1762

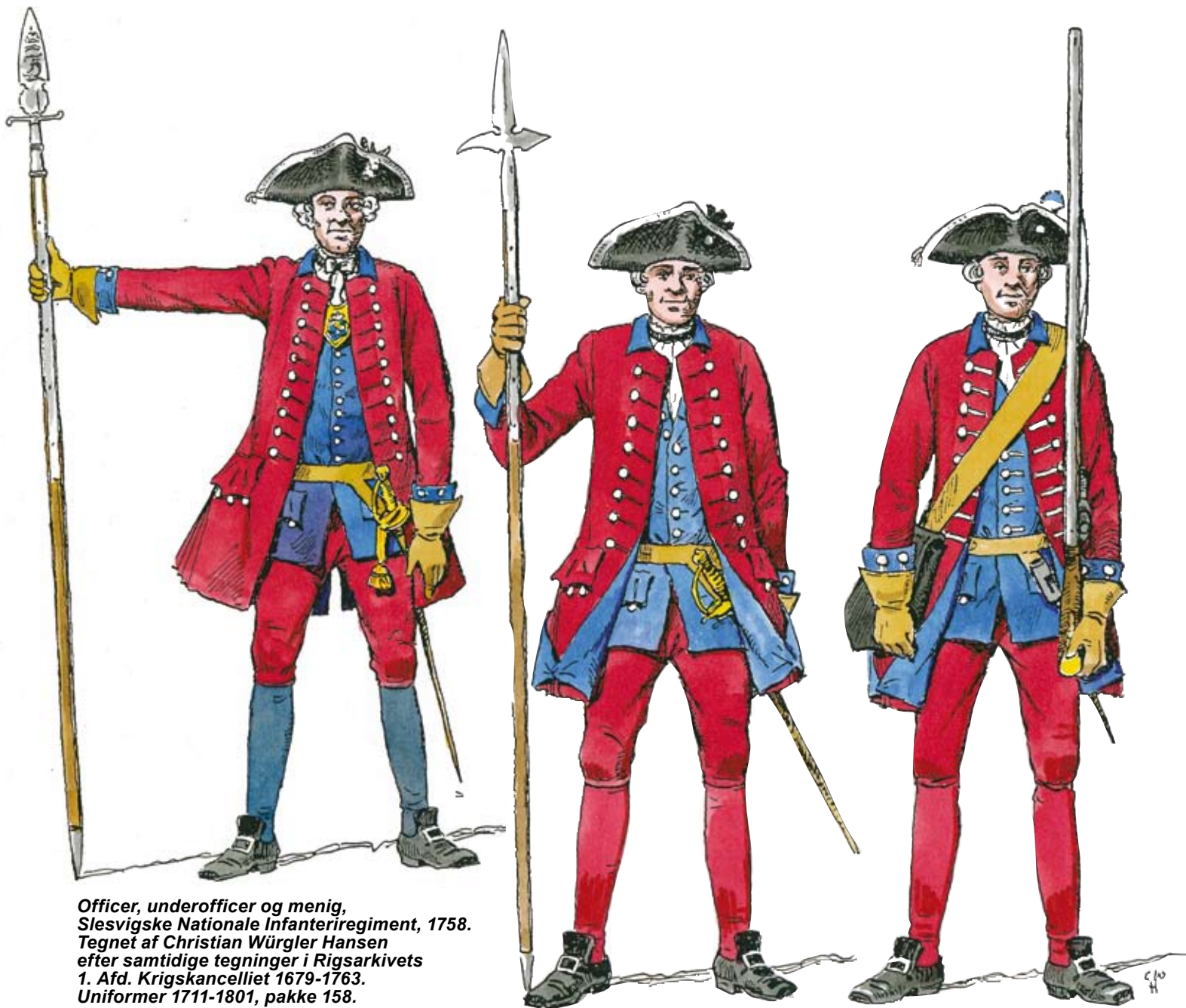
Feltmarskal greve Louis Saint-Germain med generalkvartermester F. E. Gähler, generalkvartermesterløjtnant J. Lehmann, generaladjutanter A. Hauch, K. Görtz, K. Lohenskjold, F. Numsen, artillerichef V. Huth, fæstningschef J. de Feignet og guidekorpsleder Einarson

Division	Brigade	Enhedschef	Bataljoner	Eska-droner	Kanoner
1. Division Prins Emil af Augustenborg	1. Brigade: Garden til Fods Grenaderkorpset Danske Livregiment	Greve F. L. Danneskjold-Laurvig U. A. Holstein J. Scholten J. Wildenrath	8	4	5 stk. 36-pundige haubitzer, 2 stk. 4-pundige
	2. Brigade: Bornholmske Infanterireg. Slesvigske Infanteriregiment	Greve G. F. Ysenburg-Büdingen E. Blücher V. Lühe C. Lüttichau			6 stk. 12-pundige kanoner
	3. Jyske Rytterregiment				
2. Division Prins Karl Ferdinand von Braunschweig-Bevern	3. Brigade: Dronningens Livregiment Sjællandske Infanteriregiment	Robert Keith K. Gehler H. von der Maase	8	4	6 stk. 6-pundige kanoner
	4. Brigade: Oldenborgske Infanterireg. Falsterske Infanteriregiment Slesvigske Regiment Ryttere	O. von der Osten K. Sames Prins Karl af Hessen P. Rosenørn og senere F. Sehested			6 stk. 6-pundige kanoner
3. Division Greve Waldemar Schmettau	5. Brigade: Sønderjydske Infanterireg. Akershuske Infanteriregiment	F. Wedell-Jarlsberg K. Hvitfeldt J. Koss	8	4 og 3 frikorps	6 stk. 6-pundige kanoner
	6. Brigade: Nordenjydske Infanterireg. Oplandske Nat. Infanterireg. Husarregimentet	K. Schnell H. Tønsberg K. Giese K. Moltke			6 stk. 6-pundige kanoner
	Frikorps von Favin Frikorps von Lallieux	F. F. A. Favin Lallieux			
4. Division Prins Albrecht af Anhalt-Bernburg	7. Brigade: Kronprinsens Regiment Holstenske Infanteriregiment Prins Frederiks Regiment	B. von Bülow F. Johansen O. Rantzau H. Arenfeldt	8	4	6 stk. 6-pundige kanoner
	8. Brigade: Jyske Infanteriregiment Mønske Infanteriregiment 2. Jyske Regiment Ryttere	Hans Friedrich Windtz J. Dehn M. Gersdorff K. Dreschel			6 stk. 6-pundige kanoner
1. Kavaleridivision Karl Riepur	1. Brigade: Livregiment Dragoner Livregiment Kyrasserer	F. C. von Plessen K. Moltke K. Holstein		16	
	2. Brigade: Holstenske Regiment Ryttere Oldenborgske Reg. Ryttere	J. von Brockdorff K. Moltke L. Lersner			
2. Kavaleridivision Greve Konrad Ahlefeldt	3. Brigade: 1. Jyske Regiment Ryttere 2. Fynske Regiment Ryttere	N. G. Schinkel K. Weisersheim K. Schöller		16	
	4. Brigade: Sjællandske Regiment Ryttere 1. Fynske Regiment Ryttere	Greve K. Holck U. Woperschnow K. F. Holstein			
Reserve Greve F. Ahlefeldt	1. Brigade: 1. Norske Feltregiment 2. Norske Feltregiment	R. Römeling H. Gude D. Eimhaus	14	8	48 kanoner
	2. Brigade: Grenaderbataljon Perglas Grenaderbataljon Witten Grenaderbataljon Kreber Grenaderbataljon Bessel	V. Müller Perglas Witten Kreber Bessel			
	3. Brigade: Tronhjemske Infanterireg. Grenaderbataljon Haxthausen Grenaderbataljon Dietrichson Grenaderbataljon Bayer Grenaderbataljon Koss	K. F. Ingenhaeff G. Krogh Haxthausen Dietrichson Beyer Koss			
	Kavaleribrigade: 1. Norske Dragonkorps 2. Norske Dragonkorps	K. Wilster O. Brockenhuus F. Sehestedt			
	I alt		46	56 + 3 frik.	97 kanoner

Ifølge listen fra den 12. juli 1762 omfattede infanteriet 685 officerer, 21.700 underofficerer og menige. 149 officerer var fraværende og 2.340 syge.

Kavaleriet bestod af 272 officerer og 7.313 underofficerer og menige. 72 officerer var fraværende og 311 syge. Artilleriet bestod af 19 officerer, 53 underofficerer, 195 overkonstabler, 15 tamburer og 368 underkonstabler.

I alt 30.580 mand plus husarer, Frikorps Favin og Frikorps Lallieux.

Officer, underofficer og menig, Slesvigske Nationale Infanteriregiment, 1758. Tegnet af Christian Würgler Hansen efter samtidige tegninger i Rigsarkivets 1. Afd. Krigskancelliet 1679-1763. Uniformer 1711-1801, pakke 158.

løjtnant og 24 mand) blev dannet med skovarbejdere. Dette korps blev sendt ind i Mecklenburg sammen med ingeniør-officerer for at gøre sig bekendt med landskabet.

Infanteriet

De hvervede regimenter var veltrænede, men temmelig upålidelige i modsætning til de nationale regimenter fra Danmark og Norge. I begyndelsen lod Saint-Germain som nævnt hvervede mænd desertere, hvis de ønskede det, for det var lige så godt at slippe af med dem. Deres pladser blev erstattet af tropper fra de danske nationale regimenter. Siden fik deserteringer et uacceptabelt omfang, og hængninger blev foretaget blandt de fangne desertører efter terningekast på en tromme. Forpostlinjer blev dannet af primært nationale soldater, og den fortsatte træning under Saint-Germain gjorde snart infanteristerne dygtigere.

Frikorps

Der var hårdt brug for let kavaleri til at modstå de russiske kosakker og drago-ner, og derfor blev et husarregiment med seks eskadroner dannet i foråret 1762. Soldaterne kom primært fra det nationale infanteri, men alle kunne bruges.

I det hele taget var der behov for lette tropper, og den tidligere preussiske general Friedrich August Adolf von Favin blev hyret og udnævnt til dansk oberstløjtnant. Han dannede et frikorps bestående af syv musketerkompagnier hvert med 150 mand sammen med et korps jægere med fem kompagnier med 100 mand. Desuden dannede han et frikorps af husarer.

Den svenske major Lallieux dannede endnu et frikorps, men krigen var slut, inden korpset var klart. Det ser dog ud til, at de soldater, der blev hvervet, gjorde krigstjeneste. Han lovede at danne et frikorps af husarer med jægere,

sandsynligvis blandt svenske desertører i Hamborg.

Mændene i frikorpserne var som andetsteds de værste banditter i hæren, og der findes stadig adskillige breve til fangevogtere, hvor de takker dem for deres iver for at tjene landet og hæren ved at sende tugthuskandidater af værste skuffe. Trods det var posten som officer i frikorpserne ansete og gav adgang til både berømmelse og plyndring.

Udenlandske officerer

Man hvervede også udenlandske officerer til infanteriet, generalløjtnant prins Ferdinand af Braunschweig-Bevern, en af Frederik 5.'s bedste officerer. Fra Frankrig kom blandt andet en oberst Sames og en major d'Origny.

Efterretningstjeneste

Saint-Germain organiserede et meget effektivt spionnet, som han selv ledede. ▶

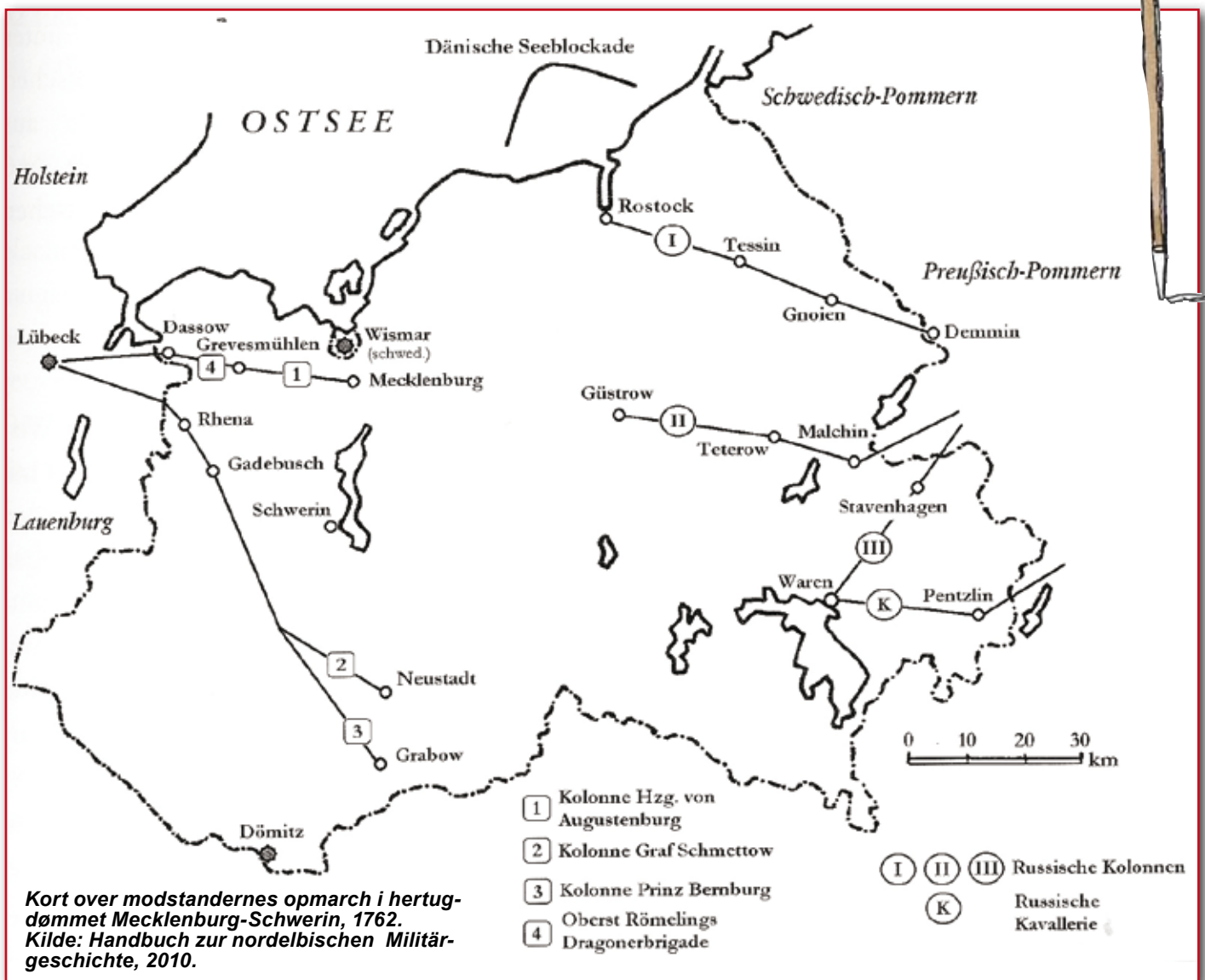
Optræk til krig mod Rusland 1762

Spioner i Danzig, Stralsund og flere andre byer forsynede ham dagligt med rapporter om russerne mod klækkelig betaling. Spionerne blev instrueret om kun at skrive til ham personligt og direkte om bevægelser i den russiske hær, mens beskeder om mindre enheder og andre lignende forhold skulle gives til forposterne.

I slutningen af juni rapporterede spionerne, at den russiske hær, der stod i Vestpreussen, var beordret til at nedlægge deres lejr og angribe Danmark. Kort efter indløb der rapporter om, at russiske styrker gik gennem Pommern.

Saint-Germain beordrede straks sine divisioner til at nedlægge deres lejre og gå over Traven mod russerne.

Officer og menig, 1. Jydske Kyrasserregiment, 1761, tegnet af Chr. Würgler Hansen efter inspiration af Carl Julius Bertram.

Officer og musketer, Sjællandske Geworbne Infanteriregiment, 1758. Tegnet af Christian Würgler Hansen efter samtidige tegninger i Rigsarkivets 1. Afd. Krigskancelliet 1679-1763. Uniformer 1711-1801, pakke 158.

Felttoget

Straks efter at beslutningen var taget af kongens råd, drog Saint-Germain til hæren og overtog kommandoen og forberedte sig på at samle sine tropper ved grænsen, og allerede omkring den 25. marts var den klar til at indtage de udpegede positioner.

Da rygterne om den danske fremrykning nåede de preussiske korps under prins Eugen af Würtemberg, sendte han oberst Belling ud for at inspicere med en del af sit husarregiment og en hessisk bataljon. Belling besatte Schwerin med de fleste af sine tropper og sendte husarpatuljer mod grænsen.

Spørgsmålet for Saint-Germain var nu, om preusserne gjorde sig klar til at besætte linjen Wismar-Schwerin-Elben og holde den indtil russerne ankom. Hvis det skete, skrev han til rådet, ville han ikke være i stand til at smide russerne ud, og han bad om tilladelse til at angribe preusserne, "da han var stærk nok til at kunne gøre det nu". Ønsket blev afslået, for Danmark ønskede ikke at blive opfattet som den, der brød freden.

I slutningen af april marcherede prinsen af Würtemberg med sit korps til Sachsen for at støde til sin konge, men efterlod oberst Belling med fem eskadroner og to bataljoner for at fravriste bidrag fra Mecklenburg. Oberst Belling forlod først området den 29. maj.

Hære er kostbare, og det var nødven-

digt at have midler til at betale udgifterne, da hæren invaderede Mecklenburg, og i juni var statskassen næsten tom. Hamborg blev bedt om et "vennelån" på 2 millioner rigsdaler, men afslog. Den rige by blev dog hurtigt føjelig, da en division under prins Emil af Augustenborgs kommando den 18. juni rykkede ind i Hamborg-området for at understrege alvoren i anmodningen om et lån. Den 21. juni så Hamborg lyset, og lånet blev bevilget.

Russernes krigsplaner og forberedelser var på ingen måde hemmelige for danskerne, idet de blev offentliggjort i Altonas avis den 5. juni, og premierministeren i Mecklenburg forsynede samtidig danskerne med en kopi af avisen.

Den 3.-5. juli nåede den russiske general Brandt Anclam med sin fortrop. ▶

Optræk til krig mod Rusland 1762

Den 9. juli besatte en kommando Demmin og begyndte at rekognoscere hen imod Warnau. Neubrandenburg blev besat med seks kavaleriregimenter, og den 10. juli nåede en kommando på 100 kosakker og 50 husarer Waren, hvor et stort depot blev opbygget.

Russerne blev fra alle sider rost for deres hensyntagen over for den lokale landbefolkning og for at betale kontant og rigeligt for alt, hvad de bad om. Da det rygtedes, at en stor dansk kommando var set ved Petzin hen imod Pentzlin, trak russerne sig tilbage, men vendte snart tilbage med 50 husarer og 600 kosakker, da det var falsk alarm. Nu var styrken stærk nok til at kunne sende patruljer frem, og den 17. juli stjal nogle kosakker nogle får ved Parchim ”og truede med at æde en bondes kone”.

Alle frygtede de vilde kosakker, der bevæbnet med lanser, buer og pile mestrede små træfninger. Men som det blev forklaret tropperne, frygtede kosakkerne kanoner og musketerild, og ingen var endnu død på grund af deres skrækelige hylen og store skæg.

Den 16. juni bad Saint-Germain om

Falsterske Geworbne Infanteriregiment, 1761, tegnet af Chr. Würgler Hansen efter inspiration af Carl Julius Bertram.

Katharina 2. før 1766, Kejsrerinden er iført sin kroningskjole med krone æble og scepter, Maleri af A. P. Antropov.

tilladelse til at styrke sine positioner og også besætte Lübeck, og da kongen havde læst Rumjanzovs ordrer, gav han den 23. juni feltmarskallen besked på at gøre, hvad han fandt nødvendigt. Den 29. juni besatte danskerne Travemünde.

I dagene den 9.-12. juli gik fire kolonner, reserveartilleriet og den norske dragonbrigade over floden Trave på en 720 meter lang pontonbro lidt syd for Lübeck.

General Schmettau drog gennem Lauenburg med kavaleriet og en infanteridivision og dækkede den højre flanke.

En stor forskansning var opbygget

til om nødvendigt at huse hæren, hvor vejene fra Schwerin og Wismar krydser hinanden øst for Lübeck. En anden forskansning var opført mellem Segeberg og Lübeck til proviant og reservemateriel. Forskansningerne var bevæbnet med 24 af de største kanoner og blev bevogtet af to grenaderbataljoner sammen med de to norske dragonkorps.

Hæren fortsatte gennem Mecklenburg mod den østlige grænse, og den 16. juli blev den opstillet nordøst for Schwerin sø. Forposterne blev skubbet yderligere frem til floden Warnow og besatte Rostock.

De russiske forposter og kosakker, som var begyndt at vise sig på Warnows højre flodbred, trak sig tilbage til Güstrow, da den danske hær rykkede frem. Güstrow var den by, som Rumanzov marcherede fra gennem Pommern.

Saint-Germain oprettede sit hovedkvarter i byen Mecklenburg, halvanden kilometer syd for Wismar, og begyndte at styrke de danske positioner.

Dagligt blev tropperne trænet i at besætte forskansninger og til at gøre udfald mod udvalgte punkter. De, der hurtigst og i god orden nåede frem til de udvalgte punkter, blev rost højlydt af Saint-Germain (Hvad han sagde til dem, som ikke gjorde det, er ikke oplyst, men man kan jo gætte). Han fortsatte konstant med at bringe det bedste frem i officerer og mandskab. Han drog dagligt på rekognoscering med sine officerer for at lære landskabet og dets muligheder at kende.

Kong Frederik 5. havde været ved hæren i juni, og da den marcherede ind i Mecklenburg, skyndte han sig til København for at beordre flåden i aktion.

Den 13. juli afsejlede flåden med 14 linjeskibe og otte fregatter med kurs

mod Østersøen tæt ved Bornholm.

Nu var alt klar til at lade krigsguderne bestemme.

Den 17. juli kunne spioner imidlertid berette om pludselige russiske tilbagetrækninger i Mecklenburg-Strelitz området og i det vestlige Pommern. Kort efter indtraf nyheden om Zar Peter 3.'s afsættelse efterfulgt af oplysninger om hans død under omstændigheder, der til i dag ikke er helt afklarede

Katharina tager magten, og hærene vender hjem

I Skt. Petersborg havde Peter 3.'s ægtefælle Katharina afsat ham ved et kup den 8. juli med støtte fra 2 garderegimenter og taget magten som Zarina Katharina 2.

En af hendes første opgaver var at sende en russisk gesandt til København og overbringe den danske konge budskabet om zarinaens ønske om at genetablere de venskabelige forbindelser med Danmark.

De russiske tropper fik ordre til at trække sig tilbage, og den 20. juli blev det gradvise tilbagetog til Rusland indledt.

Da de russiske tilbagetrækninger blev bekræftet, gav Saint-Germain i slutningen af juli ordre til at samle sig i større enheder, og den 4. august gav den danske konge ordre til at rømme Mecklenburg og bringe flåden i havn.

Saint-Germains videre tjeneste

Mobiliseringen af de danske tropper havde afsløret hærens elendige organisation og troppernes dårlige træningstilstand som følge af regeringens laden stå til under den lange forudgående fredsperiode. Hvis landet fortsat skulle hævde sin stilling som betydende nation, var en gennemgribende reform af hele militærvæsenet bydende nødvendig. Ansvar for herfor blev lagt i hænderne på Saint-Germain, som fik frie hænder til at mobilisere det utidssvarende danske militærsystem. Han indledte sine reformer omkring årsskiftet 1762-63 og fortsatte dem med stor energi frem til sin afsked i 1766. I 1763 nedlagde Saint-Germain Generalkrigskommissariatet og Krigskancelliet, 2 hovedsageligt civilt ledede regeringskontorer, som hidtil havde varetaget hærens anliggender. I stedet samlede han hærens øverste ledelse i et Generalkrigsdirektorium med sig selv som øverste chef og i øvrigt bemanded med reformivrige officerer. I 1764 blev den gamle landmilitærs-ordning ophævet, til fordel for en enhedshær, hvori udskrevne bondsoldater og hvervede professionelle indgik på lige fod. Efter Frederik 5.'s død i 1766 faldt Saint-Germain i unåde, mange af hans reformer blev rullet tilbage, og han måtte forlade landet.

I 1767 bliver han taget til nåde for en kort bemærkning, og indtræder igen som chef for det genoprettede Generaldirektorium. I løbet af efteråret afskediges han fra alle embeder og beordres med kort varsel til at forlade Danmark.

I juli 1771 blev Saint-Germain kaldt tilbage til København, hvor han genoptog arbejdet med sine militærreformer. Efter Struensees fald, en begivenhed han ikke tog del i, sagde han 1772 Danmark farvel for stedse. Sin kapital betroede han bekendte, som satte den over styr ved slavehandel.

Saint-Germain levede herefter i armod i en lille by i Alsace, indtil nogle tidligere kammerater kom ham til hjælp. De skød penge sammen til ham og fik Ludvig 16. af Frankrig til at give ham en pension. I 1775 blev han udnævnt til krigsminister i Frankrig. Som sådan virkede han i hen ved 2 år i samme ånd som i Danmark og fandt ligesom der megen modstand. Ved sin afgang fik han en stor pension med fribolig i Arsenalet. Her døde han i 1778. Hans kone overlevede ham.

Menig grenader, Grenaderkorpset ca. 1762, Tegnet af Christian Würgler Hansen efter Eksercitsreglement i det Kgl. Bibliotek, Gl. Kongelig samling 1867-4.

Husar- regimentets uniformer indtil 1816

■ Det lette ungarske kavaleri, husarer, var en fast bestanddel af den østrig-ungarske hær. Med sine uniformer, der havde rod i traditionelle egnsdragter, var husarerne let genkendelige, og som våbenart udfyldte de et hul i det ellers tunge europæiske kavaleri. Preussen indførte allerede 1721 husarer og herfra bredte idéen sig til Danmark, for hvem Preussen militært set var det store forbillede.

Husarkompagni 1737-1746

Under Christian 6. blev der den 20. september 1737 oprettet et husarkompagni på 40 mand.¹ Kompagniet anvendtes fortrinsvis som ordonnanser og som eskorte for de kongelige, og de havde standkvarter i Jægersborg. Husarerne bar den første tid de østrig-ungarske uniformer, de havde på, da de blev hvervet. I 1738 anlagde kompagniet sin første uniform i Danmark, men bestanddele og snit var øjensynlig uforandrede. Husarerne anlagde derpå ny overmundering i 1740, 1742, 1744 og 1746. Administrativt sorterede husarkompagniet under Livgarden til Hest, og det nedlagdes den 31. august 1746.

Husarer

Ved kompagniets oprettelse godkendtes et munderingsreglement, ifølge hvilket husarerne skulle munderes med dolman, pels, ridebukser af skind, lange slanke ridestøvler, hue og husarskærf.² Til udrustningen hørte gehæng, sabeltaske med Christian 6.'s navnechiffer, patronstaske med skulderbandoler, karabinbandoler og kappe. Husarerne blev bevæbnet med sabel, pistoler og karabin.

Der kendes meget få detaljer om denne uniform. Det vides dog, at dolmanen var blå og besat med sølvsnore. Kappen, huen og pelsen skulle være røde.³ Støvlerne var af gult læder og med sporer. Husarerne bar lang hårpisk som resten af hæren, og det må formodes, at de på traditionel husarvis havde overskæg. Valdrappen var af rødt klæde med hvid tressekant. Bagtil var det prydet med Christian 6.'s navnetræk i hvidt under en krone. Samme motiv fandtes også på patrontaskens låg. Sabelklingerne blev købt i Wien, mens karabiner og pistoler blev udleveret fra beholdningerne på Tøjhuset.

Underofficerer

Korporaler var munderet ganske som de menige. Vagtmesterens mundering var derimod galoneret med sølv.

Officerer

Det vides ikke hvordan officerernes uniform adskilte sig fra mandskabets. Deres dolman og hue har dog været prydet af en mere fornem snore- og tressebesætning af sølv, ligesom knapperne som minimum har været forsøvede. Det formodes, at officererne var bevæbnede som de menige. Sablen har de dog selv anskaffet. Som officersdistinktion bar de

om sables hæfte et felttegn af guld og karmoisinrød silke. På et maleri fra 1740 ses officeren at bære røde bukser, hvor de menige bar blå.

Trompetere

Trompeteren var, i hvert fald de første år, klædt som trompeterne ved Livgarden til Hest og bar således ikke husarmundering. Hvor husarerne ved oprettelsen fik sabler, fik trompeteren en pallask fra Tøjhuset. I 1738 fik kompagniet godtgjort en sølvtrompet og i april 1744 en banderolle hertil.⁴

Andre personelgrupper

Husarkompagniet var så lille, at det ikke havde andre personelgrupper tilknyttet.

Favins Husarer 1762

I vinteren 1762 var Danmark tæt på at komme i krig med Rusland. I hast blev hæren mobiliseret, og erfarne, udenlandske officerer blev ansat for at modstå fjenden der var på vej. Den 17. marts 1762 fik den preussiske kaptajn Friedrich August von Favin således kongens tilladelse til at hverve en eskadron husarer. Det lykkedes ham at samle halvdelen af de planlagte 120 husarer i Glückstadt inden krigsfaren

Af Karsten Skjold Petersen,
museumsinspektør,
Statens Forsvars-
historiske Museum

atter var drevet over, og kongen ved ordre af 25. august samme år opløste den lille enhed.⁵ Det vides ikke, hvorledes Favins husarer var munderet, blot at de havde halvstøvler.⁶

Husarregimentet 1762-1767

Under indtryk af krigstruslen fra Rusland blev der i februar 1762 indgået kontrakt med greve oberst Caspar Hermann Gottlob von Moltke om oprettelsen af et husarregiment på seks eskadroner.⁷ Moltke var i forvejen chef for Livregiment Dragoner. Da faren var drevet over, blev regimentet reduceret til fem eskadroner i august 1762. Regimentet fik en relativ kort levetid, idet det nedlagdes ved kongelig resolution af 31. maj 1767.

Husarer

Husarernes uniform blev godkendt i februar-marts 1762, og den blev anlagt i juni.⁸ Efter centraleuropæisk forbillede kom uniformen til at bestå af en såkaldt *Flügelmütze*, mørkeblå dolman, rød pels, lange gule ridebukser af skind, korte ridestøvler med sporer, mørkeblå

esqvavarer med lærredsfør, sort halsklud, gule kravehandsker af skind og snoreskærf.

Huen var af sort filt og konisk i formen. På siden af huen sad et langt trekantet stykke filt, den såkaldte *Flügel*, der var kantet med sølvtræse og endte i en sølvkvast. Omkring huens puld sad endvidere en rød ulden kordon, dvs. en snor med kvaste. Midt fortil på huen sad et rundt blikskilt med et kronet F5.⁹ Sølvkvasten og kordonen optræder ikke på den originale approbationstegning, men til gengæld på Bertrams tegning.

Dolmanen var af mørkeblåt klæde med besætning fortil af hvide uldne snore. Forstykket var oversæet med små flade tinknapper, medens dolmanen blev lukket med aflange tinknapper og løkker af den hvide snor. Nederst på ærmet sad en spids rød klædesbesætning, som ikke var et rigtigt ærmeopslag. Dolmanen havde ingen krave, og foret var af lærred. Den kongelige resolution fastslog, at uniformen skulle afvige fra tegningen ved at den midterste lodrette træse fortil skulle udelades, og at de lodrette tresser på side af forstykket ikke skulle være lige men i zig-zag. ▶

Husarer eskorterer Christian 6.'s karet
foran Hørsholm Slot 1740.
Gouache af J.J. Bruun. Rosenborg Slot.

Husarregimentets uniformer indtil 1816

Pelsen var af rødt klæde med en besætning af hvide uldne snore og knapper som dolmanen. Langs alle kanter var pelsen forsynet med hvid fårepels. Approbationstegningen angav ganske vist brun pelsbesætning, men man endte med den hvide. Foret i pelsen var ligeledes af hvid fårepels. De lodrette tresser fortil skulle være i zig-zag som på dolmanen.

Uden på de lange gule ridebukser skulle husarerne bære løse bukseben, såkaldte esqvavarer, af mørkeblåt klæde med lærredsfoer. Midt fortil på låret havde de et rødt klædeshjerte indfattet med en hvid uldsnor. Esqvavarene nåede næsten til lysken, og på Bertrams samtidige tegning ses det tydeligt, at de blev holdt oppe af en slags strømpebånd.

Husarernes skærf bestod af et bundt røde uldne snore, som med jævne mellemrum blev samlet med cylindriske hvide skydere. Skærfet nåede sandsynligvis flere gange rundt om livet. Skærfet endte i hhv. en løkke og en lang spids ende, den såkaldte *pisk*, som blev samlet over lænden.

Derudover var husarerne udrustet med en blå kappe (*Mantel*) med foer af blåt baj.¹⁰ Dens udseende kendes ikke, men den var uden knapper. Til transport af kappen fik husarerne en mantelsæk, der antagelig var blå. Til staldtjeneste var husarerne reglementeret med en fouragerhue og -kittel, antagelig af ufarvet lærred.¹¹

Valdrappen (*Chabraque*) var af rødt klæde med lærredsfoer. Langs kanterne havde den en blå takket bort med hvid indfatningssnor. Ifølge munderingsreglementet fik husarerne bomsadler, og ikke de lettere ungarske sadler. Under sadlen lå et ufarvet uldent hestedækken.

Husarerne blev bevæbnet med karabin, sabel og to pistoler. Karabiner og pistoler blev taget fra beholdningen på Københavns Tøjhus og var dem som kavaleriet havde afleveret i 1758.¹² En indledende bestemmelse om at våbnene skulle forsynes med messingdele blev opgivet.¹³

Karabinen blev ført i et brunt bandoler over venstre skulder, medens patronasken blev ført i et smallere brunt bandoler over højre. Karabinen kunne også føres i en såkaldt karabinsko, som var monteret forrest på højre side af sadelen. Om livet bar husarerne et brunt gehæng med bæreremme til såvel sabelen som sabeltasken. Låget på sabeltasken var beklædt med blå klæde kantet med en

Tegning af husar og husarofficer som Moltke indledningsvis havde tænkt sig dem. Han indsendte den til Generalkommissariatet ved skrivelse af 14. februar 1762. Det er uden tvivl den samme tegning, som med visse bemærkninger blev godkendt ved kongelig resolution nr. 160 af 24.3.1762. Bl.a. blev pelsbesætningen på pelsen ikke brun men hvid. Tressebesætningen foranpå dolman og pels forandredes lidt og de menige husarer skulle også have esqvavarer som officererne. Rigsarkivet. Generalkommissariatet. Tyske Kontor. Indkomne sager.

hvid uldtresse. Midt på låget var kongens kronede navnechiffer, F5, udført i hvid ulden snor.

Ifølge en kongelig resolution fra januar 1761, altså et helt år før oprettelsen af Moltkes husarregiment, var der anskaffet 800 klinger til husarerne!¹⁴ Disse skulle gøres til hele sabler, og der blev indgået kontrakt med entreprenør Herrig herom. I marts 1762 blev der imidlertid bevilget penge til nye husarsabler à 4½ rd. pr. stk.¹⁵ Sabelklingerne blev angiveligt siden genbrugt. Med nyt fæste endte de som sabel M/1796 for det ridende artilleri.¹⁶ Sabelskederne var sorte med messingbeslag. Husarerne fik ikke sabelkvaste ifølge munderingsreglementet, men på både approbationstegningen og Bertrams tegning ses husaren med en rød sabelkvast.

Husarerne havde moustache, og de bar ifølge approbationstegningen og Bertrams tegning fra 1762 ikke hvidpudret

hår. Det vides ikke hvordan de bar deres nakkehår, men de har givetvis samlet det i en kort blød pisk eller eventuelt i en fletning. Håret kan også have været samlet i fletninger foran ørerne som det var skik og brug blandt husarer andre steder.

I august 1766 blev der approberet tegninger samt prøvemunderinger og klædesprøve for nye uniformer til Husarregimentet.¹⁷ Ifølge resolutionen skulle de blå dolmans erstattes af gule, og i stedet for flügelmütze skulle husarerne have en brun pels hue med puld af gult klæde. Pelsen skulle også forandres og bl.a. have mørkebrun pelsbesætning. Husarerne skulle bibeholde deres bukser.

Ønsket om en ny uniform kom samme år, som Christian VII blev konge. Derfor skulle de kongelige navnetræk på sabeltaskerne og valdrapperne også forandres. På 1766-tegningen ser man at have valgt et kronet CR (Christian Rex) i hvid uldtresse. Sabeltasken skulle i øvrigt

være af gult klæde med en karmoisinrød takket kant med hvide indfatningssnore. Valdrappen skulle være karmoisinrød med gul takket kant med hvide indfatningssnore. Det kongelige navnetræk skulle være i de bagerste hjørner. Esquavarer skulle fremover være røde.

Den nye uniform ses også afbildet i et værk, som blev fremstillet til prins Carl af Hessen i foråret 1767, i forbindelse med at han skulle overtage landetatsens centraladministration efter Saint Germain. Husaren på tegningen er iført lange karmoisinrøde bukser.

Spørgsmålet er imidlertid, om den gule dolman faktisk nåede at blive indført inden Saint Germain's comeback og Husarregimentets nedlæggelse. Ifølge munderingsreglementet var slidterminen på overmunderingen tre år. Da regimentet anlagde sin første uniform i foråret 1762, må den næste i princippet være anlagt i foråret 1765, og dermed være gældende indtil regimentets nedlæggelse. Det formodes derfor, at regimentet ikke nåede at anlægge den nye uniform. Som følge af tronskiftet i 1766 har regimentet muligvis nået at anlægge de nye sabeltasker og valdrapper.

Underofficerer

Ifølge munderingsreglementet af 1762 blev underofficerernes hvert tredje år tildelt ekstra penge til sølv-tresser o.l. Hvordan de skulle sidde på uniformen var op til regimentets chef.

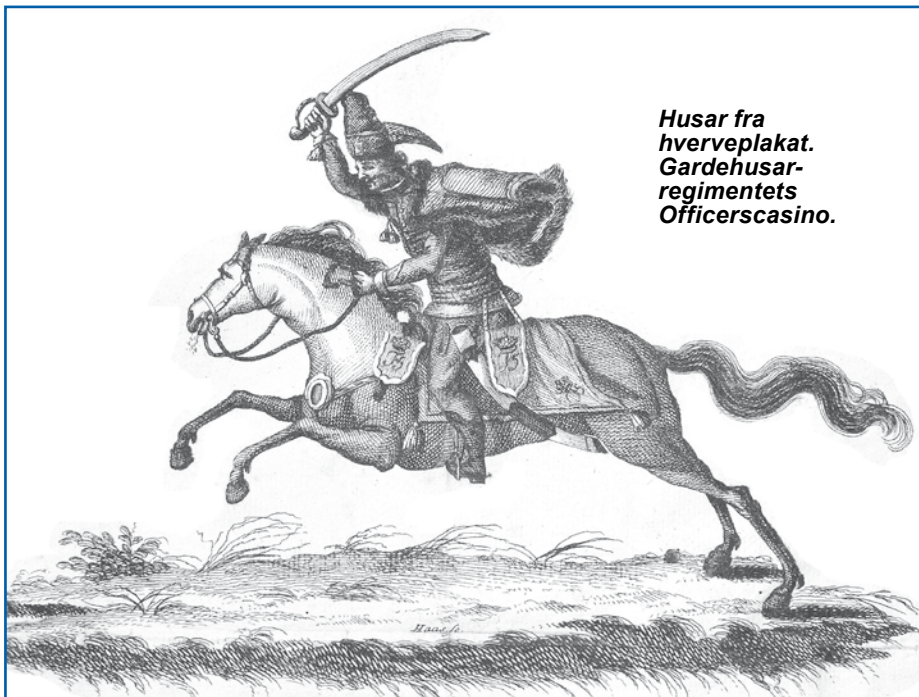
Officerer

Officerernes uniform lignede de meniges. Den var imidlertid udført i meget finere klæde, ligesom alle snorebesætninger var af sølv. Officererne fik gule støvler, der øverst var kantet med sølv og som havde en sølvkvast foran. Deres skærf havde ifølge Bertrams tegning skydere af guldtråd. På sammes tegning ses hueskiltet blot som en rød klat. Sølv-tressen der kantede vingen på huen var bred og bølget. Ifølge approbationstegningen skulle officerer have mørkeblå bukser med sølv-tresser øverst på lårene. Officererne havde ikke karabin, men var bevæbnet med to pistoler samt sabel.

Den første officersuniform kendes også fra et portræt af regimentets første chef. På dette kan man tydeligt se besætningen af sølvsnore og -tresser på dolmanen. Pelsen er krappørød med noget der ligner en rigtig pelsbesætning og ikke fåreuld.

Som beskrevet i afsnittet om de menige husarer blev der i august 1766 godkendt nye uniformer. Officerernes uniform afveg fra de meniges ved at have besætning af sølvsnore og -tresser. Deres valdrap var af imiteret leopardskind med kantning i sølv og rødt.

I et håndkoloreret værk som blev

Husar fra hverveplakat. Gardehusarregimentets Officerscasino.

fremstillet til prins Carl af Hessen i 1767 findes også en tegning af en husarofficer i den gule dolman. Som beskrevet i afsnittet om de menige blev denne uniform dog ikke indført.

Trompetere

Hver eskadron havde to trompetere. Som det var tilfældet med underofficererne fik trompeterne hvert tredje år tildelt ekstra penge, 5 rd. $7\frac{3}{4}$ skl., som chefen måtte anvende til distinktion efter eget ønske. Da der ikke findes nogle tegninger af regimentets trompetere, vides det ikke hvordan de adskilte sig.

Andre personelgrupper

Regimentskvartermester. Ved regimentets understab fandtes én regimentskvar-

termester. Han var antagelig munderet som officererne.

Feltskærere. Ved regimentets understab fandtes én regimentsfeltskær. Det vides ikke om han var uniformeret.

Auditør. Ved regimentets understab fandtes én auditør. Auditøren var så vidt vides ikke uniformeret.

Bøssemager. Ved regimentets understab fandtes en bøssemager, som ikke var reglementeret med uniform.

Trompetere. Ved hver eskadron fandtes to trompetere. Trompeterne var som udgangspunkt munderet som de menige. De var dog ikke bevæbnet med karabin og bar derfor heller ikke patronstaske. I stedet var de udrustet med en trompet med banderolle. Ifølge munderingsreglementet fra 1762 var der desuden sat godt 5 rigsdaler af til distinktion. Hvori denne bestod, fremgik imidlertid ikke.

Beslagsmede. Ved regimentet fandtes åbenbart eskadronssmede der var uniformeret som husarerne.¹⁸ Derudover fandtes en kursmed, d.v.s. en smed, der også fungerede som dyrlæge. Kurmeden fik ikke uniform.

Sadelmager. Ved hver eskadron fandtes en sadelmager, som ikke var reglementeret med uniform.

Gevaldiger. Ved regimentets understab fandtes en valdiger. Ifølge munderingsreglementet fra 1762 (pkt. 2) var han munderet som de menige husarer. Gevaldigere ved hærens øvrige afdelinger var ellers munderet som underofficerer.

Casper Herman Gottlob von Moltke. Oberst og chef for Husarregimentet 1762-63. Gardehusarregimentets Officerscasino.

Husarregimentets uniformer indtil 1816

Husarregimentet 1774-1814

I 1774 genoprettedes Husarregimentet, og i den forbindelse blev der godkendt nye uniformer.¹⁹ Ved genoprettelsen bestod regimentet af blot to eskadroner. Dette antal forøgedes hurtigt; i 1776 til fire; i 1778 til seks; i 1779 til otte og i 1780 til ti. Samtidig deltes regimentet i 1. og 2. Husarregiment, der hver bestod af fem eskadroner. I 1785 skiftede de to afdelinger navn til 1. og 2. Husarkorps. Samtidig reduceredes antallet af eskadroner til fire i alt. I 1788 blev de to korps samlet under navnet Husarregimentet og ganske kortvarigt øgedes eskadronerne til otte stykker. Pr. 1. januar 1790 sattes tallet ned til seks. Til

gængæld blev regimentet i 1791 forøget med en syvende eskadron - den kuriøse bosniakeskadron i Køge.

Husarregimentet havde heste i alle farver. Den eneste regel var, at trompeterne skulle have skimler.²⁰ Som dragonernes var husarernes heste mindre end rytteriets og de skulle være 9 kvarter og 4 tommer.²¹

Hvad angår husarernes hår- og skæg-vækst, så skulle alle have langt over-skæg. Nakkehåret var samlet i en pisk og foran ørerne hang små fletninger. Pisken og fletningerne forsvandt øjensynlig omkring 1803.

Husarer

Den nye uniform, der godkendtes i 1774, bestod af en lyseblå dolman, en kraprød pels med sort fårepels, lysegule skindbukser, kraprøde esqvavarer og halvlange sorte ridestøvler.²² Til hovedbeklædning fik husarerne en såkaldt schachtelhue - en cylinderformet sort filthue med hvide tresser og en rød-gul ulden kordon med kvaste. Pelsen og dol-

manen havde kantning og besætning af hvide uldsnore. Esqvavarerne var af rødt klæde med hvid kant. Om livet bar husarerne dels et smalt brunt livgehæng, dels et såkaldt snore- eller husarskærf af røde snore med hvide skydere. Fra gehængets venstre side hang en sabeltaske med kongens chiffer, samt en sabel. Til feltbrug havde husarerne desuden en karabin.

Bandoleret hertil og til patrontasken var antagelig af brunt læder som gehænget. Endelig bestod bevæbningen af et par pistoler, der blev ført i pistolhylstre på hver side af sadlen. Hylstrene var højst sandsynligt forsynet med hylsterkapper af rødt klæde med hvid kantning.

Indledningsvis måtte Husarregimentet klare sig med våben fra det forrige husarregiment, og hvad der ellers var i behold på Tøjhuset. I 1776 godkendtes først en ny sabel, og i marts 1777 fulgte prøver på ny karabin og pistol.²³

Fra 1774 blev husarerne udrustet med bomsadler. Herover lå en kraprød valdrap med lyseblå takket galonering med hvid kantning. På approbationstegningen

Kongeligt approberet tegning af officer af Husarregimentet 1766. Resolutionen fastslog, at pelsen ikke skulle være så mørkerød som på tegningen, men mere som den medfølgende prøvemundering. Kongen godkendte også en tegning af en menig husar, men tegningen mangler i dag i resolutionen. Så vidt vides, blev denne uniform aldrig anlagt. Rigsarkivet.

ses pistolhylstrene ikke, men derimod den sammenrullede lyseblå kappe foran sadelen. Udover de nævnte ting reglementeredes husarer med skjorter, strømper, sort hestehårshalsbind med lærredsstrimmel, fouragerkittel og sort bånd til hårpisken. Sabelkvast nævnes ikke i reglementet men ses på tegningen. Handsker optræder ingen steder, men sådanne var standard for alt kavaleri i perioden.

Det trak åbenbart ud med nogle af uniforms- og udrustningsgenstandene, for først i marts 1775 blev der godkendt prøver på huer, skærf, handsker, valdrapper og lædertøj for hhv. officerer og mandskab.²⁴

Allerede i 1777 godkendtes et nyt munderingsreglement.²⁵ Både dolmanen og pelsen blev kortere, og snorebesætningen ændret. Fra 1774 medgik der til dolmanen 4 alen "breite Schnüre", ►

Officer og menig af Husarregimentet 1761. Koloreret stik af C. Bertram. Tøjhusmuseet.

Husarregimentets uniformer indtil 1816

5½ alen smalle og 25 alen runde. Dette blev reduceret til 9,25 alen brede og 13½ alen runde. De aflange knapper, som de skulle lukkes med, blev erstattet af "toppede" knapper. De øvrige fire dusin knapper skulle være flade.

Af nye genstande indførtes dels en mantelsæk af rødt klæde, dels en furerhue af rødt klæde besat med hvide bånd og klæde i en anden kulør, givetvis blå. Reglementet afslører i øvrigt, at der medgik 2,75 alen sølvtresser til schachtelhuen.

Husarernes skindbukser og esqvavarer smeltede sammen til et par benklæder med skind i skridtet og bukseben af klæde. På afstand så de således uforandrede ud. Snorebesætningen blev reduceret fra 4½ til 3,25 alen. På approbationstegningen fra 1774 kan man kun se en hvid snor om esqvavarernes overkant. Reglementernes store mængde snor tyder dog på, at der var yderligere udsmykning, sandsynligvis ned langs ydersiden.

I januar 1778 oprettedes en 5. eskadron, der indledningsvist blev munderet som de fire første. I oktober oprettedes endnu en eskadron, den sjette. I august havde kongen fastsat, at den 5. og 6. eskadron til distinktion skulle have

Johan Jacob von Späth (1738-1797). Oberst og chef for 1. husareskadron 1774, derpå chef for 2. Husarregiment 1780-1785, de gule husarer, der lå i Holsten. Udateret maleri af ukendt kunstner. Frederiksborgmuseet.

paillegul dolman i stedet for lyseblå.²⁶ Tilsvarende skulle der være paillegult på sabeltaske og valdrap. Det vides ikke med sikkerhed, men den 6. eskadron antages at have anlagt den paillegule farve ved sin oprettelse i oktober. Den 5. eskadron har næppe skiftet et halvt år inde i sin treårige munderingstermin, men har snarere anlagt den paillegule ved førstkommende nymundering i 1781. Da Husarregimentet i 1780 deltes i to, bestemtes det, at det første regiment skulle have lyseblå dolman m.v.²⁷ Det 2.

Regiment skulle derimod have paillegul dolman, sabeltaske og galonering på valdrappen.²⁸ I 1780 godkendtes flere mindre forandringer i snorebesætninger på dolman og pels for officerer.²⁹ Tilsyneladende gjaldt ændringen ikke de menige husarer. 1780 var også året, hvor husarerne fik hvide fjer i deres huer.³⁰ Dette var ikke rigtige fjer, men aflange, uldne pomponer, der sad øverst i venstre side af huen.

I 1785 godkendtes munderingsreglementer for det meste af hæren, men tilsyneladende ikke for husarerne. Dette år bestemtes dog, at husarerne fremover skulle have seletøj besat med små hvide sneglehuse af arten kauri, der stammede fra Afrika.³¹ I samtiden blev de kaldt *Snogepander*, og i dag benævnes dette seletøj snekketøj. De to husarregimenter blev formindsket til husarkorps, og endvidere bestemtes, at begge korps skulle anlægge karmoisinrøde sabeltasker.³² Om dette rent faktisk skete vides ikke.

De to små husarkorps skulle i 1787 anlægge ny overmundering. Det bestemtes i den forbindelse, at egalisere deres uniformer, således at det 2. Korps fik lyseblå farve som det 1. Korps.³³ Af resolutionen fremgår det, at forskellene havde omfattet mere end 2. Korps' paillegule farve på dolman, sabeltaske og valdrap. Eksempelvis havde korpsenes patron-taske og tilhørende rem været forskellige. De to korps skulle nu begge have patrontasken siddende på karabinremmen som ved rytteriet. 2. Korps havde i øvrigt en reserveladestok, som var fæstet til patrontasken med en messingkæde. Dette ansås for en praktisk detalje, som også skulle indføres ved 1. Korps.

I 1789 bestemtes, at alt remtøj ved rytteriet skulle være hvidt, men husarerne beholdt tilsyneladende deres brune lædertøj.

I foråret 1797 kunne man ikke skaffe holdbare skind til husarernes ridebukser, og for denne ene slidtermin (af et år) måtte der i stedet anlægges kirsejsbukser. Sikkert som en følge heraf besluttedes det i december 1797 at afskaffe esqvavarerne. Til gengæld skulle husarerne have lange mørkeblå ridebukser med sort skindforstærkning.³⁴ Langs ydersiden af benet var bukserne knappet med tinknapper. Knapstykket blev fra 1801 kantet med rødt.

I 1798 godkendtes prøver på nye karabinbandolerer og patrontasker med rem for hele kavaleriet.³⁵ Det er dette brune remtøj som ses på Köllers tegning fra 1801.

I 1799 godkendtes et nyt munderingsreglement.³⁶ Mantelsækken skulle nu være blå, esqvavarerne var forsvundet ud af reglementet, og i stedet optrådte lange lædergule kirsejsbukser.

I Köllers uniformsværk fra 1801

Officer og menig af Husarregimentet som man ønskede de skulle se ud i foråret 1767. Denne uniform blev approberet i 1766, men regimentet nåede så vidt vides ikke at anlægge den inden nedlæggelsen i august 1767. Værk fremstillet til prins Carl af Hessen. Forsvarets Bibliotek.

Officer af Husarregimentet 1774. Snorebesætningen på officerernes dolman var af sølv, og desuden dannede de et anderledes mønster end de meniges. Officerernes esqvavarer syntes at have haft karakter af egentlige overbukser. Approbationstegning. Rigsarkivet.

Underofficer af Husarregimentet 1774. Snorebesætningen på dolmanen var magen til officerernes, men den var af hvide uldsnore som de meniges. Approbationstegning. Rigsarkivet.

Kongelig approberet tegning af menig husar af Husarregimentet 1774. Esqvavarerne blev antagelig holdt oppe af en slags strømpeholdere. Tegningen viser tydeligt hvorledes valdrappen lå henover sadelen. Foran ses den sammenrullede lyseblå kappe. Rigsarkivet.

findes en tegning af en husar, der viser adskillige interessante ting. Frem for alt ses det førnævnte lædertøj rimelig tydeligt. Om livet blev der båret et smalt brunt gehæng med to bæreremmer til sabeltasken og en til sabelskeden. Den smalle patrontaskerem lå uden på det brede karabinbandolere. Sabeltasken med den takkede røde besætning må være genindført omkring 1788 ved de to husarkorps' sammenlægning. Husaren bar underligt nok endnu esqvavarer på tegningen. Ellers bemærkes husarens frisure, der omfattede små fletninger foran ørene og en lang hestehale i nakken. Husarer bar åbenbart ikke pisk på dette tidspunkt som resten af hæren.

Den næste forandring fandt sted i 1802, hvor husarenes huer blev forsynet med skygge, samt en sort sløjfekokarde af lærred fortil.³⁷ To eksemplarer af denne type findes bevareret i Tøjhusmuseets samlinger.

Munderingsreglementerne af 1803-06 bød tilsyneladende ikke på nogen forandringer.³⁸ Ved udgangen af 1804 godkendtes nye sabelskeder med jernskinner på de smalle sider.³⁹

Efter Christian 7.'s død blev der i april 1808 godkendt en ny sabeltaske med Frederik 6.'s navnetræk (FR IV). Snore og tresser var fortsat af hvid uld for de menige.⁴⁰ Nye patrontasker blev også godkendt, men det fremgik ikke, hvorledes de afveg fra de hidtidige.⁴¹

Tilsyneladende forandrede schachtelhuerne udseende i 1808. Tresserne skulle nu være takkede og øverst tilføjedes en tresse om hattepulden. Den rød-hvide kokarde bibeholdtes fortil mens sløjfekokarden blev erstattet af en blomsterformet kokarde øverst på venstre side lige under fjerens. Kordonen blev forlænget til fangsnore med større kvaster.

I januar 1810 fik hele kavaleriet ordre om fremover at bære hvide bukser.⁴² Dette gjaldt også Husarregimentet, og de formodes at have anlagt de hvide bukser i 1811 eftersom beholdningen af paille-gult klæde først skulle opbruges.

Hvor resten af Hæren fra 1791 begyndte at få deres uniformer syet centralt, da fik Husarregimentet lov til fortsat at sy egne uniformer, eventuelt med hjælp fra lokale skræddere. I 1810 bestemtes dog, at regimentet fremover skulle lade uniformer, mantelsække og valdrapper sy ved den militære almindelige munderingskommission.⁴³ Pelse og dolmaner skulle dog indtil videre fortsat syes ved regimentet.

I august 1813 bestemtes, at fjer og sløjfekokarde på schachtelhuerne skulle flyttes fra venstre side til midten foran.⁴⁴ I 1815 udgik ordre om at kavaleriets hattefjer skulle udgå, men husarerne fik lov at beholde deres.

Husarregimentets uniformer indtil 1816

Det vides ikke, om Husarregimentet tidligere havde brændemærket deres heste, men i oktober 1813 udgik en generel bestemmelse om brændemærkning af alle kavaleriheste på højre side af halsen. Ved Husarregimentet skulle de mærkes med bogstaverne "HR".⁴⁵

Danmark havde jo valgt Napoleons side i den store krig, og i efteråret 1813 rykkede fjenderne nærmere efter det franske nederlag ved Leipzig. Danmark stillede med et auxiliærkorps, og de sjællandske husarer blev i november en del heraf. Dette husarkorps skulle have komplet mundering og lædertøj i Hamburg for fransk regning.⁴⁶ Om korpset nåede at få dette inden tilbagetoget i december er mere end tvivlsomt.

Det er da også bemærkelsesværdigt, at der allerede i februar 1814, kort efter fredsslutningen, udgik bestemmelse om at hele Husarregimentet, der hidtil havde haft lædertøj af ruslæder, skulle have lædertøj som det øvrige kavaleri, nemlig sort patrontaske og resten af hvidt *feldberedt* læder.⁴⁷

Trompetere

Hver eskadron havde to trompetere. Ifølge munderingsreglementet af 1774 var de munderet som de menige. Derudover bevilgedes noget ekstra "*til distinktion*". Hvori denne bestod vides ikke med sikkerhed, men det har sandsynligvis været ekstra tresser på dolmanen. Trompetere var ikke karabinbevæbnede og havde følgelig ikke patrontasker. I munderingsreglementerne af 1799 og 1803 blev trompetere reglementeret med samme mundering som underofficerer. Dertil fik de nogle distinktionstresser, men igen kendes deres placering ikke.

Underofficerer

Underofficererne var uniformeret som de menige. Hvert fjerde år fik de dog 40 skilling ekstra "*til distinktion*" ifølge munderingsreglementet af 1774. Om denne bestod af en epaulet som i resten af hæren fremgik ikke. Ifølge munderingsreglementet af 1799 var den eneste forskel, at nogle af de brede hvide uldsnore på pelsen var af sølv hos underofficererne. Ellers var deres mundering helt ens.

Underofficererne var kun bevæbnet med sabel og pistoler og havde derfor ikke karabinrem. Til forskel fra de menige var deres sabelkvast af sølv indtil efteråret 1812, hvor det bestemtes, at den skulle være af læder som de meniges.⁴⁸

Husar i selskab med en hestgæder og en rytter 1805. Augsburg Bilder. Kunstbibliothek Berlin.

Officerer

Officersuniformen der godkendtes i 1774 lignede mandskabets. Den var dog fremstillet af finere klæde, ligesom al snorebesætning var af sølvtrækkeri. Derudover var officerernes pels, skærf, valdrap og dolmanopslag karmoisinrøde, hvor mandskabets var kraprøde. Huen, valdrappen og sabeltasken var besat med takkede sølvgaloner. En anden forskel var, at officererne ikke havde esqvavarer, men lange bukser af karmoisinrødt klæde. Som hærens øvrige officerer bar de felttegn af guldtråd og karmoisinrød silke.

I 1780 fik officererne hvid fjer i huen, og ved delingen af regimentet samme år fik officererne ved 2. Husarregiment paillegule dolmaner m.v. Officererne ved begge regimenter fik godkendt ny og

flottere galonering og snorebesætning på både pels, dolman og bukser.⁴⁹ Foran på lårene fik de f.eks. en firkløver udført i sølvsnor.

Efter reduktionen til to små korps, udstyrede chefen for 2. Husarkorps i 1786 sine officerers huer med det kongelige chiffer (C7) omgivet af "*sølvflitter*".⁵⁰ Nogen afbildning eller nærmere beskrivelse af denne prydelser kendes ikke. Ved de to korps' sammenlægning i 1788 fik alle uniform, som den officererne ved 1. Korps havde båret.

I januar 1783 udgik en række bestemmelser om "*overdådigheds indskrænkelse*". Om husarofficererne hed det, at det blandt dem, ligesom i udlandet, var kotume at bære en tynd silkeskjorte i en farve efter eget ønske.⁵¹ Det var åbenbart også kutyme at besætte disse skjorter med kostbare sølvtræsser, for det bestemtes i hvert fald, at de herefter kun måtte have en ganske simpel indfatning af sølv på deres skjorter.

I 1788 godkendtes skuldergehæng for officerer af rytteriet, men dette gjaldt ikke husarofficerer der jo havde brug for livgehæng til at bære sabeltasken.

Hærens officerer fik i 1801 tilladelse til at anlægge korte støvler med kvast foran. Noget tyder på, at husarofficererne allerede bar sådanne støvler på dette tidspunkt. Ja, rent faktisk synes de at have været forbilledet for denne ændring.

I juni 1802 anlagde husarofficererne deciderede ærmegradstegn på både dolman og pels.⁵² Dette var de første egentlige gradstegn ved husarerne. Deres huer blev forsynet med skygge, og

Officer og menig af Første Husarregiment omkring årsskiftet 1787/88. Hvor officeren har karmoisinrødt har den menige kraprødt. Universitetsbiblioteket i Bergen.

Officer og menig af Andet Husarregiment omkring årsskiftet 1787/88. Siden regimentet blev delt i to i 1780 havde det andet regiment/korps haft paillegul dolman, sabeltaske og valdrap. Ifølge de skriftlige kilder skulle de anlægge lyseblåt som Første Regiment i 1787, men ifølge denne tegning syntes munderingsskiftet at være blevet lidt forsinket. Universitetsbiblioteket i Bergen.

i modsætning til mandskabets skulle den foran have en "Rose, eller saakaldt Sol". Der er uden tvivl tale om en rund kørde af sølvtrøse med en karmoisinrød plet i midten. Endelig fik officererne tilladelse til at bære lange mørkeblå bukser (*Pantalons*) med sølvbroderi og galoner ligesom generaler og gardeofficerer.⁵³

I februar 1806 bestemtes, at de hidtidige gehæng af sort læder med pladespænde skulle erstattes af et smallere, sortlakeret gehæng, med S-lås med to forsøvede løvehoveder.⁵⁴

Alle hærens officerer havde altid været selvbeklædere, men i marts 1811 blev dette ændret. Der fastsattes slidterminer ifølge hvilke husarofficererne hvert år skulle have to par pantalons, hvert andet en karmoisinrød livkjole (dvs. løbekjole) og hvert fjerde en pels og en dolman.⁵⁵ Ordningen skyldtes givetvis, at anskaffelsen af uniformen som følge af inflationen var blevet så kostbar, at det ruinerede især de yngre officerer. Hvornår løbekjoler blev indført vides ikke, men det var en forenklet uniformskjole som blev anvendt uden for den mere formelle tjeneste.⁵⁶

I 1812 blev de rød-gule skærf af besparelseshensyn afskaffet ved hæren. Husarofficererne fik dog tilladelse til fortsat at bære deres snoreskærf. Husarofficererne beholdt deres ærmegradstegn og sølvet på støvlerne, men bukserne skulle fremover være uden sølvtræsser.⁵⁷

I oktober 1813 afslører en resolution, at officererne havde karmoisinrøde overkjoler/kapper med forsøvede knapper og en besætning af sølvsnore og -træsser. Ved nyanskaffelser skulle de bære en mere simpel udgave af mørkegråt klæde med tinknapper. Den måtte ikke længere have besætning på ryggen eller ned langs foran. De snore og tresser som fortsat måtte være der, skulle nu kun være af hvidt uld og ikke sølv.⁵⁸ Først i november 1815 blev bestemmelsen lempet en anelse, idet officererne da måtte få mørkeblå overkjoler, mod at betale hvad det kostede mere end det grå klæde.⁵⁹

Understaben

Regimentskvartermester

Fra 1780 havde hvert af de to regimente en regimentskvartermester. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om uniformeringen. Regimentskvartermestre har givetvis båret uniform som officererne. Dette var i hvert fald almindeligt ved både infanteri- og rytterregimenterne.

Auditor

Da regimentet var delt i to, havde hvert regiment/korps en auditor. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om husarauditørers uniformering. De har givetvis båret uniform som deres kollegaer ved infanteriet og rytteriet. ▶

Schachtelhue 1802-08 for husarer. I 1802 bestemtes, at schachtelhuerne skulle have skygge og sløjfekokarde. Filtens farve er falmet fra sort til brunt. Hele underkanten er kantet med hvidt. De hvide tresser og kokarden er af lærred. Øverst omkring pulden sidder rester af to flettede røde uldsnore, kordonen, som endte i små kvaste nedhængende på huens højre side. Huen havde oprindeligt flad top, men denne er deformeret som følge af forkert opbevaring. På Tøjhusmuseet er bevaret to sådanne huer.

Frederik Casper Conrad Friboe (1767-1846), major ved Husarregimentet 1803. Maleri af C.A. Lorentzen 1803. Gardehusarregimentets Officerscasino.

Husarregimentets uniformer indtil 1816

Feltskærere

Hver eskadron havde en eskadronsfeltskær. Fra 1780 havde hvert af de to regimenter tillige en regimentsfeltskær. Ved 1789-hærplanen blev regimentet yderligere tildelt en underkirurg. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om husarfeltskæreres uniformering.

Stabstrompeter

Ved hærplanen af 1789 fik Husarregimentet en stabstrompeter. Ifølge munderingsreglementet af 1799 var han munderet som en underofficer. Hertil blev reglementeret han med $2\frac{1}{8}$ alen sølvtresser. Hvor de skulle sidde fremgik ikke. Stabstrompeteren havde hverken karabinrem eller patrontaskerem.

Gevaldiger og stokkeknægt

Fra 1780 havde Husarregimentet/erne en gevaldiger og en stokkeknægt. Gevaldigeren blev afskaffet ved 1789-hærplanen. Der kendes ingen særskilte bestemmelser om gevaldigeren ved Husarregimentet. Sandsynligvis var han dog munderet som underofficererne. Han havde dog ikke deres rideudstyr eller skydevåben med tilhørende lædertøj. Stokkeknægten/profossen er nævnt i munderingsreglementet af 1799. Her reglementeredes han med samme mundering som en menig husar, dog uden rideudstyr, våben eller lædertøj. Om hans uniform på anden måde skilte sig ud fremgår ikke. Med stor sandsynlighed har han dog fået en sort fjer i huen i 1791, ligesom det var brugeligt ved hærens øvrige afdelinger.

Kursmed

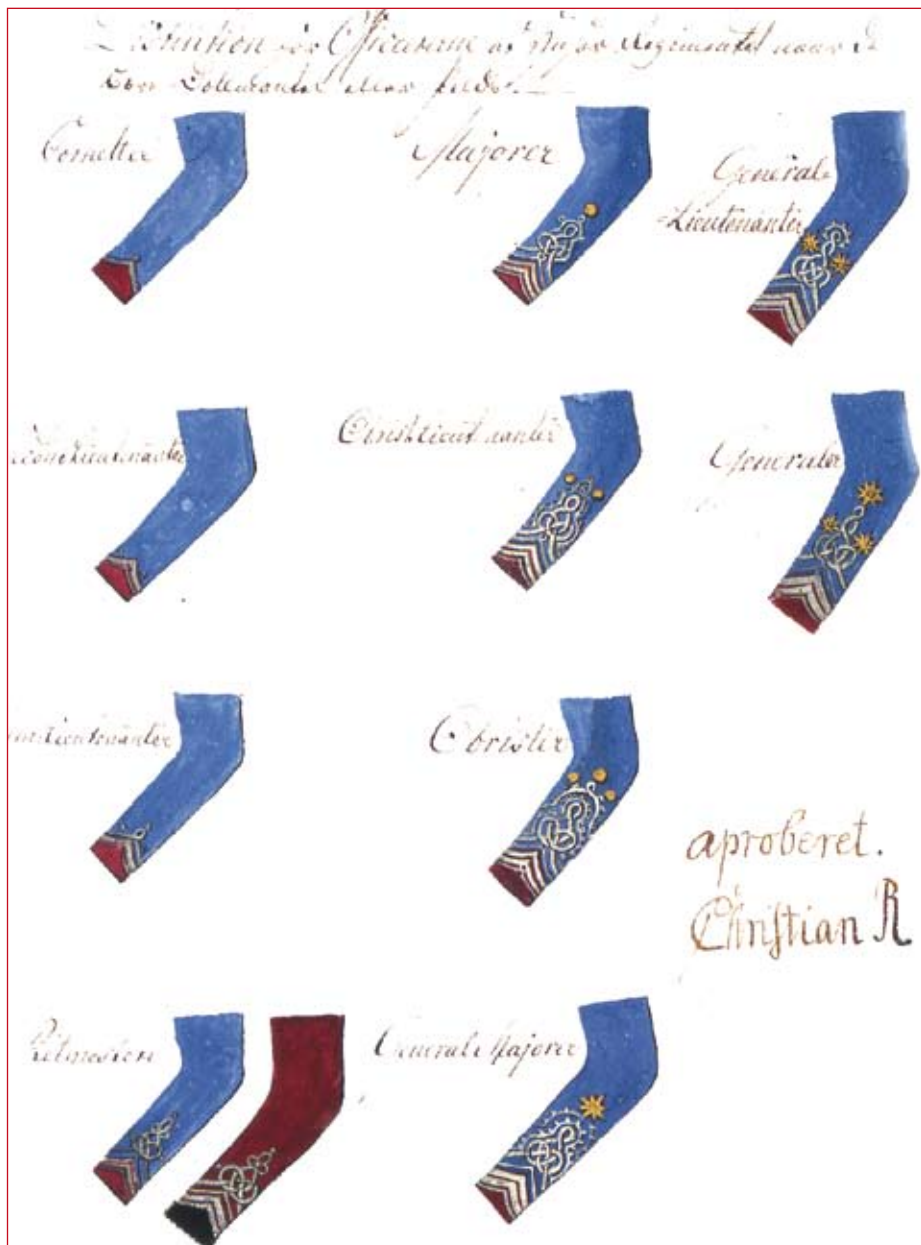
Kursmedene var reglementeret med samme uniform som de menige. De fik dog ikke disses våben og rideudstyr.

Bøssesmede og sadelmagere

Disse to grupper var ikke reglementeret med uniform.

Bosniakeskadronen 1791-1808 og Ulaneskadronen 1808-1816

I 1791 oprettedes den kuriøse Bosniakeskadron, som den syvende eskadron under Husarregimentet, med hvem man delte stab og understab. Som husarerne havde bosniakkerne også overskæg, men de havde hverken hårpisk eller fletninger, og deres uniformer var ganske egenartede. Inspirationen til det

Ærmegradstegn for officerer af Husarregimentet, godkendt i november 1801 og anlagt i juni 1802. I januar 1802 bestemtes, at kornetter alligevel ikke skulle have nogen roset på ærmet. Approbationstegning. Rigsarkivet.

lette, lansebevæbnede kavaleri kom fra det muslimske Balkan, via Østrig-Union og Preussen. Selve navnet er da også tidens ord for bosniere.

Ved armébefaling af 13. maj 1808 bestemte kongen, at bosniakkerne fremover skulle benævnes ulaner, som var en type lansebevæbnet let kavaleri, der kom fra Polen. Endnu engang var Preussen, der havde flere polske ulanenheder, det store forbillede. Ulanerne blev nedlagt ved Hærloven af 1816.⁶⁰

Bosniakker

Ved oprettelsen af eskadronen godkendes en blå klædesuniform, der bestod af en lyseblå collet og lange bukser, der blev båret uden på ridestøvlerne.⁶¹ Hovedbeklædningen bestod af en hvid turban med rød puld og blå fjer. Om livet skulle bæres et bredt rødt mavebælte med hvide kanter og skråstriber.

Bukserne var ligeledes kantet med hvide galoner langs buksegab og ned langs ydersiden af benene. Colletten havde en lille opstående krave med dobbelte hvide galoner. Forstykket blev lukket med hæfter og maller, og var i begge sider kantet med hvide galoner. De spidse ærmeopslag var røde og kantet med hvide tresser.

Bosniakkerne var bevæbnet med en husarpistol, husarsabel og lanse. Lansens var ca. 230 cm. lang og prydet med et lille splitflag af uld, hvis øverste halvdel var rød og den nederste hvid. Sabelen havde brun sabelkvast af læder og blev båret i et smalt, brunt livgehæng med to bæreremmer. Pistolen blev båret i et brunt karabinbandoler over venstre skulder.

Til brug om vinteren var bosniakker reglementeret med en skridtlang rød kjortel med albuelange ærmer. Kjortelen

var fremstillet af klæde og overalt kantet med hvid tresse.

I 1799 godkendtes et munderingsreglement.⁶² I dette optrådte hverken vinterkjortlen eller mavebæltet. Til gengæld kan man se, at bosniakkerne fik nye blå bukser hvortil der medgik "Læder til Besætning, ti alen hvide Snore og $\frac{5}{16}$ alen rødt Klæde". Det røde klæde ses på Köllers tegning fra 1801, hvor det former en passepoil op langs buksebenene og hen over buksebagen. Det fremgår desuden, at bosniakker havde samme lædertøj, kappe, mantelsæk, fouragerhue og -kittel som husarerne.

I Köllers uniformsværk fra 1801 gengives som nævnt en bosniak til hest. Tegningen viser tydeligt kombinationen af karabinbandoler og patrontaske. Livgehængen og sabelkvasten ses at være blevet sorte i forhold til 1791-tegningen, og lanseflaget er blevet til en rød vimpel. Köllers tegninger anses for meget pålidelige, men hvornår disse forandringer i givet fald fandt sted vides ikke. Tegningen fremviser i øvrigt bosniakernes røde valdrap, der havde en simpel udsmykning med hvid tresse. Tegningen viser også hestens seletøj, som var ganske enkelt og uden muslingeskaller. På tegningen bærer bosniakken fortsat det brede mavebælte, som ellers ikke optrådte i reglementet.

Bosniakker var gennem hele perioden reglementeret med hårbånd, men på de samtidige tegninger som kendes, har de tydeligvis kort hår i nakken.

I munderingsreglementet af 1803 skete ingen forandringer. Kjortelen og mavebæltet var definitivt afskaffet.

Herefter kendes ingen bestemmelser førend 1808, hvor bosniakkerne forandredes til ulaner. I den forbindelse godkendtes helt nye uniformer.⁶³ Ifølge

Husar med dragen sabel 1801. Pelsen blev båret over venstre skulder, så højre arm var fri til håndtering af sablen. Pelsen ydede samtidig beskyttelse mod fjendtlige sabelhug. Husaren bærer små fletninger foran ørerne, hvilket var almindeligt blandt husarer i hele Europa. Koloreret stik af F. Köller.

Husar i dolman. Schachtelhuen er gengivet uden sløjfekokarde, men til gengæld med en takket sølvkant omkring toppen. Akvarel af F.W.C. von Prangen 1809. Altonaer Museum i Hamburg.

Husar i pels og mørkeblå overbukser. Akvarel af F.W.C. von Prangen 1809. Altonaer Museum i Hamburg.

approbationstegningen skulle deres heste nu have seletøj og valdrap magen til husarernes. Lansen havde en rød og hvid vimpel magen til den fra 1791-tegningen. Det brede røde mavebælte med de skrå hvide striber optræder ligeledes igen, men ellers er uniformen ny. På hovedet skulle ulanerne bære en chakot, hvor de øverste to trediedele af pulden var rød. Fortil sad en blå fjer og herunder en halvmåne. Herunder igen sad en udsmykning, som ikke lader sig identificere. Colletten blev erstattet af en trøje der skulle være blå med rød, opstående krave, røde ærmeopslag og rabatter. På såvel krave, opslag og rabatter skulle der være knaphulssløjfer af hvid snor. Omkring selve knappen skulle snoren danne en treklover. Bagtil havde trøjen små skøder med røde omklapninger. De lange blå bukser var langs ydersiden af benet kantet med en hvid tresse.

Husarregimentets uniformer indtil 1816

I februar 1811 godkendtes en hue af klæde.⁶⁴ Om denne hue hed det blot, at den skulle være besat med hvide tresser samt at der under klædet skulle lægges ½ alen sort, malet lærred. Betydningen af dette er uklar og muligvis er der blot tale om en ny, forenklet udgave af chakoten, med blød klædespuld. Et maleri af nogle bosniakker ved et lejrbål fra 1813 synes at vise en sådan blød hue.

I marts 1813 godkendtes nye bukser. Den hvide tresse langs buksebenene skulle erstattes af en kraprød klædesstrimmel magen til officerernes.⁶⁵

Lanserne var forsynet med en lansestrop af læder. I 1813 indførtes angiveligt lansesko, som ulanen kunne hvile lansens i.⁶⁶ Hvor den sad fremgik ikke.

I marts 1815 bestemtes, at ulanerne skulle have to pistoler, som skulle bæres i hylstre foran sadlen som ved det øvrige kavaleri.⁶⁷ Hermed forsvandt bandoleret med karabinhagen.

I september 1815 blev der godkendt en ny hovedbeklædning i form af en czapka.⁶⁸ Denne polske type hovedbeklædning var en slags chakot med firkantet puld. Den ene spids skulle sidde midt over panden og kokarden skulle sidde på venstre side. I resolutionen hed det, at czapkaen indvendigt skulle forsynes med en læderklap bagtil, som kunne slås over nakken og ørene i regnvejr. Noget tyder altså på, at ulanerne fortsat havde chakoter og at den mystiske hue som godkendtes i 1811 var et supplement til chakoten.

Sammen med czapkaen godkendtes i øvrigt ny prøve på lansens, som skulle være af bøgetræ. Flaget skulle være i samme størrelse som hidtil, men farverne nævnes ikke.

Trompetere

Trompetere var munderet som underofficerer. Til kjolen var de dog reglementeret med yderligere 1¼ lod tresser, men præcis hvorledes disse var monteret vides ikke. Trompetere var ikke pistolbevæbnede.

Underofficerer

Underofficererne var munderet som de menige, dog havde de sølvtræsser på uniformen hvor de menige havde hvide uldtresser. Underofficererne havde to pistoler som førtes i pistolhylstre foran på sadlen. De havde derfor ikke karabinrem som de menige.

Sekondløjtnant Edouard von Ewald 1812.
Maleri af Frederik Carl Gröger. Altonaer Museum.

Officerer

Officerernes uniform lignede ifølge approbationstegningerne fra 1791 de meniges til forveksling. Tressebesætningen på trøje og bukser var dog ikke af hvid uld, men af sølv, og af en finere slags. På den røde vinterkjortel var der to tresser om ærmegabet. I et hvidt livgehæng med S-lås blev der båret sabel med felttegn for officerer. Over venstre skulder ses en smal hvid rem. I denne sad antagelig en patrontaske. De menige havde kun én pistol, men om dette også gjaldt officererne vides ikke. Officererne havde ikke lanser. Den sidste forskel gjaldt turbanen, hvor officerernes fjer øjensynlig sad midt foran, hvor de meniges sad på venstre side af pulden. Under fjereren havde officererne en forsølvet halvmåne.

I 1802 indførtes ærmegradstegn for husarofficerer, men den kongelige resolution nævner ikke ulanofficererne. Vi må dog antage, at også de fik ærmegradstegn.

Afdelingen skiftede som nævnt navn fra bosniakker til ulaner i 1808, og samtidig godkendtes en helt ny uniform der afveg en del fra de meniges. Ifølge

approbationstegningen var trøjen i snit magen til ulanernes, men med besætning af sølvsnore og med karmoisinrød krave, ærmeopslag, rabatter og skødeopslag. På skuldrene sad der epauletter med hærens gradstegn.

Chakoten havde karmoisinrød puld, men i stedet for en blå fjer som de menige, fik officererne ifølge tegningen en fjer hvor den øverste halvdel var blå og den nederste rød. Øverst midt fortil sad en sort læderkokarde. På højre side var en fangsnor hæftet op, mens kvastene hang ned på brystet. Som hattebånd sad midt på chakoten en bred, takket sølvgalon.

På tegningen har officeren en sølv-tresse ned langs ydersiden af buksebenene. I 1813 var den blevet erstattet af en kraprød klædesstrimmel.

Om livet bærer officeren noget der ligner husarofficerernes snoreskærf. Derudover bemærkes en lille patrontaske beklædt med rødt klæde og kantet med sølv-tresse. Midt på låget anes kongens initialer "FR" i sølvtråd. Patrontasken blev båret i et bandoler beklædt med sølv og karmoisinrødt klæde. Valdrap-

En revy på Nørre Fælled med Frederik 6. Til højre en menig af Husarregimentet. Udsnit af gouache af Johannes Senn, 1809. Brahetrolleborg.

pen var karmoisinrød og helt anderledes end de meniges. Endelig bemærkes, at officeren er afbildet uden pistol. I stedet holder han en lansse med et blå og rødt splitflag.

I 1811 blev ulanofficererne, ligesom husarofficererne, reglementeret med uniform. Dette indebar at de ikke længere selv skulle betale, hvilket var ganske usædvanligt. Der fastsattes slidterminer ifølge hvilke de hvert år skulle have en lyseblå collet og to par pantalons, og hvert andet år en karmoisinrød kjole og en lyseblå overkjole.⁶⁹ Det fremgår ikke af kilderne hvordan kjolen og overkjolen så ud, hvornår de skulle anvendes, om de var nyskabelser eller om de havde eksisteret i flere år.

I januar 1812 fik ulanofficererne lov til at bære pantalons af hvidt klæde eller kashmir. De reglementerede gehæng af sølvtrusser skulle aflægges og erstattes af sorte lædergehæng som hærens øvrige officerer. Endelig skulle ulanofficererne bære rød- og gulstribede skærf som alle andre officerer.⁷⁰ Da disse skærf samme sommer blev afskaffet, gjaldt dette ikke ulanofficererne.

I august 1812 blev epauletterne erstattet af ærmegradstegn i sølv.⁷¹ For at få plads til dem, blev ærmeopslagene forandret til spids facon. Sandsynligvis forsvandt de to knaphulssløjfer på opslagene dermed også.

Lanserne blev for officererne afskaffet i marts 1815.⁷²

Christian August af Augustenborg (1798-1869) som husarofficer med ordensstjerne for Elefantordenen. Maleri af F.C. Gröger, 1815. Privateje.

Bosniakeskadronen 1791-1808 og ulaneskadronen 1808-1816

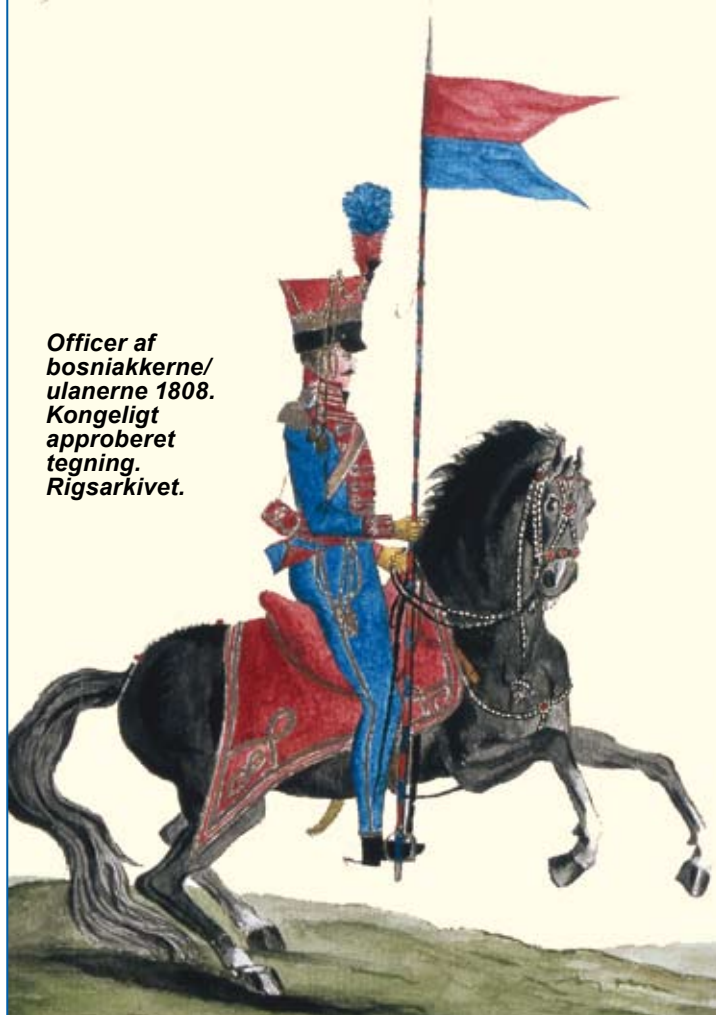
*Menig bosniak til hest 1801.
Tegningen viser tydeligt
bevæbningen og remtøjet.
Koloreret stik af F. Köller.*

Noter til Husarregiments uniformer

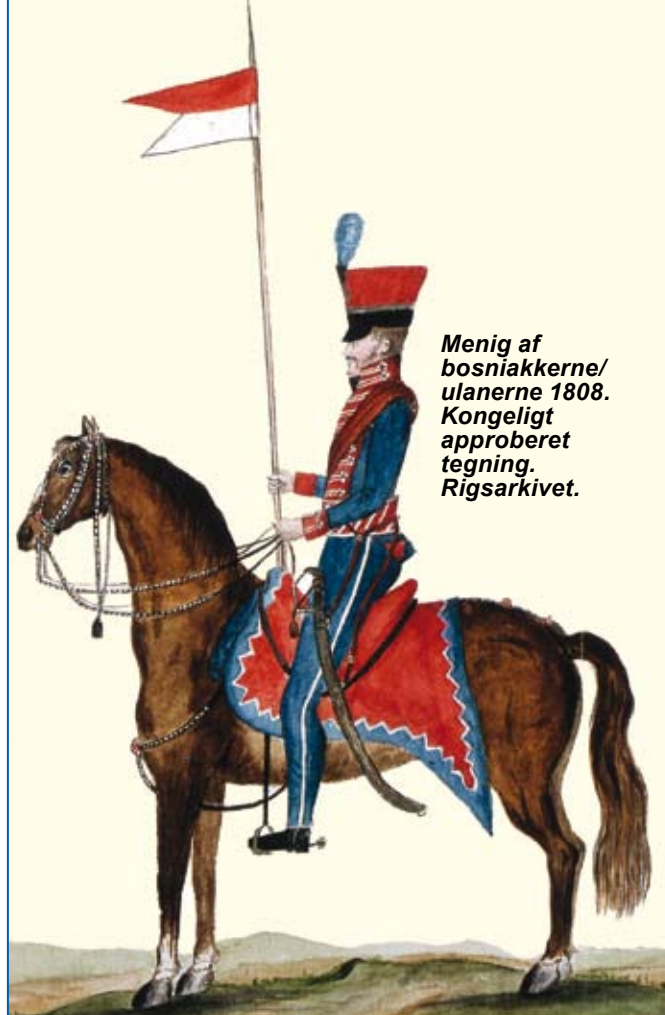
1. En ritmester, en løjtnant, en kornet, en vagtmester, to korporaler, en trompeter og 30 husarer
2. Kgl. resolution nr. 163 af 4.12.1737, stk. 5. Hele resolutionen mangler imidlertid i Krigskancelliets arkiv!
3. Kiær, H.F.A.: Det første Husarkompagni. Militært Tidsskrift 1891.
4. Kgl. resolutioner nr. 112 af 12.9.1738 og nr. 77 af 6.4.1744.
5. Nedlæggelsen bekræftedes ved kgl. resolution nr. 630 af 3.11.1762, ifølge hvilken kongen desuden godtgjorde Favins udgifter til mundering, våben og heste.
6. Kgl. resolution nr. 211 af 21.4.1762.
7. Kgl. resolution nr. 42 af 10.2.1762. Hestene skulle minimum være 8 kvarter og 2 tommer høje, og der måtte ikke tages hingste, skimler, Isabella-farvede eller "Schänken/Schäcken(?)".
8. Dette afsnit er primært baseret på kgl. resolution nr. 42 af 10.2.1762 samt nr. 160 af 24.3.1762, der oprindeligt indeholdt tre bilag: En tegning som Moltke havde ladet fremstille (litra A), en såkaldt Specifikation (litra B) og et munderingsreglement (litra C). Tegningen og specifikatio-

- nen mangler imidlertid! Foruden denne resolution er der gjort brug af artiklen "Danske husarer 1762-1767", som bragtes i Chakoten 1995, nr. 4. I denne artikel gengives en tegning af en husar og en husarofficer, som angives at være godkendt 14.2.1762. Tegningen er tydeligvis bilag litra A til ovennævnte resolution, og datoen er den dato, som skrivelsen med tilhørende tegning blev modtaget i Generalkrigsdirektoriet. I artiklen omtales desuden en Specifikation af 26.2.1762, der ganske givet er identisk med ovennævnte resolutions bilag litra B. Hvor tegningen og specifikationen befinder sig fremgår ikke.
9. Kgl. resolution nr. 160 af 24.3.1762.
10. Mantel godkendt ved kgl. resolution nr. 55 af 20.2.1762.
11. Fouragerhuen og mantelsækken blev først reglementeret ved kgl. resolution nr. 160 af 24.3.1762, stk. 5.
12. Kgl. resolution nr. 58 af 23.2.1762 samt nr. 160 af 24.3.1762, stk. 5.
13. Ved kgl. resolution nr. 160 af 24.3.1762, stk. 4.
14. Kgl. resolution nr. 26 af 28.1.1761.
15. Kgl. resolution nr. 66 af 3.3.1762.
16. Nielsen, Kay Søren: Danske blankvåben. 1978. S. 75.

17. Kgl. resolution nr. 490 af 23.8.1766. Tegningerne mangler i dag i resolutionen, men ligger muligvis et ukendt sted!
18. Kgl. resolution nr. 160 af 24.3.1762, pkt. 2.
19. Kgl. resolution nr. 563 af 19.11.1774. Allerede ved resolution nr. 286 af 15.6.1774 var der blevet godkendt en tegning. Denne mangler imidlertid i Rigsarkivet. Sikkert fordi de nye tegninger fra november erstattede den.
20. Kgl. resolution nr. 286 af 15.6.1774.
21. Kgl. resolution nr. 291 af 1.8.1806.
22. Kgl. resolution nr. 260 af 8.6.1774 og nr. 563 af 19.11.1774.
23. GKK korrespondanceprotokol 1776, skr. nr. 3 af 2. juli samt kgl. resolution nr. 220 af 7.5.1777. Skydevåbnene blev leveret fra Kronborg Geværfabrik.
24. Kgl. resolution nr. 108 af 9.3.1775.
25. GKK skr. af 10.5.1777.
26. Kgl. resolution nr. 572 af 19.8.1778.
27. Kgl. resolution nr. 117 af 3.3.1779.
28. Kgl. resolution nr. 117 af 3.3.1779.
29. Kgl. resolution nr. 270 af 24.5.1780.
30. Kgl. resolution nr. 222 af 3.5.1780.

Officer af bosniakkerne/ulanerne 1808. Kongeligt approberet tegning. Rigsarkivet.

Menig af bosniakkerne/ulanerne 1808. Kongeligt approberet tegning. Rigsarkivet.

Bosniakofficer i hhv. sommer- og vinteruniform 1791. Officererne havde sølv-tresse overalt på uniformen, hvor de menige havde hvid uldtresse. Lige under fjeren på deres turban havde de desuden en halvmåne. Approbations-tegning. Rigsarkivet.

Menig bosniak i hhv. sommer- og vinteruniform 1791. Den korte kjole/jakke blev lukket med hæfter og maller fortil. Den havde spidse ærmeopslag hvilket var en absolut nyhed i den danske hær. I karabinremmen bar bosniakkerne en pistol. Turbanen havde en puld af rødt filt. Approbationstegning godkendt ved kgl. resolution 287/1791. Hele resolutionen mangler i rækken af resolutioner i Landetatens Arkiv i Rigsarkivet.

- 31. Kgl. resolution nr. 244 af 20.5.1785.
- 32. Kgl. resolution nr. 432 af 23.9.1785.
- 33. Kgl. resolution nr. 437 af 17.11.1786.
- 34. Kgl. resolution nr. 388 af 1.12.1797.
- 35. Kgl. resolution nr. 326 af 17.8.1798.
- 36. Kgl. resolution nr. 46 af 15.2.1799.
- 37. Kgl. resolution nr. 8 af 8.1.1802.
- 38. Kgl. resolution 8.6.1803, Generalitets- og Kommissariatskollegiets skr. af 26.3.1805 samt kgl. resolution nr. 471 af 19.12.1806.
- 39. Kgl. resolution nr. 637 af 14.12.1804.
- 40. Generalitets- og Kommissariatskollegiets skr. af 12.11.1808.
- 41. Befaling af 30.3.1808. Denne befaling omtales i bl.a. kgl. resolution 378/1808, men der findes ikke en resolution med dette emne denne dato, og det har ikke været muligt at lokalisere befalingen.
- 42. Kgl. resolution nr. 639 af 9.12.1910.
- 43. Kgl. resolution nr. 257 af 4.2.1810.
- 44. Parolbefaling af 18.8.1813.
- 45. Kgl. resolution nr. 480 af 17.10.1813.
- 46. Kgl. resolution af 3.11.1813.

- 47. Kgl. resolution nr. 47 af 27.2.1814.
- 48. Kgl. resolution af 1.8.1812.
- 49. Kgl. resolution nr. 270 af 24.5.1780.
- 50. Kgl. resolution nr. 437 af 17.11.1786.
- 51. Kgl. resolution nr. 33, pkt. 6, af 15.1.1783.
- 52. Kgl. resolution nr. 565 af 6.11.1801 og nr. 8 af 8.1.1802.
- 53. Kgl. resolution nr. 41 af 22.1.1802.
- 54. Kgl. resolution nr. 99 af 28.2.1806.
- 55. Kgl. resolution nr. 93 af 6.3.1811.
- 56. Ifølge Inga Flemming Rasmussens artikel blev de indført ved kgl. resolution nr. 429 af 1801. Den pågældende resolution er imidlertid en giftermålstilladelse.
- 57. Kgl. resolution af 1.8.1812.
- 58. Kgl. resolution nr. 490 af 6.10.1813.
- 59. Kgl. resolution nr. 360 af 19.11.1815.
- 60. Kgl. resolution nr. 186 af 25.1.1816.
- 61. Kgl. resolution nr. 287 af 8.7.1791. Resolutionen ligger ikke hvor den skal, men i Forsvarets Billedarkiv pakke 46E. De to tegninger af den menige mangler (2003) i resolutionen, men Tøjhusmuseet har heldigvis en ældre affotografering af dem. Det har ikke været

- muligt at lokalisere et munderingsreglement for den nyoprettede Bosniakeskadron.
- 62. Kgl. resolution nr. 46 af 15.2.1799.
- 63. Kgl. resolution nr. 184 af 18.4.1808. Heri kaldes de stadig bosniakker. Navneforandringen til ulaner fandt først sted med parolbefaling af 14.5.1808.
- 64. Kgl. resolution nr. 43 af 3.2.1811.
- 65. Kgl. resolution nr. 106 af 14.3.1813.
- 66. Ifølge Inga Flemming Rasmussen: Gardehusarregimentets uniformer 1762 til 1816. Våbenhistorisk Årbog 1982, s. 84. Der er imidlertid ingen kildeangivelse på denne oplysning.
- 67. Kgl. befaling af 28.3.1815.
- 68. Kgl. resolution nr. 370 af 10.9.1815.
- 69. Kgl. resolution nr. 93 af 6.3.1811.
- 70. Kgl. resolution af 5.1.1812. Oplysningen stammer fra et gammelt håndkort på Tøjhusmuseet. Det har imidlertid ikke været muligt at lokalisere denne resolution i Landetatens arkiv.
- 71. Kgl. resolution af 1.8.1812. Gengivet i Rosenstand Goiskes reskriptsamling.
- 72. Kgl. befaling af 28.3.1815.

PLASTBYGGESÆT, MILITÆR, FLY, SKIBE, FIGURER, SOLDATER, BRITAINS FIGURER, STØBEFORME, SILIKONE TIL FORME, PU-MASSE, MODELLER-MATERIALER, INSTRUMENTER, LIME, MILLIPUT, MALING, VALLEJO, HUMBROL, REWELL, SPECIALFARVESÆT, TØRBRUSHING, UNIFORMER, HUD, CAMOUFLAGE M.V. PENSLER, SPRØJTE-SÆT, SPRØJTE-STATION, FIGUR- OG DIORAMABASER, BØGER, MEN-AT-ARMS, CAMPAIGN M.V. PLANCHER, POSTKORT, NYT & ANTIKVARISK, MODEL-LANDSKAB, LISTER, BALSÅ, FINER, TRÅD, RØR, METALPLADER, PROFILER, EVERGREEN, PLASTPLADER, VÆRKTØJ, BORHOLDERE, BOR FRA 0,3 MM, HOLDER MED LUP, TÆNGER, NÅLEFILE DIAMANTFILE, KNIVE, SCALPELLER M.M. MASSER AF MINIATURELØSDELE, DUKKEHUSE, ALT TILBEHØR, TAPETER, BELYSNING, MØBLER, KLIPPEARK AF SLOTTE, HUSE M.V. - PÅKLÆDNINGSDUKKER, GLANSBILLEDER, TRÆBYGGESÆT, FLY, SKIBE M.M.M.

Vi rydder op ■ sorterer og hiter ting og sager fra gemmerne ■ bøger ■ blade ■ kataloger ■ figurer m.m. - som lægges ud til salg i butikken.

KOM OG KIG

WWW.MODEL-HOBBY.DK

FREDERIKSBORGGADE 23
1360 KØBENHAVN K

NÆR VED NØRREPORT METROSTATION
OG ISRAELS PLADS

HUSK AT SE VOR LILLE USTILLING - Hep's galleri - MED FIGURER, DIORAMAER, MODELLER OG GENSTANDE FRA FØR OG NU - NÅR I BESØGER BUTIKKEN.

PÅ GENSYN
SUSSIE, INGER OG LEIF

Åbent: Man-tir-torsdag 11-17.
Fredag til 17.30. Lørdag 10-13.
ONSDAG LUKKET
Tlf/fax: (+45) 33 14 30 10